

Azərbaycan
Milli Elmlər Akademiyası

Azərbaycan
Yaradıcılıq Fondu

Multikulturalizm

Ədəbi-bədii, elmi-publisistik jurnal

2 (6) 2017

aprel-may-iyun

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
və Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun
birgə nəşri

BAKİ
2017

Redaksiya heyəti

Aleksandr İşein
Allahşükür Paşazadə
Anar Rzayev
Aytən Mustafayeva
Aytən Qəhrəman
Azərpaşa Nemətov
Etibar Babayev
Etimad Başkeçid
Firdovsiyyə Əhmədova
İsa Həbibbəyli
Kamal Abdulla
Kamran İmanov
Qismət Rüstəmov
Lidiya Qranovskaya
Mehman Qaraxanoğlu
Milix Yevdayev
Natiq Rəsulzadə
Nəriman Qasımoğlu
Paşa Əlioğlu
Rəhilə Qeybullayeva
Rəşad Məcid
Robert Mobili
Sevda Sultanova
Sərdar Fərəcov

Beynəlxalq redaksiya şurası

Aleksandr Nesterov (*Rusiya*)
Aleksandr Qriç (*ABŞ*)
David Qotsiridze (*Gürcüstan*)
Didye Frankfurt (*Fransa*)
Eero Tarasti (*Finlandiya*)
İrma Ratiani (*Gürcüstan*)
Klaus Volf (*Almaniya*)
Maija Burima (*Latviya*)
Ramazan Qorxmaz (*Türkiyə*)
Sandro Teti (*İtaliya*)
Sudha Svarnakar (*Braziliya*)
Takayuki Yokota Murakami (*Yaponiya*)
Tereza Damasio (*Portuqaliya*)
Valeri Pines (*ABŞ*)
Vidas Kavalyauskas (*Litva*)
Yeva-Mariya Aux (*Almaniya*)

Baş redaktor

Fəxri Uğurlu

Baş redaktorun müavini

Tahir Kazımlı

Redaktorlar

Azər Qaraçənli
Sərraf Balaxan
Yelena Korneva

Məsul katib

Taleh Eminoğlu

Texniki direktor

Fuad Cəfərov

Texniki redaktor

Əliş Mirzallı

Dizayner

Mətanət Qaraxanlı

Korrektor

Kəmalə Cəfərli

Üz qabığının 1-ci səhifəsi – Multikulturalizm monumenti (Kanada, Toronto, müəl. Fransisko Pirelli).

Dörd oxşar abidə dünyanın müxtəlif yerlərində – Buffalo (CAR), Çançun (Çin), Sarayevu (Bosniya və Herseqovina), Sidney (Avstraliya) şəhərlərində yerləşir.

Üz qabığının 4-cü səhifəsi – Koroğlu Abidəsi (Naxçıvan şəhəri, Koroğlu meydanı).

Heykəltəraş: Azərbaycan Respublikasının xalq rəssamı, əməkdar incəsənət xadimi Hüseynqulu Əliyev

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, N.Rəfibəyli küç., 6

tel.: (+994 12) 492 33 29

e-mail: multikulturalizmjurnali@gmail.com

facebook: Multikulturalizm jurnalı

Jurnal ildə 4 dəfə nəşr olunur.

Qeydiyyat: 05/ƏN11-5-5946

Materiallardan istifadə edərəkən jurnala istinad vacibdir.

© “Multikulturalizm” jurnalı, 2017

İÇİNDƏKİLƏR

RƏSMİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Ramazan bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına təbriki.....	5
IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu.....	7

AZƏRBAYCANÇILIQ

“Heydər Əliyev – gənclik – multikulturalizm”. Beynəlxalq Auqsburq konfransının gündəliyi.....	21
--	----

İSLAM HƏMRƏYLİYİ İLİ

Religious Diversity in Azerbaijan.....	33
Gündüz İSMAYİLOV – Tolerantlığın zəiflədilməsi cəhdləri.....	37

ÇOXMƏDƏNİYYƏTLİLİK

Пери АХМЕДОВА – Мультикультуральный аспект литературы малых народов Азербайджана.....	40
Xuraman ƏLİYEV – Ərəb mühacir ədəbiyyatı mədəniyyətlərin qovuşağı kimi (Mixail Nüaymənin yaradıcılığı kontekstində).....	45

TERROR MULTİKULTURALİZMƏ QARŞI

Anar İSGƏNDƏROV – Quba soyqırımı.....	51
---------------------------------------	----

QÜRBƏTDƏN GÖRÜNƏN VƏTƏN

Anton AQRUNOV – Şeirlər.....	56
------------------------------	----

AZƏRBAYCAN ƏCNƏBİLƏRİN GÖZÜ İLƏ

Villi DEŞ – Alman əsirin gündəliyi (əvvəli).....	58
--	----

TARİXİMİZ, BUGÜNÜMÜZ

Elnur VƏLİYEV – Azərbaycanda zərdüştilik izləri.....	65
--	----

AXUNDOV ZALI

Nəsr guşəsi	
ƏLABBAS – Şəbi-hicran.....	73

HÖTE ZALI

Poeziya guşəsi	
Zahid Sarıtorpağın təqdimatında: Artur Rembonun sonetləri.....	78

ММ- MULTİKULTURALİZM MOZAIKASI.....	84
-------------------------------------	----

KİTAB RƏFİ.....	93
-----------------	----

REGİON

“Multikulturalizm” təqdim edir: Naxçıvan bölgəsinin rəngi.....	103
--	-----

Azərbaycan İslam aləmində çox böyük hörmətə malik bir ölkədir. Baxın, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının rəhbərləri bizim ölkəmizə necə yüksək qiymət verirlər. Bəzən bir-biri ilə yola getməyən müsəlman ölkələri də bizə böyük hörmətlə yanaşırlar. Nəyə görə? Çünki bizim siyasətimiz səmimidir, düzgündür, ədalətlidir, prinsiplidir və cəsarətlidir. Bax, budur bizim siyasətimiz.

**İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin
Ramazan bayramı münasibətilə
Azərbaycan xalqına təbriki**

Hörmətli həmvətənlər!

Sizi dünya müsəlmanlarının müqəddəs Ramazan bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edir, ən səmimi arzu və diləklərimi yetirirəm.

İlahi hikmətlər xəzinəsi Qurani-Kərimin nazil olduğu mübarək Ramazan ayı insanların qəlbini və təfəkkürünü nurlandıran, onları əmin-amanlığa, vəhdətə, əxlaqi saflığa dəvət edən mübarək aylardandır. Müsəlmanlar bu ayda Allah və din qarşısında borclarını yerinə yetirmək fürsəti əldə edir, xeyirxah əməllərin, şəfqət və mərhəmət duyğularının fərəhini, mənəvi-ruhi kamilliyin nəfs üzərində qələbə sevincini yaşayırlar.

Xalqımız həmişə milli-mənəvi dəyərlərə sadıqlığı ilə seçilmişdir. İslam sivilizasiyasının tarixi-mədəni mərkəzlərindən biri olan Azərbaycanda milli-dini mərasimlər, o cümlədən, Ramazan bayramı hər il böyük təntənə ilə keçirilir, xalqımızın və dövlətimizin firavanlığı, əmin-amanlığı üçün dualar edilir, Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda canından keçən qəhrəman vətən övladlarının xatirəsi dərin ehtiramla yad olunur. Mübarək Ramazan günlərində xeyirxah niyyətlərinizlə həmrəy olduğumu bildirir, bütün dua və diləklərinizin Tanrı dərgahında qəbul olunmasını arzu edirəm.

Bu il Ramazan ayı ölkəmizin həyatında bir sıra əlamətdar hadisələrlə eyni vaxta təsadüf etmişdir. 2017-ci ilin Azərbaycanda "İslam Həmrəyliyi İli" elan edilməsi, IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının Bakıda keçirilməsi, eyni zamanda, etnik-dini dözümlülük, dinlərarası həmrəylik və əməkdaşlıq məkanı olan ölkəmizin sivilizasiyalararası dialoq forumları kimi mötəbər beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etməsi hazırkı narahat dünyamızda Azərbaycan dövlətinin sülh və təhlükəsizlik işinə verdiyi dəyərli töhfələrdir. Biz bəşəriyyətin gələcəyini hədəf alan hər cür global təhdid və təhlükələrə qarşı ardıcıl mübarizəmizi, dialoq və həmrəylik təşəbbüslərimizi bundan sonra da davam etdirəcəyik.

Əziz bacı və qardaşlarım!

Hər il Azərbaycanda böyük fərəh və könül xoşluğu ilə keçirilən oruc-luq mərasimləri cəmiyyətimizdə birlik və həmrəyliyin, dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin təntənəsinə çevrilir. Bu əziz bayram günlərində bir daha hər birinizi, eyni zamanda, ölkəmizin hüdudlarından kənarında yaşayan büt-ün soydaşlarımızı səmimi qəlbdən təbrik edir, ailələrinizə xoşbəxtlik, süf-rələrinizə xeyir-bərəkət arzulayıram!

Ramazan bayramınız mübarək olsun!

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 23 iyun 2017-ci il

IV Ümumdünya Mədəniyyətlərərası Dialoq Forumu

2017-ci ilin 5-6 mayında Bakı şəhərində IV Ümumdünya Mədəniyyətlərərası Dialoq Forumu keçirilib. Forumda 120 ölkədən 800-dən artıq qonaq iştirak edib, 50-dən çox beynəlxalq qurum yüksək səviyyəli nümayəndə heyəti ilə təmsil olunub. Azərbaycan hökuməti bu forumu UNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, ISESCO, Avropa Şurası, Dünya Turizm Təşkilatı və BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı ilə birlikdə təşkil edib. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev IV Ümumdünya Mədəniyyətlərərası Dialoq Forumunun açılışında çıxış edib.

Prezident İlham Əliyevin nitqi

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar!

Əvvəlcə IV Ümumdünya Mədəniyyətlərərası Dialoq Forumunda iştirak etdiklərinə görə qonaqlarımıza təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Altı il bundan əvvəl biz bu təşəbbüsü irəli sürdük və I Ümumdünya Mədəniyyətlərərası Dialoq Forumu Bakıda keçirildi. O vaxtdan bəri beynəlxalq gündəlikdə duran ən mühüm məsələlərdən olan mədəniyyətlərərası dialoqun müzakirə edildiyi bu forum global beynəlxalq tədbirə çevrilmişdir. Hər bir beynəlxalq tədbirin, hər bir forumun əhəmiyyəti təkcə müzakirə edilən mövzularla deyil, həm də iştirakçıların

sayı ilə ölçülür. Biz çox şadıq ki, 120 ölkədən olan 800-dən artıq qonaq bugünkü forumda iştirak edir, 50-dən çox beynəlxalq qurum özünün yüksək səviyyəli nümayəndəsini Bakıya göndərmişdir.

Bu, ilk növbədə forumun, bu gün və sabah aparacağımız müzakirələrin əhəmiyyətini nümayiş etdirir. Biz fəxr edirik ki, forumun tərəfdaşlarının, həm də təşkilatçı qurumların sayı artmaqdadır. Azərbaycan hökuməti bu forumu UNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, ISESCO, Avropa Şurası, Dünya Turizm Təşkilatı və BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı ilə birlikdə təşkil etmişdir.

Əminəm ki, forum çərçivəsində aparılacaq müzakirələr və fikir mübadiləsi mədəniyyətlərəarası dialoqun təşviqinə töhfə verəcəkdir. Azərbaycan əsrlər boyunca sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin bir-birinə qovuşduğu məkan olmuşdur. Bizim coğrafiyamız və tariximiz, habelə Azərbaycandakı inkişaf onu nümayiş etdirir ki, mədəniyyətlərəarası dialoq həm tarixən, həm də bu gün vacib məsələlərdən biri olaraq qalır. Çünki əks təqdirdə dünya daha çox təhlükələrə məruz qalacaqdır.

Tarix, ənənələr və coğrafiyamız bizə onu diktə edib ki, Azərbaycan sivilizasiyaların qovuşduğu bir məkan ola bilər və bu, məhz belə də olmalıdır. Əsrlər boyu Azərbaycanda xalqlar həmişə müxtəliflik mühitində yaşayıb. Multikulturalizm, etnik və dini müxtəliflik tariximizin bir parçası və bugünkü realıqdır. Biz bununla fəxr edirik.

Bu gün Azərbaycan çoxmillətli, çoxkonfessiyalı ölkədir ki, burada bütün etnik qrup və dinlərin nümayəndələri sülh və harmoniya şəraitində yaşayırlar. Bizim tarixi abidələrimiz də Azərbaycanın mədəni müxtəlifliyini və onun qədim tarixini aydın şəkildə nümayiş etdirir. Fəxr edirik ki, dünyanın ən qədim məscidlərindən biri – 743-cü ildə inşa olunan Cümə məscidi Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri sayılan Şamaxıda yerləşir. Dünyanın ən qədim kilsələrindən olan, Qafqaz Albaniyası dövləti dövrünə aid kilsə Azərbaycanın digər qədim şəhəri Şəkidə yerləşir.

Bakının yaxınlığında yerləşən və atəşpərəstlik dininə məxsus olan Atəşgah Məbədi də bizim tarixi və dini müxtəlifliyimizi nümayiş etdirir. Bu gün Azərbaycanda məscid, kilsə və sinaqoqlar dövlət tərəfindən qorunur. Onların bir çoxunun dövlətin maliyyə dəstəyi ilə inşa olunması bizim tariximizi və bu sahədə olan siyasətimizi nümayiş etdirir.

Azərbaycanda multikulturalizm dövlət siyasətidir. Eyni zamanda, bu, bizim həyat tərzimizdir. Multikulturalizmin nisbətən yeni və bəzən çətin tələffüz edilən termin olmasına baxmayaraq, multikulturalizm ideyaları hər zaman ölkəmizdə mövcud olmuşdur. Tarixi dönmədən və siyasi sistemdən asılı olmayaraq, xalqımız hər zaman istər ölkədə, istərsə də onun hüdudlarından kənarında multikulturalizmi fəal müdafiə və təşviq etmişdir.

Əslində, 2011-ci ildə ilk dəfə mədəniyyətlərəarası dialoq forumunun təşkil edilməsi ideyası tariximiz, reallığımız və həmçinin belə məsələlərin müzakirəsi üçün geniş formatın yaradılması arzumuzdan qaynaqlanırdı. Bu gün buna əvvəlkindən daha çox ehtiyac var. Təəssüf olsun ki, bu gün dünyada narahatlıq do-

ğuran bəzi tendensiyalar mədəniyyətlərarası dialoqla deyil, özgüləşmə ilə nəticələnir. Biz mütəmadi surətdə bunun şahidi oluruq. Dünyanın müxtəlif yerlərində münaqişə, qarşıdurma və vətəndaş müharibələrinin səbəbi müxtəlif din və etnik qrup nümayəndələrinin arasında anlaşmanın olmamasıdır. Bizim multikulturalizmkulturalizm siyasətimiz xalqımız tərəfindən tam dəstəklənir və 2016-cı il Azərbaycanda “Multikulturalizm İli” elan edilmişdi. Bu il isə ölkəmizdə “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilib. Azərbaycanda gündəlik həyatın bu hər iki çox vacib elementinin birləşməsi, ilk növbədə, cəmiyyətimizin vəziyyətini, dövlət siyasətimizi nümayiş etdirir, eyni zamanda, regionda daha da yaxşı anlaşmaya səbəb olur.

Biz məhz bu məsələlərin müzakirəsinə həsr olunmuş bir neçə beynəlxalq tədbir təşkil etmişik. Azərbaycan artıq 5 dəfə beynəlxalq humanitar forum təşkil edib. Bir neçə il bundan əvvəl Dünya Dini Liderlərinin Zirvə Görüşünü təşkil etmişik. Ötən il Bakı BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumuna uğurla ev sahibliyi etdi. Nəhayət, biz 4-cü dəfədir ki, toplaşaraq mədəniyyətlərarası dialoq məsələsini müzakirə edirik.

Bütün bunlar bizə gərginlik və risklərin azaldılması, müxtəlif xalqlar və dinlər arasında daha yaxşı anlaşmanın təmin olunması yollarını müəyyənləşdirməyə yardım edir. Hesab edirəm ki, Azərbaycanın tarixi və bugünkü inkişafı uğur qazanmağın mümkünlüyünün yaxşı nümunəsidir.

Multikulturalizmə münasibət fərqlidir. Biz bəzən müəyyən ictimai və siyasi xadimdən, habelə dövlət rəhbərlərindən skeptik fikirlər eşidirik. Hesab edirəm ki, biz səylərimizi birləşdirsək, – bu gün burada beynəlxalq ictimaiyyətin mütləq əksəriyyətini təmsil edən nümayəndələr iştirak edirlər, – nümayiş və sübut edə bilərik ki, multikulturalizm yaşayır və onun alternativini yoxdur. Onun alternativini yalnız ksenofobiya, islamofobiya, antisemitizm, irqçilik və ayrışçılıq ola bilər. Multikulturalizm yalnız bir tendensiya deyil, o, eyni zamanda, dünyanı daha təhlükəsiz etməyin yeganə yoludur.

Düşünürəm ki, sizin bu forumda iştirakınız və müzakirələrin mövzuları bizim vahid iradəmizi və bu dəyərlərin təşviqi ilə bağlı siyasət və yanaşmamızı əyani şəkildə nümayiş etdirir.

Azərbaycan 2008-ci ildə çox vacib prosesin təşəbbüskarı olmuşdur və bu təşəbbüs sonradan “Bakı prosesi” adlandırılmışdır. Bu gün həmin təşəbbüs beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Bu təşəbbüs də artıq çıxışında qeyd etdiyim amillərdən qaynaqlanırdı. Bununla yanaşı, Azərbaycan həm İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının, həm də Avropa Şurasının üzvü olan məhdud sayda dövlətlərdən biridir.

Avropa Şurası ölkələrinin nazirlərinin 2008-ci ildə toplantısını təşkil edərkən biz İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv dövlətlərin müvafiq nazirlərini də bu toplantıya dəvət etdik. Yəni ilk dəfə idi ki, belə böyük tədbir təşkil edilirdi və 100-dən artıq dövlətin nümayəndəsi mədəniyyətlərarası münasibətlər mövzusunun müzakirə etmək üçün bir araya gəldi.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü kimi Azərbaycan 2009-cu ildə nazirlər səviyyəsində toplantıya ev sahibliyi etdi. O vaxt biz Avropa Şurasına

üzv dövlətlərin nazirlərini Bakıya dəvət etdik. Bu təşəbbüs və bu format sonradan “Bakı prosesi” adlandırıldı və biz bununla fərlənlirik. Birincisi ona görə ki, bu, bizim təşəbbüsümüz idi. İkincisi isə ona görə ki, Bakı və Azərbaycan mədəniyyətlərarası dialoqun mərkəzi olmağa layiqdir.

Gələnlə il biz “Bakı prosesi”nin 10-cu ildönümünü qeyd edəcəyik. Azərbaycan hökuməti və BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı tərəfindən mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində liderlik xidmətlərinə görə “Bakı Prosesi Mükafatı”nın təsis edilməsi təşəbbüsü irəli sürülüb ki, həmin mükafat mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun təşviqində olduqca fəal rol oynamış şəxslərə təqdim ediləcək.

Azərbaycan tərəfindən irəli sürülmüş daha bir mühüm təşəbbüs Bakıda Avropa Oyunlarının keçirilməsi idi. Digər qitə oyunlarından fərqli olaraq, Avropada belə Oyunlar heç vaxt təşkil edilməmişdi. Avropa Olimpiya Komitəsi bu Oyunların keçirilməsi qərarını qəbul edəndə tədbirə ev sahibliyi etmək arzusunda olan ölkələrin sayı az idi. Səmimi desək, Azərbaycan Oyunların təşkilini öz üzərinə götürməyi təklif edən yeganə dövlət idi. Belə olmasaydı, həmin Oyunlar heç vaxt təşkil edilməyəcəkdi.

2015-ci il ilk Avropa Oyunlarının keçirilməsi ili oldu. Oyunlar Bakıda 5 mindən artıq avropalı idmançının iştirakı ilə baş tutdu. Təbii ki, bu Oyunlar bir idman tədbiri idi, lakin hesab edirəm ki, bunun rəmzi mənası da var idi. Çünki ilk dəfə təşkil olunan Avropa Oyunları bir müsəlman ölkəsində keçirildi. Bu, multikulturalizmin və dini dözümlülüyün göstəricisi idi. Oyunlar yüksək səviyyədə təşkil edildi. İdmançılar, qonaqlar olduqca məmnun və xoşbəxt idilər – istər təşkilatçılıq səviyyəsi, istərsə də Azərbaycan xalqı tərəfindən qarşılınmaları baxımından. Xalqımız avropalı qonaqlara və idmançılara özünün ənənəvi qonaqpərvərliyini nümayiş etdirdi.

Bir həftədən sonra biz bütün müsəlman ölkələrini təmsil edən 3 min idmançının iştirakı ilə IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının açılışını edəcəyik. Yəni iki il müddətində eyni şəhərdə Avropa Oyunları ilə yanaşı, İslam Həmrəyliyi Oyunlarının keçirilməsi bizim siyasətimizin və niyyətimizin göstəricisidir. Əminəm ki, burada güclü rəqabət olacaqdır. Ancaq bir daha da qeyd etmək istəyirəm ki, bu, sadəcə idman tədbiri deyil. Bu, insanları birləşdirən hadisədir. Bizim İslam aləmində ilk növbədə birliyə ehtiyacımız var.

Təəssüf ki, terrorçuluqdan ən çox əziyyət çəkən də məhz elə müsəlman dövlətləridir. Azərbaycan İslam dəyərlərinin təbliği baxımından çox vacib rol oynayır. Biz Avropa paytaxtlarında müxtəlif beynəlxalq tədbirlər – təqdimat və sərgilər təşkil edərək qədim İslam mədəniyyətini təbliğ edirik. Azərbaycan islamofobiya və İslamı terrorçuluqla əlaqələndirmə əleyhinə ən fəal mübarizə aparən ölkələrdəndir. Yəni regionumuzu daha təhlükəsiz etmək üçün bizim müsəlman dünyasında birliyə ehtiyacımız var. Eyni zamanda, gərginliyin azaldılması üçün bizim İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təsisatlar arasında əlaqələndirməyə ehtiyacımız var.

Beləliklə, mədəniyyətlərarası dialoq haqqında danışıqda biz aydın şəkildə anlayırıq ki, həmin dialoqun uğurunun təsirini hər bir sahədə – siyasi həyat-

da, təhlükəsizlik ilə bağlı sahələrdə və iqtisadi əməkdaşlıqda görmək olar. Proqnozlaşdırılan tərəfdaşlığa və qarşılıqlı etimada söykənən münasibətlər olmadığı halda istənilən dövlət üçün qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq çox çətin olar.

Bu təşəbbüslər və Azərbaycanın uğur hekayəsi, onun multikulturalizmin mərkəzinə çevrilməsi, – yeri gəlmişkən, biz Azərbaycanda Multikulturalizm Mərkəzi yaratmışıq – onu nümayiş etdirir ki, biz həm doğru yol ilə, həm də uğurla irəli gedirik. Bütün dünyanı əhatə edən bu forum da bizim niyyətimizin bariz nümunəsidir.

Azərbaycan nisbətən gənc müstəqil dövlətdir. Böyük tarix, ənənə və mədəniyyətə malik olmağımıza baxmayaraq, müstəqil dövlət olaraq bizim 25 yaşımız var. Ötən il biz müstəqilliyimizin bərpasının 25-ci ildönümünü qeyd etdik. Bu illər onu nümayiş etdirdi ki, ölkənin taleyi öz əlimizdə olanda böyük uğur əldə etmək olar. Əsrlər boyu Azərbaycan müxtəlif dövlətlərin və imperiyaların tərkibində olub və 25 illik müstəqillik sübut edir ki, yalnız azad olan halda uğur qazanmaq olar. Dövlətimizin tarixində Azərbaycan bugünkü qədər güclü olmayıb.

Biz sosial, iqtisadi və siyasi həyatda mühüm nailiyyətlər əldə etmişik. Bu gün Azərbaycan sürətlə inkişaf edən, müasir və dinamik ölkədir. Bu ölkə öz ənənəvi köklərinə bağlı olmaqla yanaşı, dünyaya açıq olan müasir bir dövlətdir.

Üzləşdiyimiz ən böyük problem erməni işğalıdır. Təəssüf ki, müstəqilliyimizin bərpası erməni işğalı ilə müşayiət edilirdi və bunun nəticəsi olaraq, ərazimizin 20 faizi – Dağlıq Qarabağ və digər yeddi rayonumuz Ermənistan tərəfindən işğal edildi. İşğal nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünə çevrildi. Xalqımıza qarşı etnik təmizləmə həyata keçirildi. Bu gün işğal olunmuş ərazilərimizdə bütün tarixi abidələr və tikililərimiz Ermənistan tərəfindən dağıdılıb, məscidlərimiz yerlə yeksan edilib.

Bakıda, şəhərin mərkəzində erməni kilsəsi yerləşir və biz onu təmir etmişik. Ermənistan isə işğal olunmuş ərazilərdə bizim tarixi və dini irsimizi məhv edib. Bu fotosəkilləri internetdə tapmaq mümkündür. Bununla yanaşı, ATƏT işğal edilmiş ərazilərə iki dəfə faktaraşdırıcı missiya göndərilib və onların hesabatlarında da ərazilərin viran olunması öz əksini tapıb. BMT Təhlükəsizlik Şurası – dünyanın ən ali beynəlxalq qurumu 4 qətnamə qəbul etmişdir ki, orada Ermənistan qoşunlarının işğal edilmiş ərazilərdən dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılması tələb olunur. Həmin qətnamələrə 20 ildən artıqdır ki, əməl olunmur. Ermənistan BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə məhəl qoymur və beynəlxalq hüququ kobudcasına pozur. Ancaq təcavüzkarı qətnamələrə əməl etməyə məcbur edən mexanizm mövcud deyil. Bu isə çox mühüm və xalqımızı dərin-dən narahat edən məsələdir. Bəzi hallarda BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri bir neçə gün, hətta bir neçə saat ərzində icra olunur. Bizə gəldikdə isə, 20 ildən artıq bir müddət keçir. Bu, ilk növbədə ikili standartların və müəyyən mənada qərarların icra mexanizminin səmərəsizliyinin bariz nümunəsidir.

Münaqişənin həlli beynəlxalq hüquq normalarına, BMT-nin Nizamnaməsinə, Helsinki Yekun Aktına və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipinə

əsaslanmalıdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bütün dünya tərəfindən tanınır. Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tarixi və hüquqi bir parçasıdır.

Bu faciəyə və onun çox böyük iqtisadi yükünə baxmayaraq, – nəzərə alsaq ki, 1990-cı illərin əvvəlində ölkəmiz çox yoxsul olduğu halda bizim 1 milyondan artıq qaçqınımız var idi, yəni bu, bizim üçün çox ciddi iqtisadi və sosial problem idi, – biz onun öhdəsindən gələ bildik. Səylərimizi səfərbər edərək güclü ölkə yarada bildik. Bu gün Azərbaycan siyasi və iqtisadi cəhətdən sabit ölkədir. Azərbaycan beynəlxalq birliyin hörmətli üzvüdür. Bunu sübut etmək üçün bir sıra faktlar sadalaya bilərəm. Ancaq düşünürəm ki, yalnız biri kifayət edər.

Bir neçə il bundan əvvəl 155 ölkə Azərbaycana səs verərək onu BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçdi. Dünya dövlətlərinin mütləq əksəriyyətinin dəstəyi nümayiş etdirir ki, Azərbaycan böyük nüfuza malikdir. Biz İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının fəal üzvüyük. Eyni zamanda, Avropa İttifaqının 9 üzvü ilə Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlıq haqqında sənədlər imzalanıb və ya qəbul edilib.

Bu, bizim regionda oynadığımız roldur. Biz coğrafi yerləşməyimizi mühüm infrastruktur imkanlarına çevirməyə müvəffəq olmuşuq. Bizim təşəbbüskarı olduğumuz layihələr bu gün Asiyanı Avropa ilə dəmir yolu vasitəsilə birləşdirir və artıq mənfəət gətirir, eyni zamanda, ölkələr arasında çox vacib əlaqə yaradır.

Bununla bərabər, Azərbaycan nəhəng enerji layihələrinin təşəbbüskarıdır. Onlardan biri hazırda icra olunan və Avropanın ən böyük infrastruktur layihəsi olan “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsidir. Layihəyə yatırılan sərmayə 40 milyard dollara bərabərdir və o, ilk mərhələdə 7 ölkəni birləşdirərək, regionumuzun, Mərkəzi və Cənubi Avropanın bir çox ölkəsinin enerji saxələndirilməsini və enerji təhlükəsizliyini təmin edəcək. Bu, enerji təhlükəsizliyi, enerji saxələndirilməsi və enerji əməkdaşlığı layihəsidir. Çünki bizim bütün enerji və nəqliyyat layihələrində iştirak edən ölkələr təbii tərəfdaşlara çevrilir və burada birgə qarşılıqlı bağlılıq yaranır. Qarşılıqlı bağlılıq isə iqtisadi əməkdaşlıq və qarşılıqlı hörmət üçün ən vacib amillərdəndir.

Beləliklə, Azərbaycan tərəfindən irəli sürülmüş nəqliyyat və enerji layihələri inkişaf və firavanlığın təmin edilməsi məqsədinə xidmət edir. Eyni zamanda, bu, bizim beynəlxalq əməkdaşlıq və mədəniyyətlərəarası dialoqa olan sərmayəmizdir.

Bizim iqtisadi göstəricilərimiz də çox yüksək olmuşdur. Son 13 il ərzində ümumi daxili məhsulumuz 3 dəfədən çox artıb. Biz işsizliyin səviyyəsini 5 faizə endirə bilmişik, yoxsulluq 6 faizdən azdır. Xarici borcumuz olduqca aşağı səviyyədədir və ümumi daxili məhsulun 20 faizini təşkil edir. Valyuta ehtiyatlarımız isə xarici borcumuzdan 5 dəfə artıqdır. Yəni iqtisadi göstəricilərimiz həqiqətən də yüksəkdir və bu fakt beynəlxalq təsisatlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Davos Dünya İqtisadi Forumu iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinə görə Azərbaycanı 37-ci yerə layiq görüb. Həmin təşkilatın qiymət-

løndirməsinə əsasən, inkişafda olan ölkələrin inkişaf templərinə görə Azərbaycan siyahıda digər bir ölkə ilə birinci və ikinci yerləri paylaşır.

Bütün bunlar müstəqillik illərində əldə etdiyimiz böyük bir sərvətdir. Biz təhsilə böyük sərmayə qoyuruq. Bu gün Azərbaycanda savadlılıq səviyyəsi 100 faizə yaxındır. Son on ildə ölkəmizdə 3 mindən artıq yeni məktəb istifadəyə verilib. Bildiyimiz kimi, təhsilə qoyulan sərmayə gələcəyə yatırılan sərmayədir. Eyni zamanda, bu, sabitliyə qoyulan sərmayədir. Çünki radikalizmin, ekstremizmin və fundamentalizmin kökündə savadsızlıq dayanır. Gənc nəslin “beyni yuyulur” və gənclər dəhşətli terror aktlarının törədilməsinə sövq edilir. Savadsızlıq, yoxsulluq, sosial qeyri-bərabərlik və ədalətsizlik radikalizmin əsas mənbəyidir. Buna görə radikalizmi aradan qaldırmaq üçün biz onun fundamental səbəblərini müzakirə etməliyik. Eyni zamanda, mədəniyyətlərarası münasibətlərin dəyərlərini təbliğ etməliyik ki, insanlar sülh şəraitində birgəyaşayışın üstünlüyünü aydın görsünlər.

Burada da biz çox vacib olan məsuliyyət məsələsinə toxunuruq. Siyasətçilərin məsuliyyətini qeyd edirəm. Bəzən radikal kəsimin səslərini əldə etmək üçün siyasətçilər öz proqramlarını milliyyətçilik ideyası üzərində qururlar. Qeyri-hökumət təşkilatlarının məsuliyyəti. Onların bəziləri məqsədyönlü şəkildə dini və etnik zəmində gərginlik yaradır. Nəhayət, medianın məsuliyyəti. Beynəlxalq mediaya nəzər salsaq, əsasən miqrant böhranı, müharibə, dağıntı, toqquşma, dini və etnik münaqişə görürük.

Ancaq bir çox müsbət nümunələr də var və biz onları nümayiş etdirməliyik. Hesab edirəm ki, bu forumun əhəmiyyəti və məqsədlərindən biri də onu nümayiş etdirməkdir ki, biz bu məsələləri müzakirə edirik və söylərimizi səfərbərliyə alırıq. Əminəm ki, forumun bütün iştirakçılarının burada eyni gündəliyi var – mədəniyyətlərarası dialoqun dəyərlərini təşviq etmək və gücləndirmək.

Ümidvaram ki, forumun nəticələri uğurlu olacaq və biz onun bütün qərarlarını həyata keçirəcəyik. Bizimlə bir yerdə olduğunuza görə bir daha sizə təşəkkür edir, forumun işinə uğurlar diləyirəm. Sağ olun!

Forum iştirakçılarının çıxışlarından

UNESCO-nun baş direktoru xanım **İrina Bokova** IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda belə bir mötəbər tədbirin keçirilməsinə göstərdiyi dəstəyə görə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevə, UNESCO-nun xoşməramlı səfiri xanım Mehriban Əliyevaya dərin təşəkkürünü bildirib.

İrina Bokova UNESCO-nun mədəni müxtəlifliyin, sülh naminə tərəfdaşlığın təbliği üçün səylərini əsirgəmədiyini vurğulayıb. O, zorakı ekstremizmə qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsinin vacibliyini bildirib. Bunun üçün dialoqun gücləndirilməsinin, savadlılığın maksimum diqqətdə saxlanılmasının, beynəlxalq təşkilatların əməkdaşlığının genişləndirilməsinin əhəmiyyətini ətraflı xarakterizə edib. Təhsil layihələri, irqçiliyə qarşı mübarizə və digər məsələlərdən geniş bəhs edən İrina Bokova mədəni müxtəlifliyə də nail olmağın mühüm əhəmiyyətini xüsusi vurğulayaraq deyib:

– Biz dialoqu, sülhü daha da gücləndirməliyik. Münaqişəli zonalarda mədəni irsin qorunması ilə bağlı olan bu mesaj eyni zamanda “Bakı prosesi”nin təməlini təşkil edir. Mədəni müxtəliflik təhdid deyil, bu, hamı üçün şans və imkandır. Mən hətta deyərdim ki, mədəni müxtəliflik qürur mənbəyidir. Bu, bəşəriyyətin qürur mənbəyi olmalıdır. Mədəni müxtəliflik əsrlər boyu Azərbaycanın zəngin tarixi ənənəsini əks etdirən bir amildir.

Xanımlar və cənablar, bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycanın təşəbbüsü olan Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu bizim ümumi amalımıza, sülh üçün çağırışlarımıza gözəl bir cavabdır.

***

BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı üzrə ali nümayəndəsi **Nassir Abdulaziz Al-Nasser** IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda yenidən Bakıda olmağından məmnunluğunu ifadə edərək qeyd edib ki, “Bakı prosesi” artıq bir platformaya çevrilib.

Nassir Abdulaziz Al-Nasser qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaqda mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqun da vacib rolunu vurğulayaraq bildirib:

– Məhz bu səbəbdən IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda beynəlxalq təşkilatların yüksək səviyyəli görüşü güclü tərəfdaşlarla bir yerdə keçirilir. Bu forumda sizləri global tərəfdaş kimi təqdir edirik. Mən bu forum çərçivəsində kreativ ideyaların mübadiləsinə ümid bəsləyirəm.

***

BMT-nin Dünya Turizm Təşkilatının Baş katibi **Taleb Rifai** forumda çıxış edərək dünyada qarşılıqlı zənginləşmədə və milli iqtisadiyyatların böyük mənfəət əldə etməsində turizmin də vacib rol oynadığını əsaslandırıb. O, kamil dünyanın formalaşdırılmasında tolerantlığın, qarşılıqlı anlaşmanın təbliğinin və bu sahədə sıx əməkdaşlığın mühüm əhəmiyyətini diqqətə çatdıraraq deyib:

– Cənab Prezident, biz Azərbaycanı “Odlar diyarı” adlandırırıq. Əsrlər boyu belə olub. Azərbaycan gözəl bir məkandır. Çox səmimi xalqınız var. Bu baxımdan Sizi xoşbəxt hesab edirəm.

***

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibi **Yusif Əl-Osaymin** xalqlar arasında birliyin gücləndirilməsində mədəni müxtəlifliyin mühüm rol oynadığını qeyd edib. O, bu məqsədlə dialoqu, sülh mədəniyyətini təşviq etməyin və bunun üçün səyləri birləşdirməyin vacibliyini vurğulayaraq bildirib:

– Biz ədavətə, ekstremizmə qarşı çıxırıq, qarşılıqlı anlaşmanı, mədəni müxtəlifliyi təşviq edirik və istəyirik ki, sivilizasiyalararası dialoq daha da artsın. Mən bir daha təşkilatımızın sadıqlığını qarşınızda təsdiq edirəm ki, biz bundan sonra da sivilizasiyalararası, dinlərarası dialoqa dəstəyimizi davam etdirəcəyik. Biz bunu özümüzə vacib bir vəzifə hesab edərək gələn illər üçün müvafiq planlarımızı tərtib etmişik. Biz bu planları müxtəlif ölkələrin, üzv dövlətlərin sammitlərində və təşkilatçısı olduğumuz digər tədbirlərdə müzakirə edib təsdiqləmişik.

***

ISESCO-nun Baş direktoru **Əbdüləziz bin Osman əl-Tuveycri** öz çıxışında dünyanın böyük dövlətlərinin üzərlərinə düşən vəzifələri düzgün dərk etməsinin həlledici əhəmiyyətini ətraflı xarakterizə edərək ədalətin başlıca meyar olması üçün ISESCO-nun da səylərini əsirgəmədiyini diqqətə çatdırıb:

– Biz yalnız birgə səylərlə sülh və təhlükəsizliyi təmin edə bilərik. ISESCO bunu belə görür. Cənab Prezident, Sizi əmin edirəm ki, biz Sizin uğrunda mübarizə apardığınız məramın tam həyata keçirilməsi yolunda öz töhfəmizi verəcəyik.

***

Avropa Şurası Baş katibinin müavini xanım **Qabriella Battaini** çıxışında Avropa Şurası adından Azərbaycan rəhbərliyinə belə bir mühüm forumun təşkilatçılığını üzərinə götürdüyünə görə minnətdarlığını çatdırıb. Nətiq beynəlxalq təşkilatların da sıx əməkdaşlıq etməsinin vacibliyini diqqətə çatdıraraq vurğulayıb:

– Heç zaman unutmamalıyıq ki, biz uğurla və səmərəli şəkildə əməkdaşlıq edə bilərik. Beləliklə, keçmişdə gördüyümüz işlərin fonunda mən, həmçinin hamımız bu xoş notlarla bizim forumun nəticələrinə böyük ümidlər bəsləyirik. Cənab Prezident, Sizə, Birinci vitse-prezident xanım Mehriban Əliyevaya üz tutaraq xahiş edirəm ki, “Bakı prosesi”nin məşəlini heç zaman sönməyə qoymayaq. Çünki indi dünyanın sülhə, harmoniyaya, birgəyaşayışa daha çox ehtiyacı var.

***

BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) Baş direktoru Joze Qratsiano da Silvanın IV Ümumdünya Mədəniyyətlərərası Dialoq Forumunun açılış mərasiminə ünvanladığı müraciəti FAO-nun aparat rəhbəri **Mario Lubetkin** səsləndirib:

– Xanımlar və cənablar, keçən il Bakıda Sivilizasiyalar Alyansının ilk tədbiri keçirildi. Biz çox şadıq ki, IV Ümumdünya Mədəniyyətlərərası Dialoq Forumu insanların təhlükəsizliyi, sülh və davamlı inkişaf üçün yeni imkanların axtarılması məsələlərinə həsr olunub. Bunlar çox vacib hədəflərdir. Mən FAO-nun gələcək təşəbbüslərimizdə fəal rol oynayacağını bir daha qeyd etmək istərdim. Mən ev sahibi Azərbaycan Respublikasına minnətdarlığımı bildirir, müxtəlif ölkələrin nümayəndələrini, liderlərini müntəzəm surətdə dəvət edib öz təcrübələrini paylaşdıqları üçün ölkə rəhbərliyinə təşəkkür edirəm.

Mayın 5-də Bakıda keçirilən IV Ümumdünya Mədəniyyətlərərarası Dialoq Forumu çərçivəsində beynəlxalq təşkilatların birinci yüksək səviyyəli görüşü olub. Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyeva görüşdə çıxış edib.

Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın nitqi

Zati-aliləri!

Hörmətli qonaqlar!

Xanımlar və cənablar, əziz dostlar!

Əvvəlcə IV Ümumdünya Mədəniyyətlərərarası Dialoq Forumu çərçivəsində beynəlxalq təşkilatların birinci yüksək səviyyəli toplantısında sizi salamlamaq istərdim.

Mən həmçinin bu cür mühüm tədbirin ilk dəfə təşkilində forum tərəfdəşlərimizin verdiyi çox fəal dəstəyə görə dərin minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Bu tədbirin sessiyalarından mövzulara keçməzdən əvvəl ölkəmiz haqqında bir neçə söz söyləmək istərdim.

Azərbaycan dünyanın coğrafi və mədəni müxtəlifliyinin qovuşduğu nadir ölkələrdən biridir. Azərbaycanın paytaxtı Bakı Şərqlə Qərbin, eləcə də müasir və tarixi dövrlərin harmonik birləşməsidir.

Öz tarixi boyu Azərbaycan qarşılıqlı əməkdaşlıq və dostluq şəraitində yaşayan müxtəlif mənşəyi və dini olan fərqli icmaların və millətlərin yaşadığı

məkan olub. Şərqi qapısı kimi tanınan, müxtəlif mədəniyyət və sivilizasiyaların, Şərqi ilə Qərbi, Şimal ilə Cənubun kəsişməsində yerləşən və nəhəş, həm İslam, həm Avropa təşkilatlarının üzvü olan Azərbaycan çoxsaylı sivilizasiyaların dəyərlərini özündə birləşdirir.

Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqların ölkəmizin ictimai və siyasi həyatında oynadıqları mühüm rol ilə bərabər, biz onlar tərəfindən öz etnik dəyərlərini, dinlərini və ənənələrini tam şəkildə necə qoruyub saxladıklarını aydın şəkildə görürük. Azərbaycanda etnik və dini tolerantlıqla yanaşı, milli və mədəni müxtəliflik ab-havası ölkəmizi bir çox millətlərin və dinlərin olduğu məkana, o cümlədən global səviyyədə mədəniyyətlərərsi dialoq platformasına çevirib.

Azərbaycanın müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarla məhsuldar və səmərəli əməkdaşlıq tarixi var. Biz beynəlxalq miqyasda mədəniyyətlərərsi dialoqun təşviqi sahəsində Azərbaycanın artan rolunu ön plana çəkən bu cür ilk toplantını keçiririk.

Beynəlxalq təşkilatların birinci yüksək səviyyəli toplantısı Azərbaycan hökuməti, Avropa Şurası, UNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, ISESCO, BMT-nin Dünya Turizm Təşkilatı və FAO ilə tərəfdaşlığı əsasında təşkil olunur. Həmin təşkilatların fəal üzvü olan Azərbaycan bir sıra mühüm beynəlxalq tədbirlər keçirib.

Azərbaycan nadir ölkələrdən biridir ki, həm Avropa Şurasının, həm də İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvüdür. Fəhlənirik ki, hər iki aparıcı beynəlxalq təşkilat arasında fəal əməkdaşlıq 2008-ci ildə “Bakı prosesi” ilə başladı. Bu gün “Bakı prosesi” olduqca mühüm və nadir beynəlxalq təşəbbüsdür.

Böyük rəmzi mənası var ki, Bakı 2015-ci ildə ilk Avropa Oyunlarına ev sahibliyi edib və gələn həftə isə IV İslam Həmrəyliyi Oyunları başlayacaq. Hər iki tədbir nəticəsində Bakıya 100-dən artıq ölkənin nümayəndələri gəlib və gələcəklər. Biz bunu “Bakı prosesi”nin bir hissəsi hesab edirik. Millətləri və dinləri bir-birinə daha yaxın edən mühüm siyasi təşəbbüslərdən başqa, Azərbaycan dünyanın müxtəlif yerlərində müxtəlif humanitar və xeyriyyə layihələri həyata keçirib. İcazə verin onlardan bəzilərinə qeyd edim:

– Pakistanın Müzəffərabad regionunda 2005-ci ildə zəlzələ nəticəsində dağılmış qızlar üçün məktəbin yenidən tikilməsi;

– Romada qədim Marçellinio və Pietro katakombalarının bərpası;

– Versal Sarayının parkında tarixi abidələrin bərpası;

– Bosniya və Herseqovina, Gürcüstan, Macarıstan, Rumıniya, Rusiya və Serbiyanın bir sıra şəhərlərində məktəblərin, məscid və kilsələrin, reabilitasiya mərkəzlərinin, tibb ocaqlarının və istirahət parklarının tikintisi;

– Fransanın Aşağı Normandiya regionunda 20-yə yaxın yerli kilsənin, Strasburq Soborunda şüşə vitrajların bərpası;

– Vatikanın Apostol Kitabxanasında qədim əlyazmaların bərpası və rəqəmsal formata salınması, Vatikan muzeylərində bir sıra abidələrin bərpası;

– Luvr muzeyində İslam incəsənəti şöbəsinin yaradılmasında iştirak;

– Bolqarıstanın Veliko Tırnovo şəhərində Trapezitsa Memarlıq Muzeyi Qoruğunun bərpası;

– Almaniyanın Berlin kilsəsinin bərpasında iştirak;

– İtaliyada, Romada Kapitolu Muzeyində filosoflar zalının bərpası.

Bu misallar mədəniyyətlərarası dialoqun potensialına və mövcudluğuna olan güclü inamımızı aydın şəkildə göstərir. Qlobal mədəni irsin qorunmasına verdiyimiz töhfə Azərbaycanın multikulturalizm dəyərlərinə birmənalı bağlılığını nümayiş etdirir.

Əziz dostlar, bu gün dünya qarşılıqlı anlaşma əsasında sivilizasiyaların dəyərlərinin qorunmasına və təşviq olunmasına ciddi ehtiyac duyur. Bu proses çərçivəsində hökumətlərin, siyasətçilərin, beynəlxalq təşkilatların və medianın üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Bu proses hazırda hələ də böyük çağırışlarla üzləşir. Dünyada milyonlarla insan hələ də yoxsulluqdan, aclıqdan, sosial bərabərsizlikdən, sağlamlığa təhdidlərdən əziyyət çəkir. Digərləri isə təbii və antropogen fəlakətlərdən, zorakı ekstremizmdən, terrorçuluqdan və humanitar böhranlardan əziyyət çəkirlər.

Praktiki olaraq söyləyə bilərik ki, bəzi hallarda beynəlxalq hüquqa riayət edilmir və ya onun normaları ikili standartlar nəticəsində pozulur. Əslində, insan həyatına aid məsələlər və hər kəsin təhlükəsiz yaşam hüququ ən ali prinsiplərdən biridir və qorunmalıdır. Bu baxımdan mədəniyyətlərarası, dinlərarası dialoq və əməkdaşlıq anlaşma və hörmət prinsipləri ilə birgə cəmiyyətin inkişafının mərkəzində dayanır.

Məqsədlərimizə nail olmaq üçün bəşəriyyət millətlər arasında qarşılıqlı əlaqəni quraraq, daha güclü münasibətləri yaradaraq ekstremizm və ksenofobiya kimi maneələri aradan qaldırmalıdır. Biz beynəlxalq təşkilatların, maliyyə və iqtisadi təsisatların göstərdikləri yardımı yüksək dəyərləndiririk və etiraf edirik ki, bu, həmin prosesin ayrılmaz hissəsidir.

Yüksək səviyyəli bu toplantının keçirilməsində məqsəd dünyanın siyasi, iqtisadi, mədəni, sosial, maliyyə və digər beynəlxalq təşkilatlarının insanların təhlükəsizliyi, davamlı inkişaf və inklüziv cəmiyyətlə bağlı qarşısında duran məsələləri müzakirə etməkdən ibarətdir. Biz həmçinin çalışırıq birgə tədbirlər görək ki, mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasındakı gərginliklər aradan qalxsın. Çünki onlar bəzi hallarda dini, mədəni və sosial məhdudiyətlər yaradır. Bu təşəbbüs resursları səfərbərliyə almaq, o cümlədən dünyanı daha təhlükəsiz etmək üçün birgə səylərin göstərilməsində əlavə platforma olacaq. Ona görə, beynəlxalq təşkilatların təmsilçilərinin iştirakı ilə birinci yüksək səviyyəli toplantının keçirilməsi mədəniyyətlərarası anlaşmanı, tolerantlığı, qarşılıqlı hörməti, qlobal vətəndaşlıq etikasını, müştərək məsuliyyətimizi təmin edəcək.

Bizim hamımız dünyada mədəni müxtəlifliyi tanıyıırıq. Bütün mədəniyyətlərə və sivilizasiyalara gəldikdə isə, onlar davamlı inkişafa töhfə verməlidir. Bütün bu işlərin həll olunması asan deyil. Bizim hamımızın müxtəlif mədəni mənşəyi var. Biz hesab edirik və ən azı etiraf etməliyik ki, müxtəlif perspektivlər mövcuddur və onlar açıq qalır.

Yekun olaraq, əlbəttə, qeyd edirik ki, dialoq dərhal razılaşma, sadə anlaşma və yaxud başqa məsələlərin həlli demək deyil. Çünki bu, müxtəlif ideyalar və stereotiplər arasında olan boşluğun aradan qaldırılmasına göstərilən cəhddir. Bu, təbii ki, münaqişədən daha yaxşıdır. Mən sizə maraqlı diskussiyalar arzulayıram. Hesab edirəm ki, bizim məramımız bununla daha da güclənəcək. Biz dialoqu davam etdirəcəyik və bir çox çağırışları aradan qaldırmağa nail olacağıq.

Çox sağ olun, Bakıya gəldiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm! Diqqətinizə görə minnətdaram!

“Heydər Əliyev–gənclik–multikulturalizm”

Beynəlxalq Auqsburq konfransının gündəliyi

2017-ci ilin may ayının 10-da Almaniyanın Auqsburq şəhərində “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun təşəbbüsü, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi (BBMM) və Auqsburq Universitetinin birgə təşkilatçılığı ilə Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi, Ulu Öndər Heydər Əliyevin doğum gününə həsr olunmuş “Heydər Əliyev–gənclik–multikulturalizm” mövzusunda ikigünlük beynəlxalq nəzəri-praktik konfrans işinə başlayıb.

“Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun ideyası əsasında gerçəkləşən konfransa “Logen Haus” sərgi zalında “Heydər Əliyev və gənclik” fotosərgisi ilə start verilib. Klubun həmsədrləri – Litva Pedaqoji Universitetinin elmi işçisi Salomeya Lukayte və Afina Universitetinin tələbəsi Dimitrios Asproulisin təqdimatında Ulu Öndərin ömür yolunu əks etdirən xatirə fotosəkilləri sərgilənib.

Auqsburq Universitetinin Germanistika kafedrasının müdiri professor Alfred Vildfoyer çıxış edərək konfransın keçirilməsinin məqsədini açıqlayıb: “Bu konfransın keçirilməsində əsas məqsəd Azərbaycan multikulturalizminə ən yüksək siyasi qiymət verən və onu hüquqi müstəviyə qaldıran, eyni zamanda, gəncliyin dostu və etibarlı dayağı olan Heydər Əliyevə bəslənən ehtiramı beynəlxalq səviyyədə ifadə etməkdir. Həmçinin “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun Avropa, Asiya və Amerikada yaşayan üzvləri vasitəsilə multikulturalizmi, tolerantlıq ideyalarını daha geniş təbliğ və təşviq etmək, dünyada sülhün bərqərar olmasına töhfə verməkdir”.

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”na və Auqsburq Universitetinə bu beynəlxalq konfransın təşkilində göstərdikləri səylərə görə minnətdarlığını bildirib və ölkəmizi sevən gəncləri yenidən bir arada görməkdən məmnunluğunu ifadə edərək deyib: “Biz sizin bəzilərinizlə Azərbaycanda bir neçə dəfə görüşmüşük. Sizin Azərbaycandakı dövlət siyasəti, multikultural ənənələr və tolerantlıq mühiti haqqında əyani təsəvvürləriniz var. Bu gün “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni dünyanın 20-yə yaxın universitetində tədris edilir ki, onlardan biri də Auqsburq Universitetidir. Dünyanın multikultural mərkəzlərindən sayılan, konfessiyalar arasında sülh, harmoniya axtaran bu qədim şəhərdə bir araya gəlmənin Azərbaycan üçün böyük önəmi vardır.

Çünkü Azərbaycan multikulturalizmi sadəcə özü-özünü təbliğ etməklə kifayətlənə bilməz. Biz sizinlə birlikdə dünyanın multikulturalizm mərkəzlərini öyrənməli, insanların multikultural əhvala verdikləri qiyməti və bu yolda çəkdikləri zəhməti bilməliyik. Əgər bu gün Azərbaycan dünyada multikultural mərkəzlərdən biri kimi tanınırsa, bu, həm də bizim Auqsburqu yaxşı tanımağımızdan irəli gəlir. Azərbaycan Prezidenti 2016-cı ili ölkəmizdə “Multikulturalizm İli” elan etmişdi və bu gün də bu xətt dövlət siyasəti olaraq həyata keçirilir. Prezidentin növbəti sərəncamı ilə 2017-ci ilin Azərbaycanda “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilməsi Azərbaycan multikulturalizminin məntiqi davamıdır. İslam həmrəyliyi anlayışı özündə həm İslamdaxili həmrəyliyi, həm də İslamla digər konfessiyalar arasında olan harmoniyayı ehtiva edir. Bu harmoniyayı məhz gənclər axtarır tapmalı və həyata keçirməlidir. Bu mənada dünyanın dörd bir tərəfindən gələn və ölkəmizdən də onlara qatılan bu gənclər Azərbaycan multikulturalizminin varisləridir. Biz dünyamıza yeni nəfəs gətirməliyik. Bu, mərhəmətdir, şəfqətdir, sevgidir, başqasına hörmətdir.

Klubun həmsədrləri – Litva Pedaqoji Universitetinin elmi işçisi Salomeya Lukayte və Afina Universitetinin tələbəsi Dimitrios Asproulis tədbirdə çıxış edirlər

Azərbaycanda multikultural harmoniyanın əsasını Ulu Öndər Heydər Əliyev qoyub. Onun gəncliklə və multikulturalizm ilə bağlı ideyaları bu gün inkişaf edir və gələcəyi olan ideyalardan sayılır. Bizim 10 may tarixində buraya yığışmağımızın simvolik mənası həm də ondan ibarətdir ki, bu gün Ulu Öndərin doğum günüdür. Onun xatirəsini belə gözəl bir təşəbbüslə, dərin ehtiramla yad etdiyiniz üçün konfransın təşkilində əməyi olan bütün dostlarımıza təşəkkür edirik. Əgər Azərbaycanı bütövlükdə öyrənmək istəyirsinizsə, bu böyük şəxsiyyətə, onun şərəfli və zəngin ömür yoluna müraciət etmədən bu mümkün

deyil. Düşünürəm ki, bu konfransın təşkili ilə biz Azərbaycanı anlamaqda doğru yoldayıq. Biz Auqsburqda Azərbaycan multikulturalizmini təbliğ etməklə həm də Azərbaycanda Auqsburqu təbliğ edirik. Bu işdə hamınıza uğurlar arzulayıram. Bu konfrans boyu sizi maraqlı görüşlər, təqdimatlar, tarixi, ədəbi və elmi mövzularda məruzələr gözləyir. İnanıram ki, bu konfransdan sonra Auqsburqdan unudulmaz təəssüratlarla ayrılacaqsınız”.

Auqsburq Universitetinin professoru Klaus Volf konfransın müxtəlif mədəniyyətlərin, dinlərin və etnosların dinc yanaşı yaşaması sahəsində zəngin təcrübəyə malik federal əyalətdə keçirilməsini əlamətdar hadisə kimi dəyərləndirib.

Bildirib ki, Azərbaycan universitetləri ilə yanaşı 17 xarici ölkə universitetindən, o cümlədən Yunanıstan, Litva, Rusiya, İndoneziya, Estoniya, İsrail, ABŞ, Portuqaliya, Türkiyə, Bolqarıstan, İtaliya, Polşa, Almaniya, Gürcüstan, İsveçrə, Makedoniya, Çexiya, Rumıniya və Efiopiyadan “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun üzvü olan onlarla tələbə bu tədbirə qatılmaqla Azərbaycanın multikulturalizm modeli, ölkədəki tolerant mühit və bu istiqamətdə uğurlu dövlət siyasəti haqqında fikirlərini, təəssüratlarını bölüşmək üçün bir araya gəlib: “Bu konfransın keçirilməsi Azərbaycanın müxtəlif ölkələrdə yaşayan gənc dostlarının növbəti mənəvi birliyinin parlaq təəcəssümüdür”.

Azərbaycanın Almaniyaadakı səfiri Ramin Həsənov müasir dövlətçiliyimizin, ölkəmizdə siyasi sabitliyin və iqtisadi inkişafın məhz Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olduğunu vurğulayıb. Ramin Həsənov əsası Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan və hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən multikulturalizm siyasətinin Azərbaycanı dünyada multikultural mərkəzlərdən biri kimi tanıtdığını diqqətə çatdırıb.

Açılış nitqlərindən sonra “Heydər Əliyev və Azərbaycan multikulturalizmi” mövzusunda panel iclası öz işinə başlayıb. Ural Federal Universitetinin Beynəlxalq regionşünaslıq kafedrasının müdiri, BBMM-in Yekaterinburq filialının direktoru professor Aleksandr Nesterov və Dimitrios Asproulisin moderatorluğu ilə keçirilən iclasda Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dosenti, Yeni Azərbaycan Partiyasının Gənclər Birliyinin sədri Seymur Orucovun “Heydər Əliyev və Azərbaycan gəncliyi” mövzusunda məruzəsi dinlənib. Məruzədə vurğulanı ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin çoxşaxəli fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri olan gənc nəslə diqqət və qayğı hazırda da yüksək səviyyədədir, respublikamızın ictimai-siyasi həyatında onların fəal iştirakı təmin olunur, dövlətçiliyin inkişafında gənclərə xüsusi önəm verilir, gənc nəslin əsl vətəndaş kimi formalaşması istiqamətində münbit şərait yaradılır.

BBMM-in Drezden filialının rəhbəri Birgit Vaysgerber rəhbərlik etdiyi filialın fəaliyyəti ilə bağlı iştirakçılara məlumat verib. Xanım Vaysgerber bildirib ki, BBMM-in ilk rəsmi filialı Almaniyanın Drezden şəhərində fəaliyyətə başlayıb: “Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Drezden filialının fəaliyyəti multikulturalizm xətti ilə Azərbaycan həqiqətlərinin Avropaya –

indiki halda Almaniya ictimaiyyətinə inteqrasiyası baxımından çox əhəmiyyətli hadisədir”.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədr müavini Gündüz İsmayılov “Heydər Əliyev və tolerantlıq” mövzusunda məruzəsində vurğulayıb ki, Ulu Öndər multikulturalizm və tolerantlıq siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edərək Azərbaycan ərazisində yaşayan etnik azlıqların mədəni və dini dəyərlərinin qorunmasını da demokratiyanın mühüm prinsipi olan insan hüquq və azadlıqları kontekstində nəzərdən keçirirdi: “Tarixən Azərbaycanda İslam dini ilə yanaşı, xristianlıq, yəhudilik dinlərinə etiqad edən insanlar həmişə əmin-amanlıq şəraitində yaşayaraq bir-birinin dini əqidəsinə hörmətlə yanaşıblar. Heydər Əliyev Azərbaycanda yaşayan qeyri-islam dini icmalarına həmişə ehtiram göstərmiş, onların dini bayramlarını təbrik edib, adət-ənənələrinə qayğı ilə yanaşmış”.

Auqsburq Universitetinin tələbəsi Silke Höqqün “Azərbaycan multikulturalizmi Auqsburqda” mövzusunda məruzəsi maraqla qarşılıb. Almaniyalı tələbə qeyd edib ki, başqa ölkələrdəki polietnik mühitdə cərəyan edən daxili ideoloji prosesləri daha dərinləndirən anlamaqda Azərbaycanın təcrübəsi onlara kömək edir.

İclasda professor Aleksandr Nesterovun “Azərbaycan multikulturalizminin XVIII əsrdə siyasi qaynaqları”, Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru Kərim Tahirovun “Heydər Əliyev və multikultural dəyərlər”, Estoniyanın Tallin Linnamae Russian Liseyinin tələbəsi İrina Kovzanoviçin “Prezident İlham Əliyev və Azərbaycan multikulturalizmi” mövzusunda mühazirələri dinlənilib.

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev “Heydər Əliyev–gənclik– multikulturalizm” beynəlxalq konfransında çıxış edir.

Bakıdakı lüteranların dini icmasının rəhbəri Vera Nesterova “Dinlərarası harmoniya: lüteranlıq Azərbaycanda” mövzusunda məruzə ilə çıxış edib. İcma rəhbəri Azərbaycanda bütün dinlərə eyni ehtiramın göstərildiyini, bütün konfessiyaların nümayəndələrinin ölkə Prezidenti İlham Əliyevin daimi diqqət və qayğısı ilə əhatə olunduğunu bildirib.

BBMM-in İsrail filialının rəhbəri, tanınmış politoloq Arye Qutun “Azərbaycan tolerantlıq və multikulturalizm nümunəsi kimi” mövzusunda çıxışı beynəlxalq konfrans iştirakçıları tərəfindən böyük maraqla qarşılanıb. Ekspert qeyd edib ki, əhalisinin əksəriyyəti müsəlman olan Azərbaycan bir sıra başqa etnik və dini qrupların, o cümlədən zərdüştilik, xristian və yəhudi icmalarının nümayəndələri üçün də doğma evdir: “Milli azlıqlara hörmət və dözümlülük Böyük İpək yolu dövründən zəmanəmizə qədər mühüm rol oynayır. Azərbaycanda Avropa dövlətlərindən daha əvvəl, hətə XX əsrin əvvəlində, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə qadınlara seçki hüquqları verilib. Həmin dövrdə və sonrakı illərdə Azərbaycan hökumətində başqa millətlərin nümayəndələri, o cümlədən ermənilərlə yanaşı, yəhudilər də olub. Qonşu Ermənistan haqqında isə bunu demək olmaz. Orada yüksək dövlət vəzifələrinə yalnız ermənilər təyin edilirdi. Azərbaycanın daha bir xüsusiyyətini qeyd etmək istərdim. Avropa ölkələrinin çoxundan fərqli olaraq, azərbaycanlılar heç vaxt yəhudilərə xəyanət etməyiblər, yəhudilər də heç vaxt azərbaycanlılara xəyanət etməyiblər. İkinci Dünya müharibəsi illərində azərbaycanlılar bütün mümkün vasitələrlə yəhudiləri faşist soyqırımından xilas edirdilər. Mənim xalqımın faciəsi olmuş Holokost uzun müddət qapalı mövzu olub. Məhz bu səbəbdən Azərbaycanın Xocalı şəhərində törədilmiş qanlı və vəhşicəsinə soyqırımını aktı mənim şəxsi ağrım, şəxsi faciəmdir. Elə coğrafi adlar var ki, onlar xəritədə adi nöqtədən qat-qat artıq mənə kəsb edir. Babiy Yar, Liditsa, Oradur, Xatın, Sonqmi kimi şəhər və kənd adları qəddarlıq və qeyri-insanilik rəmzlərinə çevrilib. Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində bu siyahıya daha bir ad – Azərbaycanın Xocalı şəhərinin adı əlavə olundu. Xocalı faciəsi bütün bəşəriyyətə qarşı cinayətdir. XX əsrin sonunda və XXI əsrin əvvəlində minlərlə insanın kütləvi şəkildə qırılması və qətlə yetirilməsi bütün mənəvi, əxlaqi, siyasi kolliziyaların əsası olub. Nəyə görə bütün başqa problemlər bunların ətrafında yaranıb? Ona görə ki, Birinci Dünya müharibəsi illərində ermənilər Şərqi Anadoluda Osmanlı imperiyasına qarşı çıxsalar da, özlərinin “böyük Ermənistan” haqqında çoxəsrlik arzularını reallaşıdırma bilmədilər və bu arzunu Azərbaycan torpaqları hesabına həyata keçirməyi qərara aldılar. Ermənilər öz məkrli niyyətlərini gizlətmədən çoxəsrlik arzularını həyata keçirmək üçün dəhşətli cinayətləri davam etdirirdilər. Bu mifik ideyanı reallaşdırmaq məqsədilə XX əsrdə ermənilər Azərbaycanın əzəli torpaqlarında bir neçə dəfə etnik təmizləmə aparıblar. Beləcə süni şəkildə yaradılmış “Dağlıq Qarabağ problemi” ermənilərin səyləri ilə ən yeni tarixi mərhələyə daxil olub. Bu mərhələnin mahiyyəti Azərbaycan tarixini saxtalaşdırmaq, məqsədi isə Azərbaycanın tarixi torpaqlarını ilhaq etmək idi. Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ

münaqişəsinin gedişində daha bir soyqırımını aktı – Azərbaycanın Xocalı şəhərində kütləvi qırğın törədildi”.

Daha sonra Arye Qut deyib: “Mən İsrail vətəndaşı kimi minnətdarlıq və qürurla qeyd edirəm ki, Azərbaycan rəhbərliyi bu ölkədə yaşayan bütün icmaların, o cümlədən ölkənin yəhudi icmasının ənənələrinə və həyatına qayğıkeş və səmimi münasibət göstərir. Ölkə Prezidentinin himayəsi ilə iki sinaqoq və Cənubi Qafqazda ən böyük yəhudi təhsil mərkəzi yaradılıb. Azərbaycanda birinci yəhudi muzeyi yaradılması planlaşdırılır. Bu, Cənubi Qafqazda ilk yəhudi muzeyi olacaq...”

Çıxışlardan sonra konfrans panel müzakirələrlə işini davam etdirib.

***

Günün ikinci yarısında konfrans “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun təqdimatı” adlı II paneldə öz işini davam etdirib.

Tədbirə ABŞ-dan qatılan “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun İdarə Heyətinin üzvü, siyasi analitik Peter Teys və Portuqaliyanın Lusofona Universitetinin tələbəsi Joao Mestrenin moderatorluğu ilə keçirilən təqdimatda birliyin həmsədrləri Salomeya Lukayte və Dimitrios Asproulis “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun yaranmasından, il ərzində gördüyü işlərdən və qarşıda duran perspektivlərdən söz açıb: “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu” İctimai Birliyi 2016-cı ilin yayında BBMM-in və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən və 16 ölkədən 50-dən çox tələbənin qatıldığı “Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzini kimi: milli və dini dəyərlər” adlı III Beynəlxalq multikulturalizm məktəbi layihəsi çərçivəsində yaradılıb. Birliyin üzvlüyündə Azərbaycan multikulturalizminin Azərbaycana qazandırdığı xarici gənclər və ziyalılardan ibarət dostlar təmsil olunur. Birlik ətrafına azərbaycansevərləri toplayaraq əhatə dairəsini gündən-günə genişləndirir. Birliyin üzvləri Azərbaycanın multikulturalizm modeli, mədəniyyəti, tarixi – bütövlükdə haqq işinin dəstəklənməsi və Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması istiqamətində yeni təhəffürlər verir, müxtəlif tədbirlər keçirir. Azərbaycan xalqı və dövləti ölkə ərazisində əsrlərdir mövcudluğunu sürdürən etnik, dini fərqliliyə bəslədiyi şafqət, sevgi və qayğıya görə, ümumiyyətlə, misilsiz multikultural dəyərləri, nadir multikulturalizm modeli ilə ehtiramla layiqdir. Bu konfransı gerçəkləşdirməklə Azərbaycanın gənc dostları olaraq bir daha dost Azərbaycan xalqına və dövlətinə öz saygımızı ifadə etmiş olduq”.

Rusiyanın Ural Federal Universitetinin tələbəsi Maria Dzhaianinin “Azərbaycanın gənc dostları və dünya gəncləri ilə ünsiyyətin yeni mərhələsi”, Azərbaycan Diplomatik Akademiyasının tələbəsi Tokay Əhmədovun “İslam Oyunları Azərbaycana nə verir”, İsrailin Ariel Universitetinin tələbəsi Maayan Eliovsonun “Mən “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”na niyə üzv oldum”, Bakı İslam Universitetinin tələbəsi Ramil İbrahimovun “İslam Həmrəyliyi İli” – “Multikulturalizm İli”nin məntiqi davamı kimi”, İtaliyadan olan müstəqil tədqiqatçı Klaudia Pasqualinin “Youngfriends.az saytı – ünsiyyətin yeni

platforması kimi”, Polşanın Vrotslav Universitetinin tələbəsi Aqata Taraşeviçin “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun Polşada fəaliyyəti və perspektivləri” mövzusunda mühazirələri dinlənilib.

Müzakirələrdən sonra Auqşburq şəhərindəki sinaqoq, Müqəddəs Anna kilsəsi və Bobingen müsəlman məscidinin dini icmalarının nümayəndələri ilə görüş keçirilib.

***

*“Heydər Əliyev–gənclik–multikulturalizm” beynəlxalq konfransının iştirakçıları
(Auqşburq)*

Ulu Öndər Heydər Əliyevin doğum gününə həsr olunmuş “Heydər Əliyev–gənclik–multikulturalizm” mövzusunda beynəlxalq nəzəri-praktik konfrans may ayının 11-də işini davam etdirib.

Əvvəlcə konfrans iştirakçılarının Auqşburq kilsə muzeyinə ekskursiyası təşkil edilib.

Ekskursiyadan sonra “Logen Haus” konfrans zalında Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin məsləhətçisi Rəvan Həsənov və Auqşburq Universitetinin elmi işçisi Laura-Marie Dudatın moderatorluğu ilə “Multikulturalizm və interkultural ədəbiyyat: Fridrix Rükert və Lev Nussimbaum (Qurban Səid)” mövzusunda bölmə iclası keçirilib.

Auqşburq Universitetinin Filologiya və tarix fakültəsinin professoru Klaus Volfun “Fridrix Rükert və Azərbaycan” mövzusunda məruzəsi dinlənilib. Professor XIX əsrdə yaşamış alman şairi Fridrix Rükertin Şərq ədəbiyyatı, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatına olan marağından, “Quran”ı, Nizami Gəncəvinin “İsgəndərnamə” əsərini almancaya tərcümə etdiyindən söz açıb,

şairin Azərbaycanla Almaniya arasında bir mədəniyyət körpüsü rolunu oynadığını vurğulayıb.

AMEA Folklor İnstitutunun direktoru professor Muxtar İmanov Azərbaycan folklorunda tolerantlıq və multikulturalizm ideyalarından söz açıb. Professor “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında yer alan multikulturalizm elementlərini xatırladaraq dastandakı “Qanlı Qoca oğlu Qanturalı” boyunda multikultural dəyərlərin daha qabarıq şəkildə öz əksini tapdığını qeyd edib.

Muxtar İmanov Azərbaycanın bayatılarında, atalar sözlərində, əfsanələrində də multikultural ideyaların yer aldığını bildirib. Professor BBMM-in “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları” nəşrindən söz açaraq kitabı bu istiqamətdə aparılan mühüm araşdırma işi kimi yüksək dəyərləndirib.

Maynz Universitetinin Türkologiya fakültəsinin professoru Hendrik Buşoten “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Nibelunqlar nəğməsi” – müştərək təhlil təcrübəsi” mövzusunda məruzə ilə çıxış edib: “Azərbaycan xalqının mühüm tarixi və mədəni qaynaqlarından biri olan, ali bəşəri ideyalar tərənnümçüsü kimi dünya xalqlarının mənəvi sərvətlər xəzinəsinə daxil edilən, Oğuz türklərinin tarixini əks etdirən “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatı tarixində xüsusi yer tutur. Bu dastan Azərbaycan xalqının, eyni zamanda bütün türk xalqlarının qədim və zəngin mədəniyyətinin təbliğinə xidmət edən beynəlxalq əhəmiyyətli əsərdir. Azərbaycan xalqının bu möhtəşəm epik əsərinin əlyazmasının ən qədim nüsxəsi Drezden Kitabxanasında saxlanır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan xalqı üçün hansı mənəvi dəyəri və anlamı ifadə edirsə, “Nibelunqlar haqqında nəğmə” də almanlar üçün eyni statusa malikdir”.

Auşburq Universitetinin tələbəsi Kristina Bossauer-Qroisin “Lev Nussimbaumun Qərbi və Şərqi” mövzusunda məruzəsi konfrans iştirakçıları tərəfindən maraqla qarşılanıb.

Bolqarıstanın Sofiya Universitetinin tələbəsi Momçil Şopov “Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında multikulturalizm” mövzusunda təqdimatla çıxış edib və Azərbaycan ədəbiyyatı ilə yaxından maraqlandığını və bu istiqamətdə araşdırmalar apardığını bildirib. Momçil Şopov orta əsrlər klassik Azərbaycan şairlərindən Əssar Təbrizi, Qazi Bürhanəddin, İmadəddin Nəsimi, Şah İsmayıl Xətai, Məhəmməd Füzulinin əsərlərində multikultural ideyaların yer aldığını diqqətə çatdırıb.

Sonra BBMM-in Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayevin “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii, ictimai-siyasi qaynaqları” mövzusunda məruzəsi dinlənilib. Akademik vurğulayıb ki, ayrı-ayrı dinlərə, dillərə mənsub xalqlara qarşı hörmət duymaq və bu xalqların adını ehtiramla çəkmək, onlara səmimi dostluq və sevgi münasibəti sərgiləmək ilk klassiklərimizin, orta əsrlər və intibah dövrü şairlərimizin, maarifçi demokrat yazarlarımızın yaradıcılığında xüsusi və önəmli yer tutur: “Poeziyamızda müxtəlif dinlərin müqəddəslərinə – İbrahimə, Musaya, Süleymana, Yəquba, İsa Məsihə, Məryəmə dərin hörmətlə müraciət edilməsi, onların həyat və əməlləri ilə bağlı Şərq poetikasının sehrli və füsunkar cığırlarında uyğun təşbeh və

bənzətmələr qurulması, başqa xalqlara məxsus alimlərə – Sokrata, Platona, Aristotelə, Evklidə, Hippokrata, yazarlara – Höteyə, Şillerə, Şekspirə, Hüqoya, Volterə, Russoya... sonsuz ehtiramın təsviri multikultural və tolerant əhvali-ruhiyyənin bariz nümunəsi kimi diqqəti cəlb edir. Qafqaz Albaniyası dövründən və qədim Azərbaycan sülalələrindən – Atabəylərdən, Səfəvilərdən, Əfşarlardan, Qacarlardan, eləcə də ilk Xalq Cümhuriyyətindən zərrə-zərrə işıq kimi axıb gələn möhtəşəm siyasi estafeti qəbul edən Ulu Öndər multikultural və tolerant dəyərlərin Azərbaycan üçün son dərəcə vacib həyati şərtlər olduğunu yaxşı bilirdi. Bu dəyərləri yaşatmaq naminə Azərbaycan multikulturalizminin ictimai-siyasi əsaslarını Ümummilli Lider Heydər Əliyev sistemli şəkildə, əzmlə qurdu və qəbul edilmiş siyasi bəyanat və sənədlərdə, fərman və sərəncamlarda, Konstitusiyə bəndlərində bunu addım-addım, geridönməz şəkildə həyata keçirməyə başladı. Zəngin mənəvi xəzinənin sistemli, özündə aydın perspektivlər ehtiva edən siyasi bünövrəsi belə yarandı. Bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev öz ulu siyasi sələfinin yolunu ləyaqətlə davam etdirərək bütün dünyaya bəyan edir: “Azərbaycanda multikulturalizm dövlət siyasətidir və onun alternativi yoxdur”.

Akademik Kamal Abdullayev “Azərbaycan multikulturalizminin qaynaqları” seriyasından üç dildə nəşr olunmuş “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları” kitabını milli ədəbiyyatımızda öz əksini tapan multikultural ideyalarla tanış olmaq və öyrənmək arzusunda olanlar üçün qiymətli mənbə kimi səciyyələndirib. Akademik sözügedən seriya çərçivəsində Azərbaycan multikulturalizminin ictimai, siyasi, fəlsəfi qaynaqları ilə bağlı növbəti nəşrlərin hazırlandığını və yaxınlarda işıq üzü görəcəyini də bildirib.

***

Günün ikinci yarısında konfransın “Müqayisəli multikulturalizm” mövzusunda bölmə iclası Tbilisi Dövlət Universitetinin tələbəsi Viktor Qoqaşvili və Auşsburq Universitetinin elmi işçisi Verena Gavertin moderatorluğu ilə işini davam etdirib.

Tbilisi Dövlət Universitetinin Rusiya və Slavyanşünaslıq İnstitutunun direktoru professor David Qotsiridze “Azərbaycan və Gürcüstan: ümumi tale” mövzusunda məruzə ilə çıxış edib.

İtaliyalı müstəqil tədqiqatçı Andrea Kominçini çıxış edərək Azərbaycan multikulturalizm modelinin Avropa modeli ilə müqayisəli təhlilini aparıb.

İndoneziyanın Qadcah Mada Universitetinin tələbəsi İmas Xoyrun Nisa Fuciati “Azərbaycan multikulturalizminin İndoneziyada tədrisi” mövzusunda təqdimatla çıxış edib.

Rusiyalı müstəqil araşdırmaçı Oleq Kuznetsov “Multikulturalizmin sosial modellərinin Avropa və Azərbaycanda kulturoloji və ontopsixoloji anlayış fərqlilikləri”ndən söz açıb.

İsveçrənin Frayburq Universitetinin tələbəsi Marina Della Torre məruzəsində Azərbaycan və İsveçrə multikulturalizminin müqayisəli təhlilini təqdim edib.

Tbilisi Dövlət Universitetinin tələbəsi Mariam Qorqadze “Azərbaycan multikulturalizm modelinin Gürcüstanda öyrənilməsi” mövzusunda məruzə ilə çıxış edib.

Bölmə iclasında Makedoniyanın Müqəddəs Kiril və Mefodi Universitetinin tələbəsi İrena Angelovska “Musiqidə multikulturalizm: müxtəlifliklər arasında körpü”, Çexiyanın Karl Universitetinin tələbəsi Gürses Siderov “Miqrasiya və multikulturalizm”, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının tələbəsi Zeynal Rəşidli “İslam Həmrəyliyi İli” islam daxili və İslam ilə digər konfessiyalar arasındakı harmoniya” mövzusunda məruzələrlə çıxış ediblər.

***

Tədbirin sonunda “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun üzvləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə müraciət ünvanlayıblar:

“Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
zati-aliləri cənab İlham Əliyevə

Möhtərəm cənab Prezident!

Biz – dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan Azərbaycanın gənc dostları 2017-ci il may ayının 10-da və 11-də Almaniyanın multikulturalizm mərkəzlərindən biri olan Auqsburq şəhərində Ulu Öndər Heydər Əliyevin xatirəsini anmaq üçün öz təşəbbüs və istəyimizlə beynəlxalq nəzəri-praktik konfransa topladıq.

Azərbaycanın və dünyanın 17 ölkəsinin universitetlərini təmsil edən, “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun üzvü olan onlarla tələbə Azərbaycanın multikulturalizm modeli, ölkədəki tolerant mühit və bu istiqamətdəki uğurlu dövlət siyasəti haqqında fikirlərini, eyni zamanda, təəssüratlarını bir-biri ilə bölüşdülər. Bu konfransın keçirilməsi dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan Azərbaycanın gənc dostlarının növbəti mənəvi birliyinin parlaq təəcəssümü oldu.

Sizin sərəncamınızla 2016-cı ilin Azərbaycanda “Multikulturalizm İli”, 2017-ci ilin “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilməsi bir daha göstərir ki, günəşli ölkənizdə fərqli mədəniyyətlərə mənsub insanlar arasında heç bir ayrı-seçkilik yoxdur. Sizin təşviqinizlə həyata keçirilən Beynəlxalq Multikulturalizm Qış və Yay Məktəbinin iştirakçıları kimi qatıldığımız tədbirlər, ölkənizdəki müxtəlif ibadət evlərini ziyarət Azərbaycanın multikultural və tolerantlıq məkanı olması barədə universitet auditoriyalarında eşitdiklərimizin əyani təsdiqi oldu.

“Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu” İctimai Birliyi 2016-cı ilin yayında Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin (BBMM) və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun birgə

təşkilatçılığı ilə keçirilən və 16 ölkədən tələbələrin qatıldığı “Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzi kimi: milli və dini dəyərlər” adlı III Beynəlxalq multikulturalizm məktəbi layihəsi çərçivəsində yaradılıb. Bu gün birliyin 200-dən çox üzvü var. Birliyin üzvləri Azərbaycanın multikulturalizm modeli, mədəniyyəti, tarixi və bütövlükdə haqq işinin dəstəklənməsi, Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması istiqamətində fəaliyyət göstərir, müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Biz hamıya çatdırmağa çalışırıq ki, Azərbaycan xalqı və dövləti ölkə ərazisində əsrlərdən bəri mövcudluğunu sürən etnik, dini fərqliliyə bəslədiyi şəfqət, sevgi və qayğıya görə, ümumiyyətlə, misilsiz multikultural dəyərləri, nadir multikulturalizm modeli ilə dərin ehtirama layiqdir. Beləliklə, BBMM və Auqşburq Universitetinin təşkilatçılığı ilə bu konfransı keçirməklə biz – Azərbaycanın gənc dostları bir daha Azərbaycan xalqına və dövlətinə öz saygımızı ifadə etmiş olduq.

Cənab Prezident, Sizə bildirmək istəyirik ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin xatirəsinə həsr olunmuş bu konfransdan zəngin təəssüratla ayrılır, yenə də qəlbimizdə özümüzə Azərbaycan sevgisi aparırıq. Sizə və Prezidenti olduğunuz Odlar Diyarına sonsuz sevgi ilə,

“Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu” İctimai Birliyi adından:

Litvalı həmsədr – Salomeya Lukayte

Yunanıstanlı həmsədr – Dimitrios Asproulis

***

Sonra konfrans iştirakçıları Auqşburq Universiteti ilə tanış olublar.

Konfransın rəsmi bağlanış mərasimində Dövlət müşaviri akademik Kamal Abdullayev bir daha tədbirin təşkilatçılarna – “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”na, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinə, Auqşburq Universitetinə və təşkilatı dəstəyə görə “Run Group”a, eləcə də bu beynəlxalq tədbirə qatılan bütün iştirakçılara dərin minnətdarlığını ifadə edib. Dövlət müşaviri “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun maraqlı ideya və təkliflərinin bundan sonra da dəstəklənəcəyini bildirib.

Rəsmi bağlanış mərasimindən sonra onlarla ölkədən gəlib bir araya toplanmış Azərbaycanın gənc dostları zəngin proqramlı multikultural mədəniyyət axşamı təqdim ediblər.

Konfrans həmin gün işini başa çatdırıb.

*Mövlana
Cəlaləddin
Rumi*

*Nə tədbir, ey müsəlmanlar,
mən özümü tanımıram,
Nə xristianam, nə yəhudi,
nə atəşpərəstəm, nə də müsəlman!
Nə şərqliyəm, nə də qərbli,
nə qurudanam, nə də sudan.
Nə yerdəki mədəndənəm,
nə də fırlanan göydən.
Nə Hindistandanam, nə də Çindən,
nə Bolqardanam, nə də Türküstandan.
Nə İki İraq mülkündənəm,
nə də Xorasandan...
İkiliyi özümdən uzaqlaşdırdım,
iki aləmi bir gördüm.
Birlik axtarıram, birliyi anlayıram,
birlik görürəm, birlikdən danışıram!*

Religious Diversity in Azerbaijan

Azerbaijan is a multi-ethnic and multi-confessional country. People of different religious and ethnic background have been living here in an atmosphere of peace and mutual understanding for centuries. Thus, in separate periods heathenism, Zoroastrianism, Judaism, Christianity, Islam and other religious beliefs were spread in the country and had a mutual influence on each other. And today many of religions which were spread in the country historically continue to maintain their existence, as well as new religious movements spread and operate freely throughout the country.

Though different confessions are functioning in the territory of Azerbaijan, Islam occupies a dominant position. Approximately 96% of the population of Azerbaijan is Muslim, 4 percent is Christian, Jewish, Bahai, Krishna and members of other religions.

The Muslim population is approximately 60-65 % Shi'a and 35-50% Sunni. Almost all trends of Christianity are represented in our country. Thus, Orthodox, Catholic, Lutheran and Protestant sects, as well as members of the historical Albanian Church live in Azerbaijan. Adventists, Baptists, Pentecostal, Jehovah's Witnesses and others who belong to protestant sects also live in Azerbaijan. Along with Mountain Jews who settled in Azerbaijan from ancient times, communities of Georgian Jews and European Jews (ashkenazi) also operate in the country.

At present, there are more than 2 thousand mosques, 13 churches and 7 synagogues in Azerbaijan. In addition to houses of worship, Islam, Christian and Jewish religious educational institutions, including Baku Islamic University, the faculty of Theology in Baku State University, Sunday schools at Orthodox churches, Bible courses of protestant communities, as well as courses teaching Hebrew language, Jewish religion and culture and etc. are functioning in the country.

After Azerbaijan regained its independence (18 October 1991) citizens' freedom of religious belief and conscience were provided and legislative base of this field were adapted to international legal norms. Provisions regulating state-religion relations, guaranteeing freedom of religious belief were included in our Constitution which was adopted in 1995. According to the Article 18 of the Constitution *"Religion in the Azerbaijan Republic is separated from state. All religions are equal before the law. Spreading and propaganda of religion (religious movements), humiliating people's dignity and contradicting the principles of humanism are prohibited. State educational system is secular"*.

Furthermore, according to the Article 48 of the Constitution which provides freedom of conscience *"Everyone has the right to define his/her attitude to religion, to profess, individually or together with others, any religion"*

or to profess no religion, to express and spread one's beliefs concerning religion. Everyone is free to carry out religious rituals, however this should not violate public order and contradict public morals. Religious beliefs and convictions do not excuse infringements of the law. No one shall be forced to express his or her religious faith and belief, perform religious rituals and participate in religious ceremonies”.

Law on the Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan which was adopted in 1992 provides guarantees for exercise of the freedom of belief in accordance with the Constitution of the Republic of Azerbaijan and international treaties which Azerbaijani Republic is a party, defines the status, rights and duties of religious communities, regulates relations arising in connection with the activities of religious communities.

According to the Article 1 of Chapter 1 of the Law on the Freedom of Religious Belief *“Everyone shall have the right to confess any religion individually or together with others, and express or spread his/her belief dealing with his/her attitude to religion”.*

The State Committee on Religious Associations of the Republic of Azerbaijan (SCRA) carries out the state registration of religious communities wishing to operate in the country. The registration process is quite simple and transparent.

The SCRA in the framework of its power provides expertise on religious studies of religious literature, religious items and other sources of information of religious character and controls their production, import and distribution and approves establishment of the specialized sales points for them.

According to the Law religion and religious communities are separated from the state in the Azerbaijan Republic. The state does not instruct religious communities to fulfill any state's affair and doesn't interfere with their activities. Religious communities don't take part in the activity of political parties and don't help them financially.

The religious confessions which operate in the country historically are as follows:

Caucasian Muslims Board

The Caucasian Muslims Office is established on the basis of Transcaucasus Muslims Spiritual Board and is its legal successor and carrier of its obligations, historical center of the Islamic religious communities in the country. Under the Law on the Freedom of Religious Belief Islamic religious communities are subordinated to the Caucasian Muslims Board in organizational matters. Furthermore, chaplains who head Islamic religious places of worship are appointed by the Caucasian Muslims Board. The Office is headed by Sheikhulislam who is selected through voting. The Office does not allow sectarian discrimination. The first deputy of Sheikhulislam is mufti and he regulates the religious matters of Sunni sect Muslims.

Baku and Azerbaijan Eparchy of the Russian Orthodox Church

Occupation of Azerbaijan by the Tsarist Russia in the nineteenth century and settlement of russians here stimulated spread of Orthodoxy in our country. The Orthodox religious community of Baku and Azerbaijan Eparchy of the Russian Orthodox Church was re-registered at the State Committee on Religious Associations in 2009. Baku and Azerbaijan Eparchy covering the Azerbaijan territory is divided into two administrative divisions: 1) Baku city administrative division; 2) Administrative division of Azerbaijani regions. Baku city administrative division includes 4 places of worship: Holy Myrrbearers Cathedral, St. Mary of the Nativity Church, the Church of Michael the Archangel, little church named after the great prince Alexander Nevsky (located on the territory of the Russian Embassy in Azerbaijan). Administrative division of Azerbaijani regions includes 3 places of worship: Alexander Nevsky church in Ganja city, the church of St. Nicholas the Miracle-maker in Khachmaz city, St. Serafim of Sarov Parish in Sumgait city.

Mountain Jews religious community

Mountain Jews living in Azerbaijan since the ancient times are the largest Jewish community in our country. They name themselves as juhur and belong to the Eastern branch of Judaism (sephards). At present all conditions have been made in Azerbaijan for mountain jews in order to live in accordance with their religion and to perform their worship. Synagogues of mountain jews are functioning in Baku, Guba and Oghuz cities. The college named "Shmirat a-Shem" is opened in Red Settlement of Guba region where mountain jews live compactly. In October 2010, the 200 years old synagogue of mountain jews was opened after a thorough renovation. On April 5 of 2011, a synagogue was opened in Baku which was funded by state budget with initiative and support of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev.

European Jews religious community

One of the religious communities functioning in Azerbaijan is ashkenazi, or European jews. The term "ashkenazi" is derived from hebrew name of medieval Germany. Their roots date back to the jews settled in Germany in Middle Ages. The government of Azerbaijan has always shown constant attention and care to this community which settled in our country from the second half of the nineteenth century in connection with the development of the oil industry. The synagogue of European and Georgian jews opened on March 9 of 2003 in Baku is considered of the largest synagogues of the Eastern Europe for its grandiosity.

Catholic church

The Catholic denomination which is one of the three main branches of Christianity, was spread in our country since the fourteenth century through the missioners of Dominican, Francis, Augustine and Carmelite Missionaries orders. In April 2011, "Agreement on the legal status of Catholic Church in the

Republic of Azerbaijan” was signed between the Holy See and the Republic of Azerbaijan and this community was granted "The Apostolic Prefecture of the Catholic Church in the Republic of Azerbaijan". Catholics in Azerbaijan are guided by individuals belonging to Selesian Order (sect). They are headed by ordinaries regularly changed by Pope’s decrees. Three religious institutions operate under the Catholic community: Sin forgiving Christ parish, the Virgin Mary innocent pregnant Church, and shelter for the homeless. On the basis of the official visit of the former head of the Roman Catholic Church Pope Paul II in 2002 and direction of the national leader Heydar Aliyev space for the Catholic Church was allotted and on March 7, 2008 the official opening ceremony of the Catholic Church of Saint Mary of innocent pregnant was held.

Albanian-Udi religious community

Caucasian Albanian church formed in our country is of the first apostolic churches in the christian world. In 1836, Albanian christian church was cancelled and was transferred to the Armenian Gregorian church. However, Udis, the representatives of albanians refused to go to the church and worshiped at home in order to maintain their language and culture. Only after Azerbaijan regained its independence Albanian-Udi religious community revived and passed the state registration. After that, measures were made by the state in the direction of the restoration of churches and carrying out religious services. In this framework the Kish temple, in Sheki region which is one of the oldest churches in Caucasus was restored in 2003 and in 2006 the Jotari church named after St. Elysee which is one of the three christian temples in Nij settlement of Gabala region was restored and handed over to the community.

Prepared by: Taleh EMINOGLU

Azərbaycanda dini müxtəliflik

Xülasə

Məqalədə Azərbaycanın çoxmillətli, çoxkonfessiyalı ölkə olmasından, əsrlər boyu müxtəlif millətlərin nümayəndələrinin burada sülh və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamasından bəhs edilir.

Yazıda vurğulanır ki, 1992-ci ildə qəbul edilmiş “Dini etiqad azadlığı haqqında” qanuna əsasən, vətəndaşlar istədikləri dildə fərdi qaydada və ya başqaları ilə birlikdə ilahiyyəti öyrənə və dini təhsil ala bilərlər. Ölkəmizdə valideynlər qarşılıqlı razılıq əsasında uşaqlarını özlərinin dini əqidələrinə və dinə münasibətlərinə müvafiq olaraq tərbiyə edə bilərlər.

Yazıda həmçinin Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi, Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Azərbaycan Yeparxiyası, Dağ yəhudiləri dini icması, Avropa yəhudiləri dini icması, Katolik kilsəsi, Alban-Udi dini icması, eləcə də digər dini icmalar, qurumlar və onlar üçün dövlət tərəfindən yaradılmış şərait haqqında ətraflı məlumat verilir.

Gündüz İSMAYILOV

*Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin
sədr müavini*

Tolerantlığın zəiflədilməsi cəhdləri

Azərbaycan coğrafi baxımdan təkcə qitələrin – Avropa ilə Asiyanın deyil, həm də mədəniyyətlərin sərhədində yerləşir. Ölkəmiz İslam dünyasının və mədəniyyətinin Şimal qurtaracağı, Avropanın – Qərb mədəniyyətinin isə başlanğıcıdır. Başqa sözlə, Azərbaycan Avropadan baxdıqda Şərqi, Şərqdən baxdıqda isə Avropanın başı və ya başlanğıc nöqtəsidir. Belə bir coğrafi mövqedə, mədəniyyətlərin qovuşağında yerləşməsi ölkəmizdə tarixən formalaşmış tolerantlıq mədəniyyətini şərtləndirən əsas amillərdən biridir. Tarixi və sosioloji tədqiqatlarla sübut edilib ki, İslam dünyasının mərkəzində yerləşən və yalnız müsəlman toplumlarla sərhəd olan xalqlarla müqayisədə müsəlman aləminin ucqarlarında başqa mədəniyyətə malik toplumlarla qonşu olan xalqlar daha tolerantdır. Bu da təsdiqlənib ki, “sərhəddə” yaşayan xalqlar milli və dini baxımdan daha təəssübkeş olsalar da, bu, onların tolerantlığına ciddi maneçilik törətmir, sadəcə, özünü, fərqliliyini qorumaq instinktini gücləndirir. Bu, təkcə İslam dünyasına deyil, digər mədəniyyətlərə də aiddir. Məsələn, tolerantlığa münasibətdə Avropanın mərkəzi ilə ucqarları bir qədər fərqlənir. Azərbaycanın tarixi ərazilərində və qonşu ölkələrdə fərqli dinlərin, əsasən də xristianlığın və yəhudiliyin mənsubları yaşadığı üçün əhali arasında başqa inanca malik insanlarla birgəyaşayış qaydaları və ənənələri formalaşib. Zaman keçdikcə həmin qayda və ənənələr birgəyaşayış mədəniyyətinə çevrilərək onun bazisini təşkil edib.

Azərbaycanın yerləşdiyi Qafqaz regionu etnik baxımdan dünyanın ən zəngin bölgəsidir. Bu regionda etnik qrupların sərhədi bəzən kəndlərlə müəyyən edilir. Bir-birindən 4-5 km aralı yerləşən kəndlərdə ayrı-ayrı etnik qruplar yaşayır və fərqli dillərdə danışırlar. Məsələn, 160 min nəfərlik əhalisi olan Quba rayonunda kompakt halda 10-a yaxın etnik qrup (tatlar, ceklər, yəhudilər, qırızlar, xınalıqlılar və d.) yaşayır. Bu cür müqayisəni yalnız Şimali Qafqazla bağlı aparmaq mümkündür. Məsələn, qonşu Dağıstanda rəsmi qaydada 40-dan çox yerli dildən istifadə olunur. Başqa sözlə, regiondakı, o cümlədən Azərbaycandakı etnik müxtəliflik (əslində, zənginlik) tolerant və multikultural mühitin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Çünki müxtəlifliyin mövcudluğu üçün tolerantlığın olması şərtidir. Sosial-iqtisadi zəmin olmadan

hansısa mədəni və mənəvi intibahın baş verməsi qeyri-mümkündür. Bu baxımdan Azərbaycanın tarixi İpək yolunun üzərində yerləşməsi xüsusi qeyd olunmalıdır. Uzaq Çindən başlayan və Avropanın qurtaracağında bitən İpək yoluna təkcə ticarət yolu və iqtisadi məsələ kimi baxmaq olmaz. Bu yolla həm ipək və müxtəlif məhsullar daşınıb, həm də insanlar, fərqli dirlər, mədəniyyətlər səyahət edib. Nəticədə Azərbaycan xalqı müxtəlif mədəniyyətlərlə, dini, fəlsəfi cərəyanlarla tanış olub, hətta bəzən onların nümayəndələrinə sığınacaq belə verib.

Tarixi qaynaqlar təsdiqləyir ki, həm Avropadan, həm Yaxın, həm də Uzaq Şərqdən gəlmiş tacirlər Azərbaycanda sərbəst ticarətlə məşğul olublar. Onları ölkəmizə cəlb edən yalnız vergi güzəştləri deyil, eyni zamanda, mədəni və mənəvi mühit idi. Müxtəlif etnik və dini qruplara mənsub olan tacirlər heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmır, rahat və təhlükəsiz şəraitdə öz inanclarına uyğun yaşayırdılar. Başqa sözlə, tacirlər sərbəst ticarətlə məşğul olur, etiqadlarını yaşayır, yerli əhali isə onlara iqtisadi və mənəvi cəhətdən əlverişli mühit yaradaraq sosial rifah halını yaxşılaşdırırdı. Təbii ki, hər iki tərəfin iqtisadi baxımdan maraqlı olduğu belə bir mühitdə tolerantlığın, qarşılıqlı hörmətə əsaslanan dözümlülük ənənələrinin formalaşması labüd idi.

Mütəxəssislər tolerant cəmiyyətin sirrini daha çox din amilində axtarırlar. Bunu hətta standart və qəti fikirlə belə ifadə edirlər: dini tolerant olmayan xalqın özü tolerant ola bilməz. Bəlkə də, bu fikrin təsdiqinin ən gözəl nümunəsi Azərbaycan xalqı və İslam dinidir. On dörd əsrdir ki, İslam Azərbaycan ərazilərində yayılıb və bu coğrafiyada aparıcı dinə çevrilib. Şübhəsiz ki, İslam tolerant din olmasaydı, onun mənsublarının yaşadığı Azərbaycanda indiki səviyyədə dözümlülük mədəniyyəti formalaşa bilməzdi. Bu baxımdan Azərbaycan xalqının tolerantlığının əsas səbəblərindən biri də din amili – İslamla bağlıdır.

İslamdakı tolerantlığın səbəbini bu dinin iki əsas qaynağında – Qurani-Kərim və Məhəmməd peyğəmbərin sünnesində axtarmaq lazımdır. Hər iki qaynaqdan az-çox xəbəri olanlar bilirlər ki, İslam seçim azadlığına, bərabərliyə, insan ləyaqətinə, din azadlığına, etnik fərqliliklərlə hesablaşmağa xüsusi önəm verir. Dinimizə görə, bütün insanlar və millətlər bərabərdir, ali irq, ali millət anlayışı yoxdur. Qurani-Kərim buyurur: “Ey insanlar! Biz sizi bir kişi və bir qadıdan (Adəm və Həvvadan) yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız (kimliyinizi biləsiniz) deyə sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq...” (Hucurat, 13). Peyğəmbərimizin hədisi-şərifində bu fikir daha da konkretləşdirilir: “Heç bir ərəb qeyri-ərəbə nisbətən hansısa üstünlüyə malik deyil. Eləcə də qeyri-ərəb zənciyə nisbətən, zənci ağ adama nisbətən hansısa üstünlüyə malik deyil”. Qurani-Kərimdə insanlara bəyan edilir: “Dində məcburiyyət (zorakılıq) yoxdur...” (2:256); “...İnsanları iman gətirməyə sənmi məcbur edəcəksən?!” (10:99). Göründüyü kimi, İslam prinsipial şəkildə insanların vicdan və seçim azadlığına müdaxilə edilməsinə icazə vermir. Hətta Peyğəmbər belə olsa, o, insanları inanmağa məcbur edə bilməz. İnsanlar inanıb-inanmamaqda sərbəstdirlər. Peyğəmbər yalnız təbliğ edən və düz yolu göstərəndir. “Və de: “Haqq Rəbbinizdəndir. Kim istəyir inansın, kim də istəyir inanmasın (kafir olsun)...” (18:29).

İslama görə, əsl müsəlman əlindən, dilindən başqasına ziyan dəyməyən insandır. Qurani-Kərimin “əl-Bəqərə” surəsinin 177-ci ayəsində buyurulur: “Yaxşı əməl heç də (ibadət vaxtı) üzünü günçixana və günbatana tərəf çevirməkdən ibarət deyildir. Yaxşı əməl sahibi, əslində, Allaha, axirət gününə, mələklərə, kitaba (Allahın nazil etdiyi bütün ilahi kitablara) və peyğəmbərlərə inanan, (Allaha) məhəbbəti yolunda (və ya mal-dövlətini çox sevməsinə baxmayaraq) malını (kasıb) qohum-əqrəbaya, yetimlərə, yoxsullara, (pulu qurtarıb yolda qalan) müsafirə (yolçulara), dilənçilərə və qulların azad olunmasına sərf edən, namaz qılıb zəkat verən kimsələr, eləcə də əhd edəndə əhdinə sadıq olanlar, dar ayaqda, çətinlikdə (ehtiyac, yaxud xəstəlik üz verdikdə) və cihad zamanı (məşəqqətlərə) səbr edənlərdir. (İmanlarında, sözlərində və əməllərində) doğru olanlardır. Müttəqi olanlar da onlardır!”

Bütün bunlardan sonra İslamın dözümsüz din olduğunu söyləmək ən azı ədalətsizlik olar, hətta böhtan mahiyyəti daşıyır. Tarixdə müsəlmanlarla digər dinlərin mənsublarının birgə fəaliyyətinə, əməkdaşlığına və eyni şəhərdə, kənddə qarşılıqlı hörmət şəraitində yaşamalarına dair minlərlə fakt mövcuddur. Müsəlmanlar başqa dindən olanlara nəinki tolerant yanaşmış, yeri gəldikdə onları himayə və müdafiə ediblər. İslam dini sürətlə yayılarkən xristian, yəhudi məbədlərinə toxunulmayıb, həmin dinlərin mənsublarının öz inanclarına uyğun yaşamalarına şərait yaradılıb. İslamdan gələn bu cür dözümlülük Azərbaycan xalqının etnik xüsusiyyətlərindən qaynaqlanan tolerantlıqla çulğuşaraq daha rəngarəng və mükəmməl bir forma alıb və zəngin mədəni sərvətə çevrilib. İslam Azərbaycan xalqının ondan öncəki dinlər və müxtəlif inanclar vasitəsilə əldə etdiyi mədəni və mənəvi sərvəti məhv etməyib, əksinə, onu daha da zənginləşdirib. Bunun nəticəsidir ki, İslam Azərbaycanda yayıldıqdan sonra Qafqazda tikilmiş ilk kilsə olan Şəkidəki Kiş məbədinin ətrafında bir nəfər də olsun xristian yaşamayıb, amma Azərbaycan xalqı onu qoruyaraq bu günədək gətirib çıxarıb. Yaxud İslamın Azərbaycanda ən güclü olduğu dövrdə, XVIII əsrdə Bakıda atəşpərəstlər tərəfindən məşhur Atəşgah Məbədi tikilib.

Lakin iş ondadır ki, müasir dövrümüzdə dindar kontingent daxilində xarici təsirlərin artması, radikal meyillərin güclənməsi, İslamın məzhəb müstəvisində təbliğ edilməsi, cəmiyyətin dindar və dünyəvi kəsimi arasında qütbləşmənin yaranması nəticəsində tolerantlığın zəifləməsi qaçılmaz proses ola bilər. Bu sahədə Azərbaycanın uğurları, beynəlxalq aləmdə nümunəvi tolerantlıq modeli kimi qəbul edilməsi xarici dini və siyasi dairələrin, eləcə də radikal qrupların ürəyincə deyil. Onlar Azərbaycanda inkişafın və sabitliyin təminatçısı olan yüksək tolerantlıq mədəniyyətini və multikulturalizm siyasətini hədəf kimi müəyyənləşdirərək ona qarşı təbliğat aparmaqdan çəkinmirlər. Radikal dini qruplar arasında dözümsüz, dini və məzhəb ayrı-seçkiliyinə rəvac verən fikirlərin səslənməsi, buna yönəlik çağırışlar edilməsi, digər dinlərə və məzhəblərə münasibətdə şəriət qaydalarının qabardılması buna sübut sayıla bilər. Tolerantlıq Azərbaycan üçün mənəviyyat və mədəniyyət məsələsi olmaqla yanaşı, həm də ölkəmizin ideoloji, milli və ictimai təhlükəsizliyinə zəmin yaradan qarşılıqlı münasibətlər sistemidir. Dindarlığın artması və güclənməsi fonunda bu münasibətlərin sarsıtılmasına yönəlik cəhdlərin də arta biləcəyini indidən proqnozlaşdırmaq mümkündür.

Пери АХМЕДОВА

Мультикультуральный аспект литературы малых народов Азербайджана

В XXI веке определяющим фактом в развитии культуры в многонациональных странах стал мультикультурализм. Он является не только политически-идеологическим явлением, но и этнокультурной фрагментацией социума. В настоящее время понятие «мультикультурализм» истолковывается по-разному. Например, известный американский социолог Натан Глейзер дает такое определение: «Мультикультурализм – это комплекс разнообразных процессов развития, в ходе которых раскрываются многие культуры в противовес как бы единой американской культуре» (1, 103). Российский ученый А.И.Крупояткин дает иное определение: «Мультикультурализм – это, прежде всего, особая форма интегративной идеологии, посредством которой полиэтнические, поликультурные национальные общества реализуют стратегии социального согласия и стабильности на принципах равноправного сосуществования различных форм культурной жизни» (3). Существует множество теоретических интерпретаций понятия «мультикультурализм». Каждое из них, не отрицая предыдущее, дополняет его в соответствии с современностью.

На сегодняшний день мультикультурализм – это своеобразный политический аспект, присущий многим странам. К примеру, Азербайджан – одно из немногих государств, на территории которого исторически сосуществуют различные культуры и этносы. Народности, проживающие в Азербайджане, не пошли по пути ассимиляции, сумев сохранить свою национальную самобытность и уникальность. В XX веке ранее существовавшие в рамках общего канона культуры, получили возможность создать свое собственное культурное пространство. Так, мультикультуральная литература знакомит читателя с богатым наследием народностей, помогает

понять происходящие социологические изменения, учит понимать и уважать их традиции. Авторы, пишущие о многокультурии, отличаясь жанровой спецификой и языком, создают новые традиции на пространстве доминирующей культуры.

Говоря о культуре этнических меньшинств Азербайджана, хотелось бы остановиться на произведениях художественной литературы. Бесспорно, азербайджанская культура оказывала на них сильнейшее влияние. Еще в прошлом веке издавались произведения, написанные представителями национальных меньшинств, проживающих в Азербайджане. Многие из них писали на двух языках: на родном языке и на азербайджанском. Их книги издавались в периодической печати, произведения переводились на другие языки, они становились лауреатами государственных премий. Например, среди лезгинских писателей можно отметить Нурредина Шерифова («Капля росы»), Неймата Лезгина («В горах», «Улитка», «Песни о труде»), Н.Пашаева («Тропа»), З.Ризванова («Моя муза»), Музаффар Меликмамедова («Двести песен о любимой», «Кубинское восстание», «Кровавое ущелье»), Байрама Салимова («Дорога в Судур»), Седагет Керимовой («Холодное солнце», «Еще одна весна») и др.

Среди классиков лезгинской литературы на слуху такие имена, как Етим Эмин и Сулейман Стальский. Определенный период своей жизни они провели в Азербайджане, и это способствовало тому, что в их творчестве появились произведения, написанные на азербайджанском языке. Отметим, что Етим Эмин и Сулейман Стальский продолжили традиции азербайджанских классиков Мухаммеда Физули, Молла Панах Вагифа и др.

Поэт и писатель Седагет Керимова является автором многих стихов, рассказов, новелл, повестей и романов, вышедших в свет на страницах газет и журналов Азербайджана. Свои произведения она пишет на лезгинском и азербайджанском языках. С.Керимова долгое время проработала в газете «Хаят» (сейчас «Азербайджан»), а затем стала заместителем главного редактора международной газеты «Гюнай». С 1997 года она является главным редактором газеты «Самур», издающейся на трех языках: азербайджанском, лезгинском, русском. За заслуги в области журналистики была удостоена премий «Золотое перо», Мира Азербайджанского Национального Комитета Хельсинской Гражданской Ассамблеи (2003 год), имени Гасана бека Зардаби, имени Хуршудбану Натаван и Мехсети Гянджеви. В 2006 году по приказу Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева С.Керимова получила почетное звание «Заслуженный работник культуры Азербайджана».

В 1987 году был издан сборник стихов поэтов-лезгин на азербайджанском языке, а в 2000 году – антология лезгинской литературы «Акьата шегьредиз» («В добрый путь»). Таким образом, лезгинские писатели и поэты, пишущие как на родном, так и азербайджанском языках, внесли значительный вклад в сохранение и популяризацию исторического и культурного наследия своего народа.

На территории Азербайджана также проживают удины – один из древнейших этносов. Они, как и другие национальные меньшинства, принимают активное участие в социальной и культурной жизни страны. В 1990-е годы под председательством Роберта Мобили было основано культурно-просветительское общество «Орайин» («Родник»). Основной его задачей стало сохранение родного языка и культурной самобытности. «Орайин» подготовило и выпустило несколько учебников по удинскому языку, сборников по удинскому фольклору, а также книг удинских писателей и поэтов. Кроме того, общество налаживает связи с удинами, проживающими за пределами своей исторической Родины. Благодаря работе «Орайин» стали известны имена таких удинских писателей, как Гайк Коасари, Георгий Кечарри, Яша Удин, Ашет Удиноглу, Майис Кочаари, Яша Дурмушари, Багир Ширини, Яша Дразари и др.

Многие удинские писатели и поэты владеют как родным, так и азербайджанским языками. Например, еще в начале XX века Гайк Коасари перевел на удинский язык и поставил оперетту азербайджанского композитора Узеира Гаджибейли «Аршин мал алан». Он также является автором множества стихотворений, песен и драм «Таъзагьул» и «Байнкьуна».

Большой вклад для сохранения культурной самобытности удин внес удинский и азербайджанский писатель и ученый Георгий Кечарри. Совместно с ученым Е.А.Айдыновым он разработал удинский букварь и программу школьного преподавания родного языка. Им были опубликованы как оригинальные произведения на удинском языке, так и переводные. Г.Кечарри является автором большого количества научных книг, художественных произведений и статей, посвященных удинам. В 1996 году он издал сборник под названием «Нана очьал» («Родная земля»), в который вошли произведения нескольких удинских авторов. В 2001 году в сборнике «Орайин» Г.Кечарри собрал воедино удинский фольклор (сказки, притчи, пословицы, легенды) и авторские произведения, который в 2002 году вышел на английском языке. Далее, в 2003 году Г.Кечарри опубликовал сборник «Бурухмух» («Горы») в который вошли авторские произведения и переводы более 150 представителей азербайджанской литературы. Он также является автором книги «Традиционные свадебные церемонии удинов» (на азербайджанском языке), сборника коротких смешных историй «Шнурок» (на русском языке) и сборника удинского фольклора «Танец у костра» (на азербайджанском языке).

Между тем на территории Азербайджана проживают представители еще одной народности – хыналыгцы. На протяжении веков они сумели сохранить свой язык и национальную самобытность. Хыналыгским поэтом Рахбал Хасом был составлен алфавит, а в дальнейшем эту работу продолжил Эльдар Шанвердиев. В школах хыналыгцы обучаются как родному, так и азербайджанскому языку. В их культуре сочетаются элементы азербайджанской и горской культур (3; 18). Хыналыгцы обладают богатой культурой. До наших дней дошли сведения о живших еще в средние века

поэтах, ашугах и т.д. Среди них можно назвать придворную поэтессу Хыналыглы Зейнаб, жившую в XII веке. Также сохранились сведения и об Ашуге Иззете, Дэдэ Эмине, Ашуге Хасрете, Ашуге Мамедаги и др.

В основе хыналыгской культуры лежит богатый фольклор, простирающийся от небольших рассказов до легенд. Представители этой народности и по сей день стараются сохранить свое культурное наследие. Так, например, известный хыналыгский поэт, переводчик и публицист Рагим Алхаслы внес большой вклад в сохранение культуры своего народа. Он преподавал родной язык в начальных классах в единственной школе села Хыналыг. Помимо написанных им произведений на хыналыгском и азербайджанском языках, он является автором азбуки хыналыгского языка и книг о хыналыгской культуре. В 1992 году Р.Алхаслы опубликовал книгу «Хыналыг», в которую вошли пересказанные им известные хыналыгские легенды и сказки, а также поэзия. Он перевел ряд азербайджанских классических произведений на родной язык. В книге “*‘Nikməti çələng*”, вышедшей в свет в 1991 году, были собраны переводы на хыналыгский язык поэзии Низами, в книге “*E hət siğab sa rəhlivanmə*” (1995 год) – переводы поэзии Физули. Р.Алхаслы являлся членом Союза Писателей Азербайджана и Союза Ашугов Азербайджана.

В пропаганду хыналыгской культуры и литературы большой вклад также внесли поэты Асвар Туфандаглы, Ризван Гибледаглы, Намиг Хыналыглы и т.д.

Современный Азербайджан выделяется своей этнической палитрой. Здесь проживают такие этнические группы, как талыши, лезгины, таты, удины, молокане, курды, аварцы, хыналыгцы, ингилои, цахури, будухи и др. Каждая из перечисленных народностей сумела сохранить свою самобытную культуру и традиции. В Конституции Азербайджанской Республики говорится, что «Азербайджанская Республика обеспечивает свободное использование и развитие других языков, на которых говорит население» (3, 5). Это означает, что каждый гражданин страны имеет право разговаривать на родном языке, получать на нем образование и заниматься творчеством. Азербайджан является Родиной для каждого живущего здесь человека вне зависимости от его национальной принадлежности. Представители национальных меньшинств активно участвуют во всех сферах жизни республики.

Таким образом, положительной чертой мультикультуральной литературы является то, что она позволяет читателям обогатить свои знания о жизни, культурном наследии и традициях других национальностей. Эта литература также учит относиться с уважением к иным культурам и этносам.

Все выше перечисленное указывает на востребованность мультикультурализма как идеологии. В современном азербайджанском обществе мультикультурализм является стратегией культурной политики государства. Он ориентирован на поддержку культурного многообразия.

Литература

1. Глэйзер Н. Мультиэтнические общества: проблемы демографического, религиозного и культурного разнообразия / Н. Глэйзер // Этнографическое обозрение. – 1998. – № 6. – С. 98-104.
2. Конституция Азербайджанской Республики. Общие положения. Статья 21. «Собрание законодательства Азербайджанской Республики», 31 июля 1997 года, №1, «VneshExpertService», стр. 51.
3. Куропятник А.И. Проблема идентичности в мультикультуральных и полиэтнических обществах. www.sibident.narod.ru/text/kuropyatnik2.doc.
4. Мустафаев А. Хыналыг – реликт в этнической истории Азербайджана // Международный Азербайджанский Журнал IRS-Наследие №1 (37). 2009. С. 14-19.

Xülasə

Məqalədə çoxmillətli cəmiyyətlərin inkişafı və zənginləşdirilməsində mühüm rol oynayan mədəniyyətlərin qarışığını özündə cəmləşdirən multikulturalizimdən bəhs olunur. Multikulturalizmin variantları və cərəyanları, onların təcrübədə tətbiq edilməsi və həmçinin multikultural siyasətin Azərbaycan cəmiyyətinə təsiri işıqlandırılır.

Резюме

В статье дается обзор такого феномена как мультикультурализм, заключающего в себе требование смешения культур для обогащения и развития многонациональных обществ. Освещаются варианты и направления мультикультурализма, его применение на практике, а также последствия политики мультикультурализма в азербайджанском обществе.

Summary

In the article the review of such phenomenon as multiculturalism is presented which requires cultures merging for the enrichment and development of polyethnic societies. The variants and trends of multiculturalism, its practical use and the consequences of multiculturalism policy in Azerbaijanian society are revealed.

Xuraman ƏLİYEVƏ

AMEA Şərqsünaslıq İnstitutunun elmi işçisi

Ərəb mühacir ədəbiyyatı mədəniyyətlərin qovuşağı kimi

(Mixail Nüaymənin yaradıcılığı kontekstində)

XX əsrin ən səciyyəvi hadisələrindən biri də mühacirətin geniş miqyas almasıdır. Ötən yüzildə mühacirətin əsas istiqaməti Şərqdən Qərbə yönəlmiş, bu axınlar mədəni, mənəvi, ictimai-siyasi proseslər doğurmuş və Qərbdə böyük icmaların yaranmasına səbəb olmuşdu. Həmin icmalar mühacirətə gedən insanların xaoslu köçünü nizamlayır, icmaçılıq və həmrəylik sayəsində mühacirlərin qəriblik xiffətini azaldırdı.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlində ərəb ölkələrindən Qərbə mühacir axını mədəniyyətlərin bir-birinə təsiri baxımından çox əlamətdar olmuş, ərəb ədəbiyyatının, musiqisinin, təsviri sənətinin orijinal təzahürləri üçün imkan yaratmışdı. Ərəb məhcər ədəbiyyatı (mühacir ədəbiyyatı daha çox bu adla tanınır) ərəb ədəbiyyatının məhdud çərçivələrə qapanıb qalmadığını, milli ənənələrlə əcnəbi dəyərlərin sintezini, dünya ədəbi prosesinə qoşulmaq səylərini əks etdirirdi. Bu iş yeni axtarışlarla – maarifçilik, sentimentalizm, romantizm və nəhayət, realizm axtarışları ilə daim müşayiət olunurdu.

Bu prosesin dünya ədəbiyyatı kontekstində, realizm və romantizm çərçivəsində, Şərq–Qərb münasibətləri işığında ədəbi, fəlsəfi, ictimai-siyasi və estetik hadisə kimi öyrənilməsi filologiya elmləri doktoru, Azərbaycanda ilk ərəbşünas qadın professor Aida İmanquliyevanın (1939-1992) adı ilə bağlıdır. “Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri” adlı kitabında o yazırdı: “İşğal, siyasi repressiyalar və təqiblər, dini çəkişmələr, ölkənin var-yoxdan çıxması, iqtisadi böhran və missionerlərin Qərbdə azad və təmin olunmuş həyat vəd edən təbliğatı artıq XIX əsrin sonlarından nəinki təkcə Livan ziyalılarını, həmçinin sadə xalqı da mühacirətə sövq edirdi. Livan ziyalılarının qabaqcıl dəstəsinin üz tutduğu ilk ölkə nisbətən dözümlü siyasi rejimə malik və o qədər də sərt senzura tətbiq etməyən Misir oldu. O dövrün Ərəb Şərqində aparıcı mədəni mərkəz olan Qahirədə Livan mühacirləri öz fəaliyyətləri üçün daha əlverişli şərait tapdılar” [3: s.40].

Ərəb məhcər ədəbiyyatının qolları və şaxələri çox olsa da, ABŞ-a yönəlmiş əsas qolu və ya Suriya–Amerika qolu daha məşhurdur. Diqqətəlayiq haldır ki, “Qələmlər birliyi” (“ər-Rabitə əl-Qələmiyyə”) ilk dəfə 1920-ci ildə Nyu-Yorkda təşkil olunmuşdu. Bu ədəbi cəmiyyətin sıralarında Mixail Nüaymə, Əbd-əl-Məsih Həddad, Nəsib Arida kimi Fələstin cəmiyyətinin rus məktəblərində təhsil almış, Qərb mədəniyyətinin yeni tendensiya və meyillərini qavramağa can atan görkəmli yaradıcı şəxslər vardı. Cəmiyyətin əsas ilhamvericisi və rəhbəri isə Cübran Xəlil Cübran idi. Onun səyləri nəticəsində yaranan bu cəmiyyət ərəb ölkələrindən gəlmiş şair və yazıçıları cəlb edən əsas mərkəzlərdən birinə çevrilmişdi.

Qeyd edək ki, ərəb məhcər ədəbiyyatı hətta ərəb ədəbiyyatçılarının özlərinin belə az məşğul olduqları bir sahə idi. Bu, XIX əsrdə aclıq, yoxsulluq üzündən bir parça çörək dalınca Cənubi Amerikaya mühacirət etmiş Suriya və Livan ərəblərinin vətəndən kənarında yaratdıqları ədəbiyyat idi [1: s.39].

Mühacir həyatı yaşamış görkəmli yazıçı və mütəfəkkir Mixail Nüaymə (1889-1988) ərəb ədəbiyyatının klassiklərindən biridir. Mixail ibn Yusif Nüaymə 1889-cu ildə Livanda yoxsul xristian ailəsində dünyaya gəlmişdi. Atası Yusif ibn Mixailin kiçik torpaq sahəsi yeddi nəfərdən ibarət ailənin yeganə dolanışq mənbəyi idi.

1889-cu ildə Rusiya İmperator Pravoslav Fələstin Cəmiyyəti Livanın dağlıq hissəsinin xristian dininə etiqad edən əhəlisini savadlandırmaq məqsədilə Biskinti bölgəsində ibtidai məktəb tikmişdi. Bu məktəbdə təhsil pulsuz idi və sağirdlər tədris üçün lazım olan hər şeylə təmin edilirdilər.

Biskintidəki məktəbin başqa əcnəbi təhsil müəssisələrindən fərqi onda idi ki, burada rus dili ilə yanaşı ərəb ədəbi dilinin [2: s. 62], hesabın, coğrafiyanın öyrənilməsinə də böyük önəm verilir, bədən tərbiyəsi və nəğmə dərsləri də keçilirdi. Mixail və onun iki böyük qardaşı bu məktəbdə təhsil almışdılar [2: s. 61-62].

1906-cı ildə çar hökumətinin maliyyələşdirdiyi Fələstin Cəmiyyəti Nazaretdəki müəllimlər seminariyasını uğurla başa vuran Mixail Nüayməni Rusiyaya, Poltava Ruhani Seminariyasına göndərdi. Nüaymə Poltavadakı təhsil illərini özünün “Mənim 70 ilim” adlı avtobiografik kitabında və İ.Y.Kraçkovskiyə göndərdiyi tərcümeyi-hal xarakterli məktubunda incə duyğularla xatırlayır: “Rusiyaya getmək arzusu məndə hələ Nazaretdə təhsil aldığım birinci ildə baş qaldırmışdı. Lakin mən bu məsələdə tək deyildim. Sınıfda birinci yer uğrunda mənimlə rəqabət aparan bir yoldaşım da vardı. Hərçənd onun inşa yazmaq sahəsində fantaziyası və səriştəsi zəif idi. Mənimlə inşa yazmaq həvəsim bütün maraqlarımı üstələyirdi; bizə verilən hər hansı mövzuda mən özümü sərbəst hiss edirdim, odur ki, yazı işlərim ərəb və rus dili müəllimlərini vəcdə gətirirdi” [10: s. 110].

Xatirələrindən göründüyü kimi, M.Nüaymənin rus dilinə, ədəbiyyatına və mədəniyyətinə marağı hələ Nazaretdə ikən formalaşmışdı. Məhz bu zaman o, rus dilini ilkin səviyyədə öyrənmiş, bədii əsərlər oxumaqla bilik dairəsini genişləndirmişdi.

Nüaymənin Poltavadakı ilk təhsil illəri birinci Rus inqilabı dövrünə (1905-1907) düşür. Burada o, tələbə yığıncaqlarında fəal iştirakına görə seminariyadan bir illiyə xaric edilir. Buna baxmayaraq, onun poetik yaradıcılığı seminariya müəllimləri tərəfindən təqdir olunurdu, ədib öz gündəliklərində seminariyanın məişətini, Rusiya və Türkiyədəki inqilabi hadisələri əhatəli təsvir edir.

İnqilabi hərəkatın təsiri altında o, “Donmuş çay” şeirini yazır. Burada müəllif Rusiyanı qalın buz qatının dustaqlığında baharın gəlişini gözləyən qüdrətli çaya bənzədir. İnqilabdan sonra Nüaymə bu şeiri ərəb dilinə tərcümə edir.

Rusiyada oxuduğu müddətdə o, yuxarı sinif şagirdləri üçün təşkil olunmuş ədəbiyyat dərnəyinə də cəlb edilmişdi. Dərnək üzvü olandan sonra Nüaymə rus dilində şeirlər yazmağa cəhd göstərirdi. Onun ilk poetik təcrübələri sayılan “Məhəbbətin çiçəklənməsi”, “Birlik”, “Donmuş çay” kimi şeirləri seminariyanın müəllim və tələbələrinin çox xoşuna gəlmişdi. N.V.Qoqolun anadan olmasının 100 illiyi ilə əlaqədar seminariyada görülən hazırlıq işlərinin gedişində Nüaymə görkəmli rus yazıçısı haqqında da şeir yazır. Onun rusca şeirləri heç yerdə çap olunmayıb, bu şeirlər haqqında müəllifin memuarlarından məlumat almaq olar.

1908-ci ilin martından Nüaymə rus dilində gündəlik yazmağa başlayır. Gündəliyində o, seminariyanın həyatını, məişətini təsvir edir, Rusiyada və öz vətəninə baş verən ictimai-siyasi hadisələrlə bağlı qeydlər aparırdı. Gündəlikdə rus ədəbiyyatı, o cümlədən Tolstoyun “Hərb və sülh” romanı, Lermontovun şeirləri haqqında düşüncələrə böyük yer ayrılıb [2: s. 63-65].

Yaradıcılığının birinci dövründə Poltavada qələmə aldığı şeirlərdə (rus dilində yazılmış bu şeirlərdə rus poeziyasının təsiri hiss olunur), eləcə də rusca yazdığı gündəliklərdə Nüaymənin rus klassikləri haqqında maraqlı müşahidələri yer alıb. Ərəb yazıçısının Qoqol irsi ilə, o cümlədən “Dikanka yaxınlığında xutor axşamları” və “Ölü canlar” əsərləriylə tanışlığı da bu dövrə təsadüf edir. Mərhum şərqşünas alim A.İmanquliyeva məqalələrinin birində Nüaymə haqqında yazır: “Gündəlikdə rus ədəbiyyatı haqqında fikir və rəylərə xüsusi diqqət yetirilir. Məsələn, Lev Nikolayeviç Tolstoyun “Hərb və sülh” və “Anna Karenina” əsərləri haqqında təəssüratı gündəlikdə xeyli yer tutur. Həmin gündəlikdə M.Nüaymə Lermontovun şeirlər kitabı haqqında da öz təəssüratını yazır: “Allah bilir ki, bu şair mənə nə qədər təsir göstərib” [A.İmanquliyeva. Məqalələr və tərcümələr 6: s.12].

1911-ci ildə Mixail Nüaymə Poltava Ruhani Seminariyasının diplomu ilə vətəninə qayıdır. Burada o, Paris Sorbon Universitetinə daxil olmaq üçün səylə hazırlaşır. Lakin ailənin ağır maddi vəziyyəti onu böyük qardaşı ilə birlikdə Amerikaya mühacirətə getməyə məcbur edir. Orada o, ticarət işlərində qardaşına kömək edirdi. Amerikaya gəldikləri ilk gündən Nüaymə inadla ingilis dilini öyrənməyə başlayır. Bir il sonra bu dilə elə yiyələnir ki, Vaşinqton ştatının Sietl şəhərində yerləşən Vaşinqton Universitetinin Hüquq fakültəsinə daxil olur. [2: s. 67]

M.Nüaymə universitet təhsili ilə yanaşı ədəbi fəaliyyətini də davam etdirir. 1916-cı ildə o, Vaşinqton Universitetində incəsənət və hüquq bakalavrı

alimlik dərəcəsinə alır. Memuarlarında Nüaymə etiraf edirdi: “Dörd illik təhsil qəlbimdə heç bir xatirə saxlamadı. Bir çox gəncə tanış oldum, aralarında yaxşılar da vardı, pislər də. Lakin onların heç birinə ürəyimi açə bilmədim, düşüncələrimi onlarla bölüşə bilmədim. Özümü bu mühitdə yad hiss edirdim. Mənim dünyam onların dünyasından tamam fərqlənirdi” [2: s. 68].

1916-cı ilin yayında Nüaymə Valla-Vallaya qardaşının yanına qayıdır. Ondən böyük olan qardaşı çox istəyirdi ki, Mixail burada qalıb vəkilliklə məşğul olsun. Valla-Vallada Nüaymə “Atalar və oğullar” (1916) pyesini yazıb nəşr etdirir. Elə həmin il o, Nyu-Yorkdakı rus konsulluğunda katibin köməkçisi vəzifəsinə təyin olunur.

Nyu-Yorkda Nüaymə “Əl-Fünun” jurnalı ilə əməkdaşlıq edirdi. Jurnalda onun mühacir ərəb yazıçılarının yeni kitablarına yazdığı bir neçə tənqidi rəyi dərc olunmuşdu. Nüaymə “Donmuş çay” şeirinin ərəbcəyə tərcüməsini də jurnalda çap etdirir. Elə həmin dərgidə ondan bəhs edən “Ərəb poeziyasında yeni hadisə” adlı resenziya da dərc olunmuşdu. 1917-ci ildə o, “Arşakın xatirələri” povestini tamamlayır.

“Qələmlər birliyi” üzvlərinin şöhrəti yayıldıqca onların bütövlükdə ərəb ədəbiyyatına təsiri də artırdı [2: s. 22].

1925-ci ildə “əs-Saih” qəzetinin redaktorunun xahişi ilə Nüaymə mühacirlərin taleyinə həsr olunmuş “Ququ quşlu saat” hekayəsini yazır. Onun nəsr yaradıcılığında “kiçik” insanların taleyi mühüm yer tuturdu. Belə yazılardan biri də “Umyaqubun toyuğu” hekayəsidir. Burada ərinin atıb getdiyi tənha qadındən bəhs edilir. 60 yaşlı bu qadın “insan insanın düşmənidir”, “həyat bir mübarizədir”, “ömür bir səsdür”, “varlı ilə yanaşı, yoxsul da olmalıdır” kimi prinsiplərlə yaşayır. “Buz əriyəcək” novellasında isə Nüaymə Livan xalqının sıravı nümayəndəsi olan Dirhəmin ailəsinin həyatından bəhs edir. Yeni il ərəfəsində gecə yarı küləyin səsinə yuxudan oyanan Dirhəm arvadını evdə görmür. Həyat yoldaşı Zəhra keçən il ilk uşağı öləndən sonra ruhi xəstəliyə tutulub, tez-tez Allahı və dünyanı acı sözlərlə lənətləyir. Qadın buzun üstündə ocaq qalayır ki, Allahın qəlbini isitsin. Zəhranın dediyi sözlər artıq ruhi xəstənin sayıqlamaları deyil, dünyaya fəlsəfi münasibət bəsləyən bir insanın baxışlarıdır [7: s. 43].

Nyu-Yorku tərk etməzdən əvvəl Nüaymə ingiliscə yazdığı “Sonsuz çarpışma” adlı ilk şeirini “Tayms” qəzetinin redaksiyasına göndərir, 1928-ci il mart ayının 14-də şeir qəzətdə dərc olunur [2: s. 70-74].

Ərəb yazıçısının hər iki xatirə kitabında (“Moskvadan və Vaşinqtondan uzaqlarda”, “Mənim 70 ilim”) ruslar, rus dili, rus mədəniyyəti və ədəbiyyatı ilə bağlı maraqlı müşahidələr yer alır. 1932-ci ildə o öz tərcümeyi-halını akademik İ.Y.Kraçkovskiyə göndərir, sonralar özü də Kraçkovski haqqında məqalə yazır.

Elə həmin il Mixail Nüaymə Amerikadan vətəni Livana qayıdıb ictimai fəaliyyətə başlayır, Livan, Suriya, Misir və Fələstində bir sıra görüşlər keçirir. Ancaq yaradıcı şəxsiyyət kimi o, tənhalığını hər şeydən üstün tuturdu. Jurnalistlərdən birinin “Siz nə üçün tənha yaşayırsınız” sualına Nüaymə belə cavab vermişdi: “Mən insanlardan uzaqlaşmamışam, insanlar da məni tərk etməyib. Mənim evim də, ürəyim kimi, yay-qış, gecə-gündüz onların üzünə açıqdır.

Vaxtım qızıl deyil. Əgər mən binəva insanları kədərdən xilas edə bilsəydim, zülmət, şübhə və ruh düşkünlüyü ilə dolu ürəklərdə ümid, işıq və inam pəncərələrini açma bilsəydim, bu mənim üçün dünyanın bütün qızılından qiymətli olardı, qəlbimə, canıma hava, su, çörək kimi qida olardı” [4: s. 78].

Ərəb məhcər ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Mixail Nüaymə və onun ədəbi irsi Aida İmanquliyevanın Şərq–Qərb problemləri üzrə apardığı fundamental araşdırmaların tərkib hissəsidir. Mühacir ədəbiyyatı ilə məşğul olan A.İmanquliyeva iki monoqrafiya və bir çox məqaləsində M.Nüaymənin həyatı, mühiti və yaradıcılığını, mühacirətdə və vətəndə gördüyü işləri diqqətlə nəzərdən keçirmiş, “Qələmlər birliyi”ndəki fəaliyyətini işıqlandırmışdır.

Rus ədiblərinin Nüayməyə təsiri məsələsində A.İmanquliyeva iki məqamı vurğulayır: “Nüaymənin ədəbi fəaliyyətinin təhlilinə müqayisəli şəkildə yanaşdıqda məlum olur ki, onun iri əsərlərinin bir çoxu rus klassiklərinin bu və ya başqa əsərlərinin bilavasitə təsiri altında yazılmışdır. Bu əsərlərdə süjet xətlərinin, fabulaların, əsas sursətlərin, kompozisiya quruluşunun oxşarlığı gözə çarpar.

Nüaymənin yaradıcılığına rus ədəbiyyatının təsirinə biz habelə onun 1923-cü ildə Misirin “Dar əl-Məarif” nəşriyyatı tərəfindən dərc edilmiş “əl-Girbəl” (“Xəlbir”) adlı ədəbi-tənqidi məqalələr məcmuəsində görürük. Burada müəllif, Kraçkovskinin sözləri ilə deyilsə, “hətta hamı tərəfindən tanınmış olan böyük nüfuz sahiblərini də bu xəlbirdən keçirməkdən qorxmamışdır” [9: s. 62].

1964-cü ildə qələmə alınmış “Mixail Nüaymə və XIX əsr rus ədəbiyyatı” məqaləsində A.İmanquliyeva Nüaymənin rus xalqının həyatı ilə rus klassikləri vasitəsilə tanış olduğunu, rus ədəbiyyatının Nüaymə yaradıcılığına təsirinə Corc Seydah, Məhəmməd Yusif Nəcm kimi ərəb ədəbiyyatşünasları tərəfindən etiraf edildiyini də vurğulayır [5: s. 20-21].

A.İmanquliyeva məqalədə M.Nüaymənin İ.Y.Kraçkovskiyə məktubu haqqında da məlumat vermiş, onun ərəb ədəbiyyatında durğunluğun hökm sürdüyü, ədəbiyyatın həyatdan ayrı düşdüyü, məzmunun formaya qurban verildiyi barədə fikirlərinə haqq qazandırmışdır.

Livana qayıtdıqdan sonra M.Nüaymə Cübran Xəlil Cübran haqqında bioqrafik romanını, “Biri varmış, biri yoxmuş” adlı hekayələr kitabını, “Mərhələlər” adlı esselər toplusunu, “Gələcək həyat üçün ehtiyaclar”, “Xırman”, “Dünyanın sədası”, “İşıq və zülmət”, “Küləyin şiddəti”, “Yollar” toplusunu, “Mirdad” fəlsəfi traktatını, “Moskva və Vaşinqtondan uzaqlarda”, “Mənim 70 ilim” kitablarını nəşr etdirir.

Qeyd edək ki, A.İmanquliyeva Nüaymə yaradıcılığını üç mərhələyə bölür. Birinci mərhələ (1906-1912), tədqiqatçının fikrincə, elə böyük əhəmiyyət daşıyır, bu dövrdə yazıçı şeirlər yazmış, rus dilində gündəliklər qələmə almışdır. Mühacirət dövrü adlanan ikinci mərhələ (1912-1932) yazıçının “yaradıcı yetkinlik dövrü” kimi təqdim olunur. Üçüncü mərhələ Nüaymənin bütün həyatını əks etdirir.

Mixail Nüaymə və XIX əsr rus ədəbiyyatı mövzusu A.İmanquliyevanın doktorluq dissertasiyasında, eləcə də alimin “Yeni ərəb ədəbiyyatının kori-

feyləri” monoqrafiyasında hərtərəfli tədqiq olunur. Xatırladıriq ki, monoqrafiyanın “Mixail Nüaymə və XIX əsr rus ədəbiyyatı” adlanan IV fəslı “V.Q.Belınskinin estetikası tənqidçi Nüaymənin qavramında”, “L.N.Tolstoyun dünyagörüşünün M.Nüaymənin yaradıcılığına təsiri”, “M.Nüaymənin “Atalar və oğullar” pyesi və İ.S.Turgenevin eyni adlı romanı”, nəhayət, “M.Nüaymə novellaçılığı və Çexov ənənələri” adlı bölmələrdən ibarətdir [3: s. 196-292].

A.İmanquliyeva “Belınski və Nüaymə” mövzusuna “Qələmlər birliyi” və Mixail Nüaymə” monoqrafiyasından sonra “Şərq filologiyası məsələləri” toplusunda (1986) rusca çap etdirdiyi “M.Nüaymənin yaradıcılığında rus ədəbi-tənqidi fikri” [8: s. 3-48] məqaləsində də geniş yer verir.

Nüaymə hekayələrinin dili səlis, sadə, bəzi halda yumoristikdir. O, geniş oxucu kütləsi üçün anlaşılıqlı bir dildə yazır, məhəlli sözlərə, ləhcə sözlərinə nadir hallarda müraciət edir. Hətta əsərlərindəki dialoqlarda belə Nüaymə ədəbi dil normalarından kənara çıxmır [6: s. 222].

Sonda bunu da deyək ki, mühacirətdə yaşayan şairlər ərəb ədəbiyyatı üçün yeni olan mənsur şeir janrını da yaratdılar. Mühacir yazıçılar nəsrin təsvir vasitələrini yeniləşdirdilər. Onların aydın, səlis dildə yazılmış və geniş oxucu kütləsini düşündürən məsələlərə həsr olunmuş novella, povest və esseləri ərəb nəsrində yeni məktəb yaratdı.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində:

1. Cəfərov V. “Nefertitiyə bənzəyən xanım”. Aida İmanquliyeva. Dünya deyilən sənmişsən... N.A.Paşayevanın tərtibi və redaktorluğu ilə. Rowerprint – İstanbul, 2002
2. İmanquliyeva A. “Qələmlər birliyi” və Mixail Nüaymə. Bakı: Elm, 2002
3. İmanquliyeva A. “Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri” (XX əsrin əvvəlində, Şərq və Qərb ədəbiyyatlarının qarşılıqlı əlaqəsi probleminə dair). Bakı: Elm, 2003
4. İmanquliyeva A. “Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri”. Biblioqrafiya. Bakı: Elm, 2004
5. İmanquliyeva A. “Nüaymə və XIX əsr rus ədəbiyyatı.” Azərbaycan şərqşünaslığı. Elmi-kütləvi jurnal, 2009, №2
6. İmanquliyeva A. “Məqalələr və tərcümələr”. Tərtib, ön söz və şərhlərin müəllifi fil. elm. dokt. V.Cəfər, elmi redaktor prof. G.Baxşəliyeva. Bakı: Çap evi, 2010
7. “İnsan və quş” ərəb hekayələri: müqəddimə A.İmanquliyevanıdır. Bakı: Azərənəşr, 1974

Rus dilində:

8. Имангулиева А. “Русская литературно-критическая мысль в творчестве М.Нуайме”. Вопросы восточной филологии. Баку: ЭЛМ, 1986
9. Крачковский И.Ю. “Избранные сочинения”. В 6-х т. Т. 3. М.-Л.: Наука, 1956
10. Нуайме М. “Мои семьдесят лет” (пер. с арабского С.Бациевой). М.: Наука, 1980

Anar İSGƏNDƏROV
*BDU-nun kafedra müdiri,
tarix elmləri doktoru, professor*

Quba soyqırımı

Daşnak-bolşevik hərbi birləşmələri Bakı və Şamaxını işğal etdikdən sonra Quba qəzasına daxil olmalı idi. Stepan Şaumyanın rəhbərlik etdiyi Bakı Soveti qurumu tərəfindən Xaçmazda yaşayan ermənilər bu barədə xəbərdar edilmiş, onlara xeyli əlavə silah və sursat göndərilmişdi. 1918-ci ilin ilk aylarından Quba qəzasının müsəlman əhalisinə qarşı həyata keçirilən qırğınları faciə adlandırmaq vəhşiliklərin mahiyyətini tam açmır. Minlərlə insanın, dinc əhalinin, qadınların, uşaqların, qocaların əzab və işgəncə ilə qətlə yetirilməsi dəhşətli, ağlasığmaz hadisə idi. Quba faciəsi sırf siyasi məqsəd daşıyırdı. Qırğınlarda erməni daşnak qüvvələri ilə yanaşı bolşevik əsgərləri də iştirak edirdi. Erməni cəlladları hakimiyyətsizlikdən istifadə edərək Qubada böyük qırğın həyata keçirdilər. Bu qırğınlarda əsas məqsəd Quba qəzasında da müsəlman əhalini məhv edərək, erməni idarəçiliyinə nail olmaq idi. Çünki sovet rejiminə rəhbərlik edən Şaumyan Cənubi Qafqazda “böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq üçün bütün imkanlardan istifadə edirdi. Təki Azərbaycan deyilən dövlət yaranmasın.

Faciəni səciyyələndirən başlıca cəhət odur ki, Quba qəzasında qırğınlar əvvəlcədən düşünülmüş və buna geniş hazırlıq işləri görülmüşdü. Qırğına başlamaq üçün bəhanə milli münaqişə ola bilərdi. Erməni daşnak qüvvələri dünyanın hər yerinə ermənilərin guya müsəlmanlar tərəfindən sıxışdırıldığı barədə teleqramlar göndərirdi. Qubada yaşayan M.Kasparov, H.Hayrapetov, A.Mukanyans və A.Boqdanov tərəfindən göndərilmiş teleqramda iddia olunurdu ki, burada müsəlmanlar milli ədavət, milli qırğın törədir, erməni və rus kəndlərini dağıdır, kilsələrə od vurub yandırirlar (ARDA, f.1061, siy.1, iş 95, vər.2).

Erməni-daşnak qüvvələri bolşeviklərin köməyi ilə Quba qəzasında üç dəfə qırğın törətdilər. Qubaya hücum edənlər içərisində özünü bolşevik kimi qələmə verən və 2 min əsgərə başçılıq edən David Gelovanidən başqa, bolşevik Sturua da olmuşdu. Onun dəstəsində min əsgər var idi. Onlardan əvvəl isə Muradyanın rəhbərlik etdiyi 2 min erməni əsgəri Quba qəzasında qırğın törətmişdi. Həmin dəstə Birinci Dünya müharibəsində özünü rus çarizminin ən yaxın müttəfiqi kimi qələmə vermiş "Daşnaksütyun" partiyasının əsgərlərindən ibarət idi. Quba qəzasına gəlmiş işğalçılara 300-dən çox yaraqlısı olan Avakov və Vartanın yerli ermənilərdən ibarət quldur dəstələri də kömək edirdi.

Qubada 100-ə yaxın bolşevik əsgərinin olmasına baxmayaraq, D.Gelovaniyə Xaçmazdan əlavə kömək göndərilmişdi. Gelovani bu barədə yazırdı: "Xaçmazdan köməyimizə poruçik Ağacanyanın başçılığı ilə ancaq ermənilərdən ibarət 150 nəfərlik dəstə və iki top gəldi". Gelovaninin Qubaya gəlməsi, xüsusi dəstə tələb etməsi və köməyinə məhz ermənilərdən ibarət xüsusi dəstənin göndərilməsi bir daha göstərir ki, Azərbaycanın şimal bölgəsində müsəlmanlara qarşı etnik düşmənçilik – soyqırımı əvvəlcədən planlaşdırılmışdı. Belə ki, 1918-ci ilin mart ayının əvvəllərində əmlaklarını sataraq Qubadan tələsik çıxıb gedən varlı ermənilərdən bunun səbəbini soruşduqda belə demişdilər: "Sizlə bizim aramızda nə isə gözlənilir, ona görə də komitə bizi geri çağırır".

Gelovani Qubaya gələndə buradakı həbsxanada saxlanan 200-dək erməni hərbi əsirini azadlığa buraxmışdı. Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının sənədlərindən və şahidlərin ifadələrindən aydın olur ki, həbsxanadakılar ilin əvvəlində bölgədə vəhşiliklər törətmiş erməni əsgərlərinin bir hissəsi imiş. O vaxt Qusarın Kuzun kənd sakini, Türkiyədə təhsil almış nüfuzlu din xadimi Möhübəli əfəndi, həmçinin Cağar kəndinin sakini Hətəm Sərkarov yerli əhalini erməni daşnaklarına qarşı mübarizəyə qaldırmış, Cənubi Dağıstan ləzgilərindən də kömək alaraq işğalçıları darmadağın etmişdilər. Muradyan 100 nəfər əsgərlə qaçıb canını qurtarmış, əsir düşmüş 200-dək daşnak Möhübəli əfəndinin tapşırığı ilə Quba həbsxanasına salınmışdı.

Gelovani Qubadan qovulanda əhalini hədələmiş, tezliklə bura xüsusi təlim görmüş erməni cəza dəstələrinin gələcəyini bildirmişdi. Vətən tarixşünaslığından məlumdur ki, onun hədəsindən 10 gün sonra Bakıda top və pulemyotlarla silahlanmış erməni ordusu Qubaya daxil olub.

"...Amazaspin dəstəsi Qubanın girəcəyindən tutmuş yuxarı hissəsindəkə şəhəri odlamağa başladı. Daşnaklar küçədə qarşılarına çıxan bütün adamları ucdantutma gülləyə tutur, yerə yıxılmış yaralıların bədənlərini süngülərlə deşik-deşik edir, gözlərini oyurdular. Yaxınlıqdakı meşəyə qaça bilməyənlər evlərinə girib qapıları bağlamışdılar. Onları evlərindən zorla çıxarıb, yerində güllələyir və yaxud qabaqlarına qatıb meydana aparırdılar. Bir neçə saatin ərzində yüzlərlə insan qətlə yetirildi" ("Azərbaycan" qəzeti, № 12, 11 oktyabr 1918).

Dövrün sənədləri və şahid ifadələrindən məlum olur ki, erməni daşnak qüvvələri bolşevik əsgərlərindən məharətlə istifadə edirdilər. Şahidlərdən biri yazır: "Daşnakların son dərəcə azğınlaşdığını görəndə onlarla qeyri-bərabər döyüşə girməli olduq. Bir gün davam edən atışmada 200-dən çox döyüşçünü

itirib, 40 nəfərlə Digah kəndinə tərəf geri çəkildik. Amazasp bundan həm hirsələndi, həm də bir qədər ehtiyat etdi. Quba camaatını meydana yığıb bildirdi: "Mən minlərlə türkün başını kəsən Ərzurum ermənisiyəm. 200-dən çox türk kəndini yandırır xaraba qoymuşam. Uzun müddət türklərlə vuruşmuşam, erməni xalqının mənafeyini müdafiə etmişəm. Buraya da ona görə gəlmişəm. Əgər müqavimət göstərsəniz, hamınızı bir nəfər kimi qıracağam" (AR Pİİ SSA, f.277, siy.2, iş 16, vər.18).

Daşnak-bolşevik birləşmələrinin Quba qəzasında törətdiyi qırğınlar daha amansız və qəddarlıqla həyata keçirilmişdi. Şahidlərdən biri yazır: "Amazasp daşnak dəstəsinə bələdçilik edən qubalı erməni Harun Hayrapetovu yanına çağırırdı və ona nəsə dedi. Harun cibindən bir siyahı çıxarıb oxumağa başladı. Həmin siyahıda Qubanın varlılarından 26 nəfərin adı var idi. Amazasp həmin adamların dalınca silahlı əsgərlərindən bir neçə nəfərini göndərdi. Silahlı əsgərlər həmin ailələrdən altı nəfərlə geri qayıdanda daşnak komandiri daha da qızıqdı. Gətirilənlərin 4-ü qadın, 2-si yeniyetmə idi. Amazaspın tapşırığı ilə yeniyetmələrin başlarını kəsdilər. Qadınları uşaqlarının qanını içməyə məcbur etdilər. Onlar şivən qoparıb daşnakların üstünə atılarda qarınlarını süngülərlə deşdilər. Sonra qılıncı bədənlərini tən ortadan ikiye böldülər. Meydanda ah-nalə yüksələndə Amazasp əsgərləri cərgə ilə düzdürüb əliyalın, günahsız əhaliyə atəş açmağı onlara əmr etdi. Yüzlərlə adam qırıldı. İnanmaq olmurdu ki, insan insana qarşı bu qədər vəhşilik törətsin" (AR Pİİ SSA, f.277, siy.2, iş 13-16, vər.25-26). "Mən sizin qanınızı içəcəyəm" ("Azərbaycan" qəzeti, № 4, 25 sentyabr 1918) deyən Amazasp siyahıda adları çəkilən adamların mülklərini odlayıb külə döndərmək əmrini verdi.

Amazasp Bakıdakı mənfur Şaumyan rejimindən belə bir tapşırıq almışdı: Quba qəzasında bütün müsəlmanları qırıb məhv etmək, onların yaşayış məntəqələrini dağıtmaq, sonra isə bu qırğını sünni və şiə məzhəbləri arasında toqquşma kimi qələmə vermək.

Təhqiqat materiallarından məlum olur ki, 1918-ci il mayın 1-də Qubaya girən daşnak-bolşevik birləşmələrinin sayı 5 mindən artıq olub. Ona görə də onlar silahsız dinc əhaliyə azğınlıqla divan tuta bilmişdilər. Həmin azğınlığın miqyasını təsəvvür etmək üçün iki gün ərzində yalnız Quba şəhərində 4 minədək müsəlmanın öldürüldüyünü xatırlatmaq kifayətdir. Bu rəqəm Quba şəhər əhalisinin beşdəbiri demək idi (AR Pİİ SSA, f.277, siy.2, iş 16, vər.18).

Qırğının canlı şahidlərindən olan Harun Şahbalı oğlu xatırlayır: "Ermənilər o qədər adam qırılmışdılar ki, Qubanın küçələri al qana boyanmışdı. Əllərinə keçən 2 mindən çox adamı meydana yığıb ucdantutma güllələmək istəyəndə bir nəfər onların başçısına yaxınlaşdı. Deyilənə görə, komissar idi. Bir qədər söhbət etdikdən sonra əsgərlərə təzədən əmr verildi ki, silahları aşağı salsınlar. Qadınlar və uşaqlar ağlayırdılar. Yekəpər bir erməni beş nəfərlə camaata yaxınlaşıb, cavan, gözəgəlimli qadınları seçməyə başladı. Əllidən çox qadını hara isə apardılar. Onlardan birinin qardaşı etirazını bildirəndə yerində güllələndilər. Onun meyitini yerə sərrib bıçaqla gözlərini çıxardılar. Əli qana batmış erməni ovcunda tutduğu gözləri camaatın üstünə tulladı. Kütlədən uğultu

qopdu. Daşnaklar ermənicə söyə-söyə qabaqdakıları qundaqla vurmağa başladılar. Sonra irəli çıxmış bir yaşlı kişinin qarnını süngü ilə deşdilər. Bu, gözlə baxılası müsibət deyildi".

Başqa bir şahid yazır: "Ermənilər dindarları Qubanın mərkəzinə gətirdilər. Bu döyülən insanlar qəzanın ən hörmətli ağsaqqalları sayılırdılar. Amazasp hamının tanıdığı Quba ermənişi Harunu çağırdı. Harun azərbaycanca dedi ki, sünnilər və şiələr hərəsi bir tərəfə çəkilib üz-üzə dursunlar. Elə o cür də durdular. Araları 20-30 metr olardı. Sonra iki tufəng gətirib dedilər ki, onsuz da sizin hamınızı qıracağıq. Kim sağ qalmaq istəyirsə, dediyimizə əməl etsin. Sünnilər və şiələr növbə ilə bir-birlərinə güllə atsın. Sağ qalanlarla işimiz olmayacaq. Birinci iki nəfəri irəli çıxarıb tufəngləri onlara verdilər. Biri ləzgi Məhəmməd, o birisi isə şiələrin ağsaqqalı Məşədi Mirsadiq idi. Onların heç biri erməni silahını əlinə almaq istəmədi. Qundaqla başlarını yarıb onları tufəng götürməyə məcbur etdilər. İkisi də tufəngini qaldırıb bir-birini nişan aldı. Hamı məəttəl qalmışdı. Nisbətən cavan olan Məhəmməd heç kimin gözləmədiyi halda geri döndü və bir daşnakı yerə sərdi. Qarışıqlıqdan istifadə edən Məşədi Mirsadiq da bir erməniyi öldürdü. Qaçmaq istəyən yüzlərlə adamı pulemyotlarla qırdılar. Ölənlərin çoxu qadınlar və uşaqlar idi. Məhəmmədin əvvəlcə qollarını, sonra ayaqlarını kəsdilər. Onun başını kəsib süngüyə keçirdilər və hamı görsün deyə yuxarı qaldırdılar. Məşədi Mirsadiğin gözlərini çıxarıb, qollarını sındırdılar və boynunu qırdılar. Həmin gün daşnaklar məscidi dağıdıb, həm sünnilərdən, həm də şiələrdən 20-dən çox din xadimini qətlə yetirdilər" ("Açıq söz" qəzeti, № 627, 1918). A.Novatski qeyd edir ki, müsəlmanların dini heysiyyətinə toxunmaq üçün məscidlərə od vuran daşnaklar təkcə Quba, Qusar və Xaçmaz ərazisində 26 məscid yandırmışdılar (ARDA, f.100, siy.2, iş 791, vər.791).

Müsəlmanların müqəddəs dini ocaqlarını yerlə yeksan edən daşnaklar dinə, Şərq tarixinə və ədəbiyyatına aid minlərlə qiymətli kitabı da məhv etmişdilər. Qubanın mərkəzində Əbdürrəhim əfəndinin mədrəsəsini yandıran ermənilər buradakı 1300-ə yaxın kitabı tonqala atmışdılar. Hadisələrin canlı şahidlərindən olan nüfuzlu din xadimi İbrahim Aydəmirov xatırlayır: "Digah məscidində təxminən 600-700 il əvvələ aid alban və ərəb əlifbası ilə yazılmış kitablar vardı. Ermənilər həmin kitabları məhv etməklə yanaşı, kənd məscidinin təxminən bir kilometrliyində yerləşən müqəddəs pirin daşını da partlatmışdılar. Bu, üstündə alban yazıları olan nəhəng bir daş idi" (ARDA, f.1061, siy.1, iş 96, vər.65).

Qubaya gələn Amazasp ilk növbədə Muradyanın əsgərlərini həbsxanaya salanlardan qisas alaraq onların evini dağıtmış, mülklərini başdan-başa yandırmışdı.

Gelovani Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasına verdiyi izahatında yazır: "Mən geniş səlahiyyətlər alaraq Qubaya gəldim. Amazasp öz dəstələri ilə şəhərdən çıxmağı təklif etdim. Əvvəlcə o, tərəddüd etdi, sonra bildirdi ki, çıxıb getməyə hazırdır. Həqiqətən də Qubada olduğunun onuncu günü bütün dəstəsi ilə çıxıb getdi" ("İttihad" qəzeti, 27 may 1919-cu il, №9). Lakin Gelovaninin izahatında deyilənlər həqiqətə uyğun deyil. Çünki Amazasp belə asanlıqla

qırğından əl çəkəcəkdisə, niyə yerli əhaliyə meydan oxuyaraq deyirdi: "Mən erməni xalqının və onun mənafeələrinin müdafiəçisiyəm. Mən cəza dəstəsi ilə göndərilmişəm ki, iki həftə əvvəl burada öldürülmüş ermənilərə görə sizdən qisas alım. Mən bura qayda-qanun yaratmaq, sovet hakimiyyətini qurmaq üçün deyil, öldürülmüş ermənilərin qisasını almağa göndərilmişəm. Mənə əmr olunub ki, Xəzər dənizindən Şahdağa kimi ərazidə yaşayan bütün müsəlmanları məhv edim..." O, daha irəli gedərək deyirdi: "Hazırda Digah və Alpan kəndlərində mənim döyüşlərim gedir. Sonra Üçkün və Kilib kəndlərinə keçib Şahdağa çatacağam" ("Azərbaycan" qəzeti, 30 dekabr 2000). Doğrudur, müsəlman qanına susayan Amazaspın arzusu ürəyində qaldı, üç gün davam edən döyüşlər müsəlmanların qələbəsi ilə başa çatdı. Hər iki tərəf böyük itki verdi. Döyüş yeri tarixə "Qanlı dərə" kimi daxil oldu.

Amazaspın vəhşilikləri nəticəsində 1918-ci ilin ilk beş ayı ərzində Quba qəzasında üst-üstə 16 mindən çox insan məhv edildi. Ayrı-ayrı mənbələrə və şahidlərin dediklərinə əsasən, qırğın zamanı 12 minədək ləzgi, 4 mindən çox Azərbaycan türkü və tat əhali öldürülmüşdü. 1918-ci ilin qırğınları zamanı daşnak-bolşevik birləşmələri Quba qəzasında 162 kəndi dağıtmışdılar ki, bunlardan 35-i hazırda artıq mövcud deyil (ARDA, f.1061, siy.1, iş 5, vər.1).

Amazaspın rəhbərlik etdiyi erməni hərbi birləşmələri Qubada türk-müsəlman əhali ilə yanaşı yəhudilərə qarşı da qırğınlar törətmişdilər. Aparılan təhqiqatlar nəticəsində məlum olub ki, 1918-1919-cu illərdə Qubada ermənilər tərəfindən 3 minə qədər yəhudinin həyatına son qoyulub. Son araşdırmalar nəticəsində öldürülən yəhudilərdən 104 nəfərinin adı dəqiqləşdirilib.

Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının sənədlərindən məlum olur ki, Qubada qətlə yetirilən yəhudilərin əksəriyyəti uşaqlar, qocalar və qadınlar olub. Yəhudilərin kütləvi şəkildə qətlə yetirilməsinə Amazasp rəhbərlik edib. Qətlə yetirilən yəhudilər Şimi dərəsinə atılıb. Amazaspın quldur dəstələrindən canını qurtarmaq istəyən yəhudilər əvvəlcə Xaçmaza, oradan da Dərbəndə qaçmağa müvəffəq olublar. Ancaq bu, bütün yəhudilərə nəsib olmayıb. Qırğınlardan sonra belə bir fikir dolaşırdı ki, yerli sinaqoqda Amazasp tərəfindən öldürülən yəhudilərin siyahısı qorunur.

2007-ci ildə Quba şəhərində kütləvi məzarlıqların aşkar edilməsi və onların tədqiqi göstərdi ki, bu insanlar hər cür zorakılığa məruz qoyulmaqla qətlə yetiriləblər. Bu kütləvi məzarlıqlar 1918-ci ildə Qubada Amazasp tərəfindən dilindən, dinindən, cinsindən, yaşından asılı olmayaraq dinc əhaliyə qarşı həyata keçirilən soyqırırma əyani sübutdur.

Anton Aqarunov

Mən Aqarunov Anton (Azaria) Qililoviç Bakının Sabunçu qəsəbəsində anadan olmuşam. Ömrümün yarısı Qubadakı yəhudi qəsəbəsində keçib, otuz il Bakıda işləyib yaşamışam. Ali təhsilliyəm. Hal-hazırda 83 yaşım var. İsrailə 60 yaşında köçmüşəm. İyirmi ildir ki, Azərbaycan və İsrail yazıcılar birliklərinin üzvüyəm.

Doqquz kitabım çapdan çıxıb. Həm Azərbaycan, həm də yəhudi dilində yazıram.

Azərbaycan–İsrail dostluq təşkilatı olan “Aziz”in üzvüyəm, İsraildə yaşayan dağ yəhudiləri cəmiyyətinin aqsaqqallar şurasının sədriyəm.

Biz yəhudilər harada yaşayırsaq yaşayaq, ana vətənimizi unutmarıq. Və Azərbaycan xalqı ilə çiyin-çiyinə vuruşaraq Azərbaycan torpaqlarını azad etməyə hər zaman hazırıq.

Bizim olacaq

Ermənistan prezidenti Serj Sarkisyan

Qarabağda vardır Şuşa, Kəlbəcər,
Ermənilər orda olub eybəcər.
Vaxt çatıb, onlar baş götürüb qaçar.
Qarabağ bizimdir, bizim olacaq,
Allahım onları dara asacaq!

Bütün dünya bilir ki, Azərbaycan
İstəmir qırğın, qırılısın insan.
Bəs nə fikirdədir tülkü Sarkisyan?
Qarabağ bizimdir, bizim olacaq,
Allah günahkarı dara asacaq!

Mən sənə deyirəm, ay üzükara,
Vaxt gələr, çəkərlər səni də dara,
De, erməni hara, Qarabağ hara?
Qarabağ bizimdir, bizim olacaq,
Allah günahkarı dara asacaq!

Dərbənd də bizimdir, Təbriz də bizim,
Onlarsız, de görüm, mən necə dözüüm?
Budur mənim arzum, niyyətim, sözüm:
Onlar da bizimdir, bizim olacaq,
Allah günahkarı dara asacaq!

Məhv olsun dünyanı qarışdırırlar,
Yaşasın hər yerdə sülhü sevənlər!
Səslənsin hər yerdə Anton yazanlar:
Qarabağ bizimdir, bizim olacaq,
Allah günahkarı dara asacaq!

Təbrik edirəm

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə

Uzaq İsraildən təbrik edirəm,
Vətənimə rəhbər seçildin, İlham.
Biz – Azərbaycanın mərd insanları
Səni unutmaq heç bir vaxt, İlham.

Doğma diyarında – Azərbaycanda
Parlaq əməllərin açıbdır çiçək.
Sən öz millətini göyə ucaldın,
Adınla fəxr edər nurlu gələcək.

Heydər babamızın saldıği bağın
Əməllərinlə sən bağbanı oldun.
Sən gözəl vətənə ətir saçırısan,
Ruhu oxşayırsan, könül açırsan.

Qeyrətlə, namusla saxla sən onu,
İgidlər vətəni Azərbaycanı.
Bu çiçəkli bağın bağbanı sənsən,
Muğayət ol, qoru Azərbaycanı!

AZƏRBAYCAN ƏCNƏBİLƏRİN GÖZÜ İLƏ

Məlum olduğu kimi, 2017-ci ildə Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərinin salınmasının 200 illiyi tamam olur. Azərbaycan xalqının tarixində və mədəniyyətində dərin iz qoymuş bu hadisə UNESCO-nun “2016–2017-ci illər üçün görkəmli şəxslərin və əlamətdar hadisələrin yubileyləri proqramı”na daxil edilib. Bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 30 avqust 2016-cı ildə imzaladığı sərəncamda deyilir: “Azərbaycanda yüzillər boyu bərqərar olmuş tolerantlıq mühiti XIX əsrin əvvəllərində buraya köçürüldükləri ilk vaxtlardan alman mühacirlərinin yerli əhali ilə qısa müddətdə dərin ünsiyyət qurması üçün əlverişli zəmin yaratmışdır. Məskunlaşdıqları və qaynayıb-qarıxdıqları bu yerləri İkinci Dünya müharibəsi dövründə tərk etmək məcburiyyətində qalsalar da, onların özlərindən sonra qoyub getdikləri tarixi-mədəni irsi Azərbaycan xalqı multikultural təbiətinə sadıqlıq nümayiş etdirərək lazımınca qoruyub saxlamışdır. Bir-birinin milli dəyərlərinə qarşılıqlı hörmət və ehtiram Azərbaycan və alman xalqlarının mədəni əlaqələrini səciyyələndirən başlıca cəhətdir. Alman şərqşünasları Azərbaycan xalqının möhtəşəm söz sənəti yadigarlarının dünya elm aləminə tanıtılmasında mühüm xidmətlər göstərmiş, alman memarları isə Azərbaycanda şəhərsalma mədəniyyətinə dəyərli töhfələr vermişlər”.

Bu əlamətdar tarixi hadisənin ildönümünə öz töhfəsini vermək məqsədilə “Multikulturalizm” jurnalı 5 il sovet hərbi əsirliyində olmuş alman zabiti Villi Deşin xatirələrindən parçaları dərc edir.

7 aprel 1925-ci ildə Reyn sahilindəki Vorms şəhərində doğulmuş Villi Deş 1945-ci ildə əsir düşəndən ta vətəninə yola salınana qədər gündəlik yazıb. Azərbaycan ərazisindəki əsir düşərgəsində saxlanmış, Mingəçevir şəhərinin və buradakı su bəndinin tikintisində iştirak etmiş alman zabitinin maraqlı müşahidələri həmin gündəliklərdə əksini tapıb. Villi Deş qeyd dəftərcələrində müxtəlif peyzajlar da çəkib, adı bizə məlum olmayan azərbaycanlıların portretlərini kağız üzərinə köçürüb. Villi Deşin gündəliyində Mingəçevirin hələ tikilməmişdən əvvəlki fotosu, Kür çayı üstündən salınan körpünün və digər obyektlərin çertyojları da təsvir olunub. Qeydlərində yerli əhali haqqında müsbət fikirlər yazan Villi Deş müstəqillik dönməsində Azərbaycana gəlib, Mingəçevirdə olub. Keçmiş hərbi əsir ölkəmizdə olarkən almanların dəfn edildiyi qəbiristanlığın necə abad və səliqəli saxlandığından çox təsirlənib.

Alman əsirin gündəliyi

(ixtisarla)

Müəllifdən

Mənim 1945-50-ci illər arası sovet hərbi əsirliyində olduğum dövrdən bəhs edən qeydlərim düşərgədə yazdığım və vətənimə böyük risk altında, gizli şəkildə keçirdiyim gündəliyin xeyli hissəsini ahatə edir.

Əsirlikdə müntəzəm aparılan yoxlamalar zamanı sovet hərbciləri bütün yazılı qeydləri zorla əlimizdən alırdılar. Sonuncu belə axtarış mən evə qayıdarkən Brest-Litovskda aparıldı. Yoxlamadan çılpaq şəkildə keçdiyimizə, olan-qalan əşyalarımızı qolumuzun üstündə daşdığımıza baxmayaraq, üzərimizdə yenidən hərtərəfli axtarış aparıldı. Burada hərbi əsirlərin hamısına qarşı eyni münasibət vardı. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, mən öz gündəliyimi gözdən yayındırmağı bacardım.

Burada yazılanlar sovet hərbi əsirliyində olduğum zaman sağ qalmaq üçün apardığım çətin mübarizədə yaşadıklarımın əksidir. Başıma gələnləri bacardığım qədər obyektiv təsvir və şərh etməyə çalışmışam.

Düşünürəm ki, mənim yaşadıklarımın tarixi əhəmiyyəti var, bunları qorumağa dəyər. Mən öz qeydlərimin surətini Almanıyanın İlava, Thorn, Breslau-Hundsfield düşərgələrində, eləcə də Azərbaycanda, Mingəçevirdə mənimlə birlikdə əsirlikdə olmuş dostlarıma da göndərmək fikrindəyəm. Onlardan bu qeydləri nəzərdən keçirməyi və öz əlavələrini mənə göndərməyi xahiş edirəm. Hər birinin xatirələrini öz adı, imzası altında yazılarıma əlavə etmək niyyətindəyəm.

Aprəl, 1992-ci il

25 avqust 1943-cü ildə mən Münhendə B7-nin müşahidə və dəyişdirilmə şöbəsində qulluq etmək üçün əmrimi aldım. Bura düşmən tanklarının mövqeyini müəyyənləşdirən texniki hissə idi.

Münhendə müşahidəçi kimi təlim keçdim. 1944-cü ilin iyun ayının sonlarında sovet ordusu Rusiyanın mərkəzi bölgələrində almanların B59 kəşfiyyat divizionunu darmadağın elədi. Yeni qoşun hissəsinin formalaşdırılması üçün mən avqust ayında Münhenə qayıtdım. Sentyabr ayında burada B59 kəşfiyyat batareyasına (bir neçə top və ya minaatanndan ibarət hərbi hissə) təyin edildim. Bəzilərimizin motosikleti vardı, olmayanlar da öz atlarını yaxınlıqda saxlamalı idilər.

1944-cü il oktyabrın 29-da bizi Münhendəki yük stansiyalarından birinə gətirdilər. Buradan dəmir yolları şərqə – Şərqi Prussıyanın Sichelberg-Groningen rayonuna (Torn yaxınlığındadır) doğru istiqamətlənirdi. Noyabr ayının sonuna qədər burada qaldıq. Daha sonra biz Ostrolenka am Narev şəhərindən 6 km məsafədə yerləşən Blissi şəhərinə göndərildik.

1945-ci il yanvarın 13-də sovet ordusunun genişmiqyaslı hücumu başladı. Şərqi Prussiyadakı alman qoşunları geri çəkilib mühasirəyə düşdü. Biz Polşanın

Mişineç və Şərqi Prussiyanın Friedrichshof şəhərlərinin sərhədlərini yararaq yürüşlər təşkil etdik. Sonra isə geriye doğru hərəkətə keçməyə məcbur olduq: Puppen, Peitsendorf, Sensburq, Seeburq, Heilsberq, Vormditt, Braunsberq, Passarqe-Haff, Raum Zienthen, Heiliqenbeil (23-25 mart 1945-ci il), Rosenberq am Haff şəhərləri boyunca geri çəkildik. Bu, ruslardan qaçmaq və xilas olmaq üçün sonuncu şans idi.

Az keçmiş biz yeni təyinat aldığımız və Samlanda artilleriya komandanının tabeliyinə verildik. 23-25 aprel 1945-ci ildə Pillauya geri qayıtdıq. Bərə ilə Neutifeyə göndərildik, buradan Dansiq vadisinə qədər getdik. Hela və Kurland yarımadalarını çıxmaq şərtilə, artıq bütün Şərqi Prussiya sovet qoşunları tərəfindən işğal edilmişdi.

Hamımız gənc idik, çıxılmaz vəziyyətə düşdüyümüzə baxmayaraq, qayğısız və şən görünürdük. Meşədə düşərgə salmışdıq. Burada bəzən Reyn bölgəsinə xas el mahnıları oxuyur, sabahımızın necə olacağını fikirləşmirdik.

1945-ci ilin may ayının 7-nə keçən gecə bizi suda ilişib qalmış böyük sallara mindirib Qdansk körfəzi vasitəsilə Hela yarımadasına göndərildik. Yarımada Şərqi Prussiya ordusunun kiçik bir hissəsi tərəfindən işğal olunmuşdu. Hela meşəsində biz yeraltı sığınacağa rast gəldik. Buradakı mükəmməl təchizatlı anbarları görüb təəccübləndik. Yarımada olanda mənim qızdırmam qalxdı və mən Hela-Heideyə xəstəxanaya getməli oldum.

1945-ci ilin 8 mayında Almaniya Vermaxtı təslim bayrağını qaldırdı. Yüksək hərəkətimin olmasına baxmayaraq, mən aid olduğum bölməyə, yoldaşlarıma yanına qayıtdım. Dəniz qırağında yerləşən sığınacaqda radio dinləməklə təslimçiliyin səbəblərini öyrəndik. Demək, müharibə başa çatdı! Və biz sağ qalmışdıq!

***

Sonralar mən tanıdığım insanlardan tez-tez soruşurdum: Üçüncü Reyxin süqutunu necə dəyərləndirirsiniz? O zamanlar biz bu rejimə qarşı heç bir ittiham irəli sürmür, nifrət bəsləmirdik. Bu müharibə bizim təsəvvürümüzdə idman oyununa bənzəyirdi: oyunu uduzmuşduq, ona görə də özümüzü ümitsiz hiss edirdik.

1945-ci ilin may ayının 8-9-da sevinc və həyəcan içində olan ruslar gəlib çıxdılar. Biz silahlarımızı və saatlarımızı onlara təhvil verməli, qrup şəklində toplanmalı idik. Onlar bağıra-bağıra bizə deyirdilər: "Skoro domoy", yəni "Tezliklə evə gedəcəyik". Biz əvvəlcə çaşmışdıq, nə etmək lazım olduğunu bilmirdik.

Mayın 10-da biz artıq hərbi əsirlərin cərgəsində addımlayırdıq. Sonrakı günlərin birində sovet ordusu komandanlarından olan marşal Rokossovski əsirləri hərbi qaydada salımlayıb qəbul etdi. Rusların bizimlə davranışı çox da sərt deyildi.

Mayın 19-u, şənbə günü biz 65 000 əsirin saxlandığı hərbi düşərgəyə gətirildik. Burada 30 nəfərə bir çörəyi paylaşırıdıq. Əl yumaq üçün nəzərdə tutulan nasos-kaçalkalar gecə-gündüz dayanmırdı, hər su quyusunun ətrafında

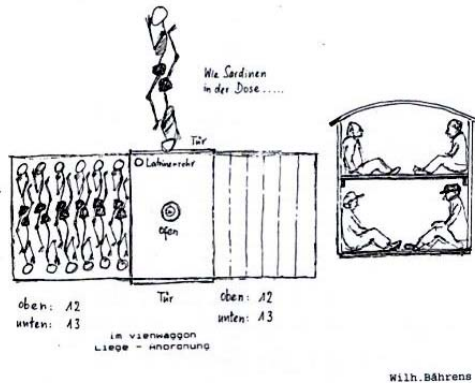
100 metrədən də uzun növbələr düzülürdü. Demək olar, hər əsgər müharibədə aldığı medalları döşündə gəzdirirdi, onların arasında cəngavər xaçı daşıyanlar da vardı. Bəziləri gölə çimməyə gedirdi.

1945-ci ilin iyul ayında mən mal-qara daşınması üçün nəzərdə tutulan maşında təcili şəkildə İlavadan Thorna aparıldım. Yol boyu ruslar rast gəldikləri əsirlərin yaxşı vəziyyətdə olan ayaqqabılarını, paltolarını əlindən alıb polşalılara satırdılar. Thorn düşərgəsində təqribən 25 000 alman əsir saxlanırdı. Onların arasında qadınlar və uşaqlar da vardı. Mənim hərərətım hələ də 40.5 dərəcədən aşağı düşmürdü.

Burada məhbusların vəziyyəti daha da ağır idi. Hər gün çoxlu əsir ölür, meylləri rels üzərində hərəkət edən avtodrezinlərə yığıb kütləvi qəbirlərə, cuxurlara gömürdülər.

Dekabrın 4-də, aralarında mən də olmaqla, təqribən 2000 nəfəri mal-qara daşınan vaqonlara yerləşdirib, Borsiqverke stansiyasından Rusiya istiqamətinə yola saldılar. Milad bayramı axşamı – dekabrın 24-də Kovelə çatdıq. Taleyimiz öz əlimizdə deyildi, çarəsiz bir halda qismətimizə boyun əyməkdən başqa yolumuz qalmamışdı. Artıq üç həftə idi yol gedirdik. Özümüzə qapılıb həyatımıza kəsiləcək hökmü gözləyirdik.

Daha bir həftə gedəndən sonra – 1945-ci ilin dekabr ayının 31-də, yeni il gecəsi Kurska çatdıq. Bizim üçün Silvester və Yeni il bayramı səssiz-küysüz keçdi.

Əsirlər vaqonlarda

Yanvarın 14-də mən günəşin möhtəşəm doğuşuna şahid oldum. Üfüqdə Xəzər dənizi görünürdü. Yanvarın 15-i axşama doğru bizi kiçik bir şəhərə gətirdilər. Burada əhali hərbi əsirləri düşməncəsinə yox, əksinə, mərhəmətlə qarşıladı. Onlar bizə çörək, tütün atırdılar. Bu əhali arasında güclü türk təəssübkeşliyi vardı. Hamısı da uzun saçlı gözəl insanlar idi. Az keçmiş biz Bakıdan 15 kilometr aralıda yerləşən Nasosnıda olduğumuzu öyrəndik. Yanvarın 18-də günortaya doğru buradan bir başqa istiqamətdə yola düşdük. İrəlilədikcə üfüqdə Böyük Qafqaz dağları görünürdü.

1946-cı il yanvarın 20-də səhər tezdən gözəl, tərəvətli cənub günəşinin nura boyadığı Yevlaxda qatardan düşdük. O qədər zəifləmişdik ki, ayaq üstə dayana bilmirdik. Bizi çöldə tikilmiş mağaraya bənzər düşərgəyə gətirdilər (On il sonra bu ərazidə Kür çayı üzərində Mingəçevir şəhəri salınacaqdı). Düşərgədə ilk olaraq Breslauer və Fokanidən olanlar məskunlaşdırılmışdı. Burada bizə çay verdilər. Bu isti, ətirli içki cana necə də xoş təsir göstərirdi. Bizi yoxladılar, gecə bitlərdən təmizləndik. Mən 12-ci baraka təyin edildim. Düşərgənin tikintisi hələ də davam edirdi deyə çatışmazlıqlar çox idi. Amma biz getdikcə bu şəraitə öyrəşirdik, çünki dözməkdən başqa çarəmiz qalmamışdı. Bura gəlib çıxana qədər əsirlərdən 50 nəfəri yollarda ölmüşdü.

Bizə böyük bir su anbarının tikiləcəyini, bunun üçün çoxlu işçi qüvvəsinin tələb olunduğunu demişdilər. Fevralın 11-də iş başladı. Qrup şəklində işləyirdik. Beləliklə, qısa müddətdə baraklardan axının əksi istiqamətində 6 kilometrlik ərazidə qazma işləri aparıldı. İlk günlər belə iş rejimi bizə çox çətin gəlirdi. Birinci həftə iş normasını 100 faizdən artıq ödədik deyə bizə mükafat kimi əlavə çörək payı verildi.

İşləyə-İşləyə mən gələcəkdə hansı peşə ilə məşğul olacağım barədə fikirləşirdim. Ticarətə qurşanmaq mənə daha cəlbədicə gəlirdi. Tez-tez ayrı düşdüyüm doğmalarımı xatırlayı, onlara ürəyimdə cansağlığı arzulayırdım. Onları yenidən görmək həvəsi ilə yaşamaq istəyirdim. Əks halda heç kim əsir düşərgəsindən salamat qurtara bilməzdi. Gecələr otaq yoldaşım ilə söhbətləşir, ona yaşadığım gözəl günlərdən danışırıdım.

Martın 2-dən bizi başqa bir tikinti sahəsinə göndərdilər. Samux meşələrini tərk edib Mingəçevir–Yevlax dəmiryol xəttinin inşasında çalışmağa başladım. Bir bazar günü günortaya yaxın rusiyalı həkimlər tərəfindən müayinə olunduq. Əsirlərin yarısından çoxu 3-cü kateqoriyaya və OK-a aid edildi (3-cü kateqoriyaya aid olanlar yalnız yarım gün işlədilir, OK kateqoriyasına düşənlər isə işləyə bilməzdi). Az bir hissə 2-ci kateqoriyaya salındı, 1-ci kateqoriyaya isə düşən olmadı. Bu, o vaxta qədər keçirilmiş ilk düzgün müayinə idi.

***

Artıq 1946-cı il də sona çatırdı; bu, indiyə qədər mənim yaşadığım ən çətin il idi. Yeni il axşamı biz 100 qram çörəklə gecə növbəsinə yollandıq. Bu milad bayramını da xəyaldən vətənimdə, əzizlərimin arasında, cismən isə qürbətdə, əsirlikdə, tək-tənha, çal-çağırısız, səs-səmirsiz qeyd elədim.

1947-ci ilin 1 yanvar günü hava çox rütubətli idi. Mən qarşıma çıxan dost-tanışları salamlayı, onlara tezliklə sağ-salamat vətənə qayıtmağı arzulayırdım. Onlar da mənə qurtuluş diləyir, yeni 1947-ci ildə arzumuzun çin olacağına inandıqlarını bildirdilər. Həqiqətən də, 1947-ci ilin 18 yanvarında 110 nəfərlik qrup vətənə yola salındı. Deyəsən, bir rus zabiti həmin adamlara bildirmişdi ki, ayın sonunda OK kateqoriyasına aid edilənlər evə göndəriləcək, marta qədər isə bu ərazi bütünlüklə hərbi əsirlərdən azad olunacaq.

Son komissiya müayinəsindən sonra düşərgədə işə yollanmayan 2000 nəfər vardı. Yalnız 670 nəfər gündəlik işə gedirdi. OK-a aid edilənlərlə birlikdə 1200 nəfər distrofiyadan (pis qidalanma) əziyyət çəkirdi. Aprelin 29-da bizə məlumat çatdı ki, 1947-ci ilin 1 iyul tarixinə qədər bütün hərbi əsirlərin vətənə qaytarılma planı işlənilib hazırlanmalıdır. Deyildiyinə görə, qayıdış prosesi 1948-ci ilin 21 dekabrına kimi başa çatdırılmalı idi və qrafikdə düşərgələrin əlverişsiz iqlim şəraiti nəzərə alınacaqdı.

Samux meşəsində ağac kəsimi

Təxminən may ayının ortalarından başlayaraq “Ən yeni xəbərlər”dən (“Neuesten Nachrichten” – Sovet İttifaqında alman hərbi əsirləri üçün nəşr olunan qəzet) başqa öz vətənimizdə (əlbəttə, yalnız sovet işğal zonasında) çıxan qəzetləri də alırdıq. Bunlar “Tribuna” (“Tribüne”), “Gündəlik icmal” (“Tägliche Rundschau”), “Yeni Almaniya” (“Neues Deutschland”) və digərləri idi.

Sağlamlığı pis durumda olduğuna görə qeydiyyatdan alınmış yoldaşlarımız uzun sənədləşdirmədən sonra, nəhayət, iyulun 17-də azadlığa buraxıldılar. Bu bəxtəvərlərdən 650 nəfəri düşərgədə, 250 nəfəri isə Med-Qorodokda (tibbi şəhərcik) məskunlaşdırılmışdı. OK-a aid edilən digər əsirləri və distrofiyalı xəstələrin bir hissəsini bizdən 100 km aralıda yerləşən Nuxa istirahət mərkəzinə, o biri hissəsini Med-Qorodoka köçürdülər. İndi artıq düşərgədə yalnız iş qabiliyyətli hərbi əsirlər qalmışdı.

İyulda evə göndərilənləri müşayiət edən hərbi dəstə qayıdıb gələndə məlum oldu ki, yoldaşlarımız vətənə 20 günə çatıblar. Bizim taleyimizə nə vaxt üzümüzə güləcəkdə, bilmirdik.

Avqustun 31-i səhər tezdən bizi yük maşını ilə Nuxadakı istirahət düşərgəsinə gətirdilər. Bura Qafqazın cənub yamacında yerləşən və təxminən 40 min nəfər əhalisi olan qədim, gözəl kurort şəhəri idi. Şəhər yaşıl dağların qoynunda salınmışdı.

1947-ci ilin sentyabr ayını mən Nuxada yerləşən istirahət düşərgəsində qaldım. Bir dəfə bizi Şərq üslubunda tikilmiş qədim, möhtəşəm hamama apardılar. Buradakı zirzəmilərdə saunaya bənzər, daşdan tikilmiş isti və soyuq

su hovuzları vardı. Burma pilləkənlər əsl incəsənət əsəri idi. Şərqi qədim hamam mədəniyyəti insanı həqiqətən heyran edirdi. Bu, bizim üçün gigiyenik cəhətdən faydalı olmaqla yanaşı, unudulmaz təcrübə kimi də yadımızda qaldı.

Nuxa istirahət düşərgəsi bizim 100 km uzaqlıqda yerləşən əsir düşərgemizlə müqayisədə yerlə göy qədər fərqli bir məkan idi. Burada hər şey dinc və sakit şəkildə öz axarıyla gedirdi, yeməkləri də çox dadlıydı. İqlim şəraiti də Mingəçevirdəki düşərgədən daha əlverişli idi. Bir sözlə, istirahət üçün hər cür şərait vardı. Bizə tez-tez pomidor verirdilər, bir dəfə də yemiş aldım. Belə yerdə əsirliyə nə qədər desən davam gətirmək olardı.

Sentyabrın 3-də yenidən evə məktub yazdım. Tezliklə cavab alacağıma çox ümidliydim. Həmin gün üç illik fasilədən sonra ilk dəfə tort yedim. 120 qramlıq kiçik bir parça da olsa, dadlı idi. Sentyabrın 16-da bizi təkrar tərəzidə çəktilər – mənim çəkim 106 funt oldu. Buna baxmayaraq, özümü güclü, sağlam hiss edirdim. Baş həkim arada yoxlama aparır, əsirlərin çoxunun vəziyyətini kafi dəyərləndirirdi.

1947-ci ilin sentyabr ayının 21-də, bazar günü xəstəxananı tərk etdim. Tarixi Nuxa ərazisindən keçdikcə yol boyu dağıdılmış qədim qalaların qalıqlarına, çatlamış divarlara göz qoyurdum. Bu arada bazar həyatının vurhavorunu hiss etmək, qaynar möhtəşəmliyini bilavasitə yaşamaq üçün tək-tənha bazarda dolaşmaq fürsəti də qazandım. Alverçilərin alıb-satma prosesini yaxından müşahidə etdim. Bazarda qoyun əti, döyülmüş metal, ayaqqabı, şərab, qovun, əncir, paslı başı əyri mıxlardan tutmuş Şərq xalçalarına kimi hər şey satışı çıxarılmışdı. Əhalinin az bir hissəsi rusca danışa bilirdi. Mən düşərgədən kənar sahələrə işləməyə həvəslə gedirdim, çünki burada şəhərdəki həyat tərzini, insanların yaşayışını, iş-gücünü izləmək olurdu. Belə vaxtlarda mən bu ölkə, bu xalq, onun adət-ənənələri, davranışları barədə düşünə-düşünə fikrimi dağıdırdım. Bir sözlə, artıq taleyimdən razı idim.

1947-ci il sentyabrın 27-də düşərgənin rəhbəri əsirlər arasında yoxlama apardı. Bazar günü yeni tikintidə işləmək üçün 15 nəfər Nuxanı tərk etdi. Heyət yağışlı və soyuq havada Mingəçevirə qayıtdı. Mən düşərgənin arxasında üç vaqonun yükünü boşaldan 3-cü briqadaya təyin edildim. Öz işimdən də, briqadada çalışanlardan da razı idim. Nar mövsümü gəlmişdi. Mən əlimə düşdükcə vitaminlə zəngin nardan həvəslə yeyir, çörəyi nara dəyişirdim. Hər gecə düşərgəyə bir neçə nar gətirirdim. Nəzarətçinin razılığı olanda düşərgəyə yaxın alaçıqlarda məskunlaşmış köçərilərlə alış-veriş eləyirdik. Bir dəfə ərinmiş sabunu kökəyə dəyişdim. Bu zaman mənimlə alver eləyən qadın dodaqlarımın çatladığını görüb, ağızımın qıraqlarına yağ çəkdi.

Əsirlər arasında 1436 xəstəmiz vardı. Biz onların vətənə göndəriləcəyinə ümid edirdik. 1947-ci ilin oktyabr ayı da mühüm bir hadisə baş vermədən ötüb keçdi. Oktyabrın əvvəlindən 3-cü briqadada çalışanların gün ərzində yalnız 4 saat işləməsi barədə əmr gəldi...

(ardı var)

Elnur VƏLİYEV

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu
“Arxeoloji xidmət” şöbəsinin böyük elmi işçisi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycanda zərdüştilik izləri

Zərdüştiliyin öyrənilməsi Azərbaycan, İran, Orta Asiya və digər Şərq xalqlarının maddi-mədəni irsinin araşdırılması baxımından çox əhəmiyyətlidir. Zərdüştiliklə bağlı ənənələr Şərq xalqlarının təfəkküründə dərin iz salıb.

Qərbi Midiyanın bir hissəsi sayılan Atropatena vilayətlərində oda sitayiş, zərdüştilik və mazdaistik elementlər hələ miladdan əvvəl I minilliyin ilk əsrlərində, Atropatın doğuluşundan çox-çox əvvəl mövcud olub.

Atropatena hakimiyyəti zərdüştilik və onunla əlaqədar dini-fəlsəfi təlimlər, o cümlədən, “Avesta”nın özü yəhudi dininə, erkən xristianlığa, yunan fəlsəfi fikrinin bir sıra nümayəndələrinə təsirsiz ötürməyib. Zərdüştilik və onun müqəddəs kitabı olan “Avesta” Midiya dövləti zamanında, Əhəmənilər dövründə, Atropatena xanədanlığının mövcud olduğu dövrlərdə, habelə ərəb istilasından 3-4 əsr sonraya qədərki dövrdə əhəmiyyətli rol oynayırdı. Məhz bu dövrdə pəhləvi dilində xeyli zərdüşti ədəbiyyatı nümunəsi yaradılmışdı. Zərdüşti ideyaları sonralar məzdəkilərin və babəkilərin ideologiyasının formalaşmasına da güclü təsir göstərmişdi.

Zərdüştilik Azərbaycan xalqının mənəvi dünyasında dərinlərə kök atıb. Xalqımızın bir sıra ənənələri, o cümlədən, Novruz bayramı zərdüştiliklə bağlıdır.

Erkən dövlətçiliyin yarandığı dövrdə meydana gəlmiş zərdüştilik həmin dövrün ideologiyasına çevrildi. Yeni dinin peyğəmbəri xalqın həyat tərzinin dəyişdirilməsi, əkinçiliyin və oturaq maldarlığın qələbəsi, güclü hakimiyyət əsasında siyasi birlik yaradılması uğrunda mübarizə aparırdı. Zərdüşti qanlı kütləvi qurbanlıq mərasimlərinə qarşı çıxır, əski allahlara sitayişini rədd edirdi.

IV əsrin əvvəllərindən başlayaraq zərdüştilik xristian dini nümayəndələri tərəfindən sıxışdırılma da, öz mövqeyini qoruyub saxlayırdı. Bu dövrdə xristianlıq rəsmi dövlət dini səviyyəsinə yüksəlsə də, Sasanilər imperiyası tərəfindən qorunan zərdüştilik və onun müxtəlif təriqətləri hələ çox güclü idi. Xristianlığın Şərqi Romada rəsmi qələbəsindən sonra Qafqazda siyasətini bir qədər yumşaldan Sasanilərin xristian dini təriqət nümayəndələrinə rəğbəti də formal xarakter daşıyırdı (1, s.218-219).

Zərdüş təlmi öz ifadəsini ali allah Ahura Mazdaya inamda tapırdı. Bu din üçün əvvəllər monoteist dünyagörüş səciyyəvi olsa da, sonradan (ilk orta əsrlərdə, Sasanilərin dövründə) zərdüştilik dualist dinə çevrilmişdi.

Qədim arilərin dini dünyagörüşlərində mövcud olan mifik obrazlar öz əksini "Avesta"da tapıb: Faravaşi, Aşa Dasna, Mitra, Vertraqna, Havarna Raşnu, Vayu, Qeş Urvan, Sraoşa, Arđvi-Sura Anahita və d. Zərdüştiliyin təşəkkülündən sonra da mifik obrazlar, dini adət-ənənələr, epik qəhrəmanlar, əfsanələr yaranmaqda davam edirdi. Bu obrazların, adət-ənənə və dini ritualların çoxu hələ qədim İran tayfalarının, onların əcdadlarının daxil olduğu hind-İran birliyi dövrünə aid edilir.

İlk orta əsrlərdə Sasani şahlarının zərdüştiliyi dövlət dininə çevirməsi Qafqaz xalqlarını mədəni-ideoloji assimilyasiya təhlükəsi qarşısında qoyurdu.

Arxeoloji materiallar yazılı mənbələrin ən bariz nümunəsidir. Bu baxımdan biz Azərbaycan ərazisindən tapılmış torevtika, qrifon, möhür örnəklərini qonşu ölkələrin müvafiq dövrə aid maddi mədəniyyət nümunələri ilə müqayisəli şəkildə tədqiq etməyə çalışacağıq. Azərbaycanda torevtika nümunələri son illər aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində tapılıb.

Bakıdan tapılmış bardaq tipli gil qab xüsusi maraq doğurur. Zərlə bəzədilmiş kiçik həcmli gümüşü bardaq dekorativ tərtibatına görə Sasani dövrü qabları ilə eyni tiplidir. Onun hündürlüyü 19 sm, eni isə 10 sm-dir. Bardağın üzərinə bitkiyəbənzər zolaqlarla dörd romb həkk edilib. Rombların içərisində xoruz, qırqovul, otlayan heyvanı parçalayan qartal və simurq quşu təsvir olunub. Üst aralıqda, rombların arasında nəlbəkivarı dairə içində altüküncülü ulduz, alt hissəsində isə kiçik heyvan şəkilləri çəkilib. Zolaqların kəsişmə nöqtələrində gül təsvirləri yerləşdirilib.

VI-VII əsrlərə aid Sasani torevtikası içərisində buna oxşar bir sıra bardaq tipli gil qab var. Ermitajın kolleksiyasında olan bardaq, Kurqan vilayətindən tapılmış bardaq, Britaniya muzeyində, həmçinin Tehran muzeyində saxlanan bardaqlar Bakıdan tapılmış bardaqla eyni tipli qrupa aiddir. Bütün hallarda gümüşü zərli bardaqların eyni materialdan hazırlandığının şahidi oluruq.

Bütün bu bardaqlar aşağı-yuxarı eyni ölçülü olmaqla onların üzərindəki təsvirlər də bir qanunauyğunluq təşkil edir. Bu tipli bardaqlar, bir qayda olaraq, qulpsuzdur. Onları yalnız dekorativ tərtibat birləşdirir. Sonrakı Sasani torevtikası üçün təsvirlər, ornamentli dairələr, romblar və ya yumurtaşəkilli çevrələr xarakterikdir [1, s.72].

Qeyd etmək lazımdır ki, bardaqların üzərinə həkk olunmuş müxtəlif süjetlər, kütləvi Sasani torevtikasında köhnə ənənələrin ciddi surətdə qanun-

laşdırılması, investurlu səhnələr və yaxud ov səhnələri bir-birindən fərqlənir. Burada heyvan, quş, təkbətək döyüş, ov səhnəsi, üzüm yığımı, bəzi bardaqlarda isə rəqs edən çılpaq qadın təsvirlərinə rast gəlirik.

Bir sıra tədqiqatçıların fikrincə, bu süjetlər Sasani İranda geniş yayılmış Anahita və Dionis kultu ilə sıx əlaqəlidir. Dionis səhnələri rəsmi Novruz bayramı (martın 21-22-də gecə-gündüz bərabərliyinin qeyd olunması, kənd təsərrüfatı işlərinin başlanması) və Mehriqanla (pəyızın gəlməsi, məhsul yığımının sonu) bağlıdır. Novruz əkinçilik etiqađı üzərində yaranmış mərasimdir. Bu bayram Orta Şərq və Asiya xalqlarının ən qədim bayramlarından sayılır.

"Avesta"da altı mövsümi bayramdan söhbət gedir. Bunlardan biri gecə ilə gündüzün bərabərləşdiyi gündən başlayaraq yeddi aylıq böyük yay fəslinin gəlişi münasibətilə qeyd edilən "Hamaspamaedaye" adlı bayramdır. Bu söz gecə ilə gündüzün bərabərləşməsi, isti ilə soyuq arasında yaranan mülayimlik dövrü, zərdüştilik inancı baxımından insanın yarandığı gün kimi izah edilir. Bəzən bu bayramı Zərdüştün anadan olduđu gün kimi də qələmə verirlər.

Firdovsinin "Şahnamə"də nəzmə çəkdiyi bir əfsanəyə görə, İran şahı Keykavusun oğlu Səyavuş Turan hökmdarı Əfrasiyabın ölkəsinə gəlir. Əfrasiyab Səyavuşu yaxşı qarşılayır, hətta qızını ona verir. Səyavuş Turanda Buxara hasarını tikdirir. Lakin düşmənlər Əfrasiyabla Səyavuşun arasını vururlar. Turan hökmdarı Səyavuşu öldürüb Buxara hasarının üstünə atır. Zərdüştilər isə onu Şərq darvazası ağzında dəfn edirlər. Səyavuşun şərəfinə xalq arasında çoxlu mərsiyə yaranıb. Bizə gəlib çatan mərsiyələrdən görünür ki, Səyavuşun dəfn edildiyi gün Novruz adlandırılıb və hər il qeyd olunub [3, s.237].

Qədimdə Novruz daha geniş ərazidə bayram edilirdi. Mənbələr göstərir ki, hələ Əhəmənilər dövründə (m.ə. 558-331-cü illər) Novruz bayramı keçirmək xalq arasında adət olub. Zərdüştilər uzaq keçmişdə olduđu kimi, sonralar da Novruzunu öz adət-ənənələrinə bağlamağa çalışıblar. Bu bayramı ayrı-ayrı tarixi-əfsanəvi şəxsiyyətlərin, xüsusilə də Kəyumərs ("Avesta"da Qayomartan), Cəmşid kimi İran şahlarının adına calamağa da cəhdlər göstərilib.

Sasanilər dövründə zərdüştilik dövlət dininə çevriləndən sonra yazın gəlişi ümumxalq bayramı kimi daha təntənəli qeyd olunurdu. Sasani dövləti Novruzunu rəsmi dövlət bayramı kimi qəbul etmişdi. Buna bənzər Dionis bayramı m.ə. VI-IV əsrlərdə Qədim Yunanıstanda da (tanrı Dionisin şərəfinə) keçirilirdi.

Allahlar panteonunda Anahitanın da xüsusi yeri var. "Avesta"nın (Yəşt V) Ardvi-Sura Anahitaya həsr olunmuş bölməsində onun haqqında danışılır. Bu tanrıça müqəddəs sular ilahəsi kimi qələmə verilir. Onun məskəni ulduzlar arasındadır. O, güclü və qorxmazdır, döyüş arabasında yeri-göyü dolaşaraq şər qüvvələri məhv edir. Ahura Mazda Anahitaya bütün canlılara qayğı göstərməyi həvalə edib. Bütün ilahilər Anahitanın hüzuruna gəlir, ondan əzəmət, var-dövlət, sərvət istəyirlər. Anahita təbiətə və canlı varlıqlara məhsuldarlıq bəxş edir, sürüləri, otlaları himayəsində saxlayır. Boylu-buxunlu qız görkəmində təsvir olunan bu tanrıçanın qızıldan tacı, ulduzlarla bəzədilmiş sırğası və boyunbağısı var. İncə bədənə, gen sinəsi, yaraşlıq döşləri, ağ əlləri ilə Anahita bütün qadınlardan seçilir. Qızıl sapla tikilmiş paltarları onun bədənini örtür.

“Avesta”da bu cür təsvir onu göstərir ki, Yəştin müəllifi Anahitanın heykəlini görəb və ona baxaraq ilahənin təsvirini verib [2, s.173; 3, s.143].

Qeyd edildiyi kimi, bu kult “Avesta”da (yəştlərdə) xüsusi yer tutur. Belə ki, kitabın V Yəştində (“Ardivisura-Yəşt” və ya “Aban-Yəşt”) ona nəğmələr həsr olunub. Bu kult iranlıların qədim “Harahvati Ardivi Sura” kultunu əvəz edir. Onlar sonrakı dövrlərdə bu kultu Anahita adı altında mənimsəyiblər. Qədim İranda bu kult Harahvati Ardivi Sura, Hindistanda Sarasvati Ardivi Sura adlanırdı [4, s.6, 761]. Lakin Anahita Yaxın Şərqi regionunda qədimdən yayılan bolluq, gözəllik ilahəsinə bənzəyir və su başlanğıcı ilə əlaqədar digər bu kimi ilahələrin (İştər, İnanna, Astarta və d.) ekvivalentidir. İranlılara, çox güman ki, Midiya maqları vasitəsilə ötürülmüş bu kult sonralar – Əhəməni imperiyası dövründə geniş yayılmışdı.

Fravartişin (m.ə. 675-653) şahlığı dövründə Midiyada köhnə allahlar kultu bərpa edilmişdi. Güman ki, Kserks dini islahatlar keçirdiyi zaman əski allahları, o cümlədən, Anahita kultunu aradan qaldırmağa çalışmışdı. Haxamanişi (Əhəməni) yazılarında onun adı ilk dəfə II Artakserksin hakimiyyəti (m.ə. 404-359) dövründə çəkilir və məhz bu dövr sözügedən kultun çiçəklənmə dövrü olub. “Kiçik Avesta”da su ilahəsi kimi təqdim edilən Anahita İran qəhrəmanlarının, Paradata və Kəvi şahlarının ilahi himayəçisi funksiyasını yerinə yetirirdi.

Selevkilərin və parfiyalıların hakimiyyəti dövründə antik mədəniyyət İranın hər tərəfinə yayılmışdı. Bu zaman antik miflərlə Şərqi mifologiyasının sintezi nəticəsində Demetra və Kibela müxtəlif məhsuldarlıq ilahələriylə eyniləşdirilmişdi.

Kartirin dövründə İran incəsənətində Anahita simvolu olmayıb. IV əsrdən bu yana, yəni II Şapurun və onun baş kahini Aturpat Mahraspandin dövründə Anahita kultu geniş yayılmağa başlayıb. Təsviri sənətdə müxtəlif rənglərin önə çıxması, cürbəcür meyvələr, o cümlədən nar, quşlardan göyərçin təsvirləri bu dövrə təsadüf edir. “Avesta”da Anahita su, sevgi, məhsuldarlıq ilahəsi kimi təqdim edilir. Sonrakı dini islahatlar nəticəsində isə Anahitaya qəhrəmanların, döyüşçülərin himayədarı rolu verilib.

“Avesta”nın bizə gəlib çatan dini mətnləri Məzdəkilər hərəkatı dövründən qalmadı. Ehtimal ki, zərdüştiliyin dini kitabı üç mərhələdə kanonlaşdırılıb: Kartir, Aturpat, bir də sonuncu – məzdəki redaksiyası. Ola bilsin, bu kanonlar özündə müxtəlif layları əks etdirir [5, s.97].

Qeyd etmək lazımdır ki, Ardivi-Sura Anahita ilə yanaşı Mitra, Veretraqna və digər köhnə hind-İran (Ahura və Deva) allahları Zərdüşt tərəfindən rədd edilib.

Sasanilər hakimiyyətinin erkən dövrlərində Anahita müharibə və qələbə ilahəsi kimi İran çarixələrini ikonografik şəkildə təcəssüm etdirirdi. II Bəhram himayədarlıq etdiyi Anahita məbədinə Kartiri baş kahin təyin etmişdi. III əsrin 70-90-cı illərində ölkədə baş verən gərgin hadisələrdən sonra bu ilahə yenidən İran sülaləsinin dini pərəstiş hədəfinə çevrildi. Bəlkə buna görə də Kartirin ölümündən 30 il sonra II Şapur Anahita məbədinə yeniləşdirməyi lazım bilmişdi

(bu haqda "Denkart" məlumat verir). Çox güman ki, II Şapurun baş kahini Aturpat tanrıçanın təyinatını dəyişdirərək onu sevgi, su, bitki ilahəsindən çox çarıçanın himayədarı kimi təqdim edirmiş. Bu da, öz növbəsində, ikonoqrafiya və simvollarla baş vermiş dəyişikliklərdə öz əksini tapıb [5, s.97].

Anahita yeganə ilahədir ki, İrənin bütün dövrlərində zahiri görünüşcə insanabənzər şəkildə təsvir olunur. İlk Sasani ikonoqrafiyalarında Anahita çarıçaları təcəssüm etdirirdisə, Ahura Mazda ilə Mitranın obrazları şahlara bənzər surətdə yaradılırdı.

Bu təsvirlər sasani pullarından və investurlu relyeflərdən də məlumdur. Lakin buna bənzər təsvirlər ənənəvi olaraq hələ Haxamanişilər (Əhəmənilər) dövründən bəllidir. Bu təsvirlərin zərdüştiliklə əlaqəsi yoxdur. Həmin təsvirlər hərfi mənada deyil, simvolik olaraq qəbul edilmiş hakimiyyət atributlarıdır. Sasani hakimiyyətə yiyələndikləri ilk dövrlərdən etibarən ilahi təsvirləri qadağan etmişdilər. Sasani pullarının reverslərində Ahura Mazda, Mitra və Anahita III əsrin əvvəllərində ikonoqrafik qanunlara uyğun təsvir edilirdisə, IV əsrdən başlayaraq əvvəlki dövrlərə nisbətən daha aydın təsvir olunurdu. Həmin əsrin sonlarından isə bu təsvirlər öz mənasını itirməyə başlayır [6, s.58].

Bu dövrdən Anahitaya hakim sülalənin himayədarı, həmçinin müharibə və qələbə ilahəsi kimi sitayiş edilir. İstəxdə yerləşən Anahita məbədi Sasaniyənin başlıca müqəddəs ocaqlarından birinə çevrilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu zaman şahlar həm də ən ali rütbəli kahin sayılırdılar. Sonrakı dini islahatlar nəticəsində su, ana, məhsuldarlıq, bitki, ailə ilahəsi kimi Anahitanın rolu güclənir. Bununla yanaşı, onun qəhrəmanların, döyüşçülərin himayədarı funksiyası da qorunub saxlanılır. II Xosrovun (591-628) dövründə zərdüştiliyin doqmatik qanunlarının əhəmiyyətli surətdə dəyişməsilə əlaqədar Anahita kultu ön plana çəkilir. Bu dövrdə zərdüştiliklə xristianlıq arasında rəqabət güclənir. Bu zaman Anahita Məryəm ana ilə eyniləşdirilir.

Anahita "Nahid" adı ilə Azərbaycan folklorunda da bolluq və su ilahəsi kimi yer alıb. "Avesta"da əksini tapmış bir çox obraz və dünyagörüşlərin mənşəyini məhz Atropatena, Albaniya və Orta Asiya ərazisində yaşamış qeyri-irandilli xalqların folklorunda axtarmaq lazımdır. Bununla belə, bu mədəniyyət iranlılarla qeyri-iranlıların mənəvi dünyalarının sintezindən yaranmış müştərək mədəniyyətdir. "Avesta" da öz məzmununa görə bu tipli abidələrdəndir. Kitabın formalaşmasında bir çox xalqın rolu olduğuna görə onlardan hər birinin bu abidəni özününkü saymağa mənəvi haqqı çatır. Yeri gəlmişkən deyək ki, çox zaman Anahita (Nahid) obrazını, eləcə də zərdüştiliklə bağlı bir sıra başqa mifoloji obrazları hind-İrəni mifologiyasına bağlamağa cəhdlər göstərilir. Məsələyə bu cür yanaşma bir sıra arxeoloqlarımız üçün də xarakterikdir.

Azərbaycan ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntılar da dediklərimizə sübutdur. Bakıdan tapılmış bardağın üzərində müxtəlif quş təsvirləri var. Quş təsvirləri Sasani incəsənətində xeyirxahlıq motivləri əsasında yaradılıb.

Xoruz təsviri Sraoşanın simvoludur. O, insanları şər qüvvələrdən qoruyur [7, s.119]. "Avesta"da Sraoşa "itaət" mənasında işlədilib. Orta fars dilində Sraoş, müasir fars dilində isə Suruş adlandırılıb. Qatalarda bu söz "dinə itaət"

anlamında ifadə edilib. Ümumiyyətlə, "Avesta"da istər heyvanlara, istərsə də quşlara ikili münasibət var: Əhrimənin yaratdıqları insanlara bədxahlıq gətirir, Hörmüzdün yaratdıqları isə xeyirxah əməllərə səbəb olur.

Bu baxımdan xoruz zərdüştilərin sevdiyi ev heyvanlarından idi. "Bundahiş"ə görə, xoruz Əhrimənin şər ordusu olan divlərlə mübarizə üçün yaradılıb. Zərdüşti dini etiqadına görə, səhər açılarda xoruzun banlaması onun Əhrimənə qarşı mübarizəsinin təzahürüdür. Bununla xoruz yatanları oyadır, beləliklə də Əhrimənin tənbəllik və ətalət yayan yuxu divinin insanlar üzərində qələbə çalmasına imkan vermir.

Zərdüşti inancına görə ("Bundahiş", 82, 2), gecələr dünyanı divlərin şərindən qoruyan mələkəyə xoruz və it kömək edir. Orta əsrlərdə də xalq arasında belə bir inam vardı ki, xoruz olan evə şər yaxınlaşa bilməz [8, s.57].

"Videvdat"da (18) Sraoşa Ahura Mazdanın "təbil çalan" müjdəçisi, müqəddəs quşu (xoruzu) kimi ifadə edilir. "Yasna"da (57, 2) deyilir: "Sraoşa möminləri pis fikirlərdən, şər qüvvələrdən qorumaq, gecələr isə divlərə divan tutmaq kimi vəzifələri icra edir. O, divləri toppuzla qovur". Çox güman ki, sonrakı Ellinizm dövründə yayılan əfsanəyə görə, Sraoşa və Raşnu Mitranın silahdaşı kimi onunla birlikdə Çinvat körpüsünün üstündə dayanaraq ölən insanların ruhuna hakimlik edirlər. Orta farsca olan mənbələrdə Sraoşa ölmüş insanların ruhunu axirət dünyasına yola salır. "Avesta"ya görə, bu vəzifəni Zərdüşt peyğəmbər özü icra edir [8, s.98-119].

Xoruz təsvirinə sonrakı Sasani torevtikasında da rast gəlirik. Bu tip rəsmlər gemmalara və qayalara da həkk edilib. Sasani incəsənətində qırqovul obrazı da geniş yayılıb. Bu quş əsasən boğazında və ya dimdiyində lent təsvir olunub. Onlara gemmalar, möhürlər və parçalar üzərində də rast gəlinir [1, s.74].

Qartalın otlayan heyvanı parçalaması səhnəsi Sasani incəsənətində daha geniş yayılıb. Bu təsvirə əvvəlki dövrlərə aid tapıntılarda da rast gəlmək olar. Nümunə kimi Nisədən tapılmış Parfiya möhürlərini göstərmək olar. X.Bumerin fikrincə, bu mövzu sasanilərə parfiyalılardan keçib. Qartalın otlayan heyvanı parçalaması səhnəsi, adət üzrə, payız və ya bahar fəslə ilə əlaqələndirilir [1, s.75].

Sasani torevtikasında bu süjetə Ufim dəfinəsindən tapılmış kasa, Perm incəsənət qalereyasında saxlanan boşqab, habelə Ermitajdakı bardaq üzərində rast gəlmək olar. Ermitajda qorunan bardaq Bakıda tapılmış bardağa çox bənzəyir [1, s.75].

Bakıda tapılmış bardağın ortasında təsvir olunmuş simurq quşu İran, Orta Asiya və Azərbaycan mifologiyasında zoomorfik obraz kimi xeyirxahlıq rəmzi, eyni zamanda, uzaq məsafəni bir anda qət edən nəhəng sehrli quş kimi təqdim olunur. Simurq quşu, "Avesta"ya görə, dənizin ortasında bitmiş bir ağacın başında, "Şahnamə"yə görə isə, Elbrus dağının zirvəsində yaşayır. Azərbaycan və ərəb folklorunda Elbrusun bir adı da Qaf dağıdır. Azərbaycan nağıllarında ("Simnarın nağılı", "Məlik Məmmədin nağılı" və s.) zümrüd quşu adlandırılan

simurq quşu şərə qarşı mübarizədə nağıl qəhrəmanına kömək edən, onu qara qüvvələrdən qoruyan əfsanəvi quş kimi təsvir olunur.

Ümumiyyətlə, "Avesta" fəlsəfəsinin əsas qütbləri olan xeyir və şər (Hörmüzd və Əhrimən) arasındakı mübarizə mücərrəd anlayışdır. Kitabda (Yasna 30) deyilir: "İlk başlanğıcda düşüncə aləmində iki əkiz gövhər – yaxşı və pis düşüncə, əməl və davranış meydana çıxdı. Xeyirxah adamlar bu iki gövhərdən doğrunu (xeyiri) seçdilər" [2, s.130].

Buradan göründüyü kimi, xeyir və şər antropoloji anlayış deyil. Bu anlayışlara insan şüurunda mövcud olan əxlaqi-psixoloji aspektdə baxılır. Xeyir də, şər də insan mövcudluğunun fikir, söz və əməl mərhələlərində özünü büruzə verir.

"Avesta"ya görə, Hörmüzdün (Ahura Mazda) məskəni qədim pəhləvi dilində Elbur, çağdaş farsçada Elburs (bizdə – Elbrus) adı ilə məşhur olan müqəddəs Berezant dağıdır. Əsatirdə deyilir ki, yer üzündəki bütün dağların anası sayılan bu dağ yüksəlib göylə birləşir. "Avesta"ya görə, burada nə gecə, nə zülmət, nə soyuq, nə isti külək, nə də öldürücü xəstəlik var. Bu dağın bir neçə zirvəsi var. Bunlardan "Tahir" adlı zirvə dünyanın mərkəzi hesab olunur. Günəş, ay və ulduzlar həmin zirvənin ətrafında dolanır. Bu dağın ətəklərində müqəddəs Vourukaşa dənizi yerləşir ki, bu da, bir çox alimin iddiasına görə, indiki Kaspi–Xəzər dənizinin mifik obrazıdır [26, Nq5, 1945].

Analoji olaraq Anahita su mənbəyinin yerləşdiyi yeri, adətən, Hara Berezant dağının zirvəsi sayılan Hukayrada lokallaşdırırlar. Anahitanın suyu Hukayra zirvəsindən axaraq Vourukaşa dənizinə tökülür. "Hara Berezant" "Avesta"da "Yüksək Hara", orta farsçada "Haraburz" kimi ifadə edilib. Orta fars zərdüşti kosmologiyasında Haraburz İranın şimalındakı Elburs sıra dağları ilə əlaqələndirilir [10, s. 305, 307, 308].

Az əvvəl dediyimiz kimi, "Avesta"da heyvanlara ikili münasibət var [11, s.25]. Bu da zərdüştiliyin ontoloji sistemində dualizmin mövcudluğundan irəli gəlir. Burada Ahura Mazdanın (Hörmüzd) və Anqra Manyunun (Əhrimən) yaratdığı heyvanlar təyinatına görə bir-birindən fərqlənir. Xeyirxah heyvanlar şər qüvvələrlə mübarizədə insana kömək edirlər. Məsələn, xoruz səhər tezdən banlamaqla Əhriməni qovur ("Videvat", 18, 14-29; "Bundahişn", 19, 33), it isə öz baxışı ilə Əhriməni qorxudur ("Videvat", 8, 16-19).

Sonda bir daha vurğulayaq ki, Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyətində zərdüştiliklə bağlı xeyli izlər var. İndiyə qədər əldə olunmuş maddi mədəniyyət nümunələri bu sahə ilə bağlı az da olsa elmi-məlumat bazası yaradır. Şübhə yoxdur ki, ölkəmizdə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı zərdüştiliklə bağlı yeni abidələrin aşkarlanması bu sahədə yeni elmi faktların da üzə çıxmasına imkan verəcək.

Ədəbiyyat:

1. Fəridə Məmmədova. "Azərbaycanın siyasi tarixi və tarixi coğrafiyası". Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1993.
2. Каракашлы К.О. Античная и раннесредневековая тореветика из Азербайджана. Баку, ЭЛМ, 1985.

3. «Авеста» в русских переводах (1861-1996). Санкт-Петербург; Нева, летний сад, 1998.
4. Рак И.В. Мифы древнего и раннесредневекового Ирана. Санкт-Петербург; Нева, летний сад, 1998.
5. Ригведа Мандалы. Издание подготовила Елизаренкова I-IV. М., Наука, 1989.
6. Луконин В.Г. Культура Сасанидского Ирана III-V. Наука, 1969.
7. Тревер К.В., Луконин В.Г. Сасанидское серебро.
8. Луконин В.Г. Искусство древнего Ирана/История иранского государства и культуры. Искусство, 1977.
9. Маковельский А.О. Авеста. Баку: НА., Азерб.ССР, 1960.
10. Dadaşzadə M. Azərbaycan xalqının orta əsr məənəvi mədəniyyəti. Bakı, Elm, 1985.

ƏLABBAS

Əlabbas (Bağirov) 1957-ci ilin 5 mayında Şahbuz rayonunun Nurs kəndində anadan olub. Bədii-publisistik yaradıcılıqla ötən əsrin səksəninci illərindən məşğuldur. Ədəbiyyata "Kişilik" (1981) hekayəsi ilə gəlib. "Gümüşi gecələr" adlı ilk kitabı 1989-cu ildə çap olunub. Müstəqillik illərində "Güdaz", "Uçurum", "Qiyamçı", "Sonun başlanğıcı", "Qaraqovaq çölləri", "Mən Qarateli sevirdim", "Şəbi-hicran", "Dağların duman çağı" və digər kitabları işıq üzü görüb.

Povest və hekayələri türk, qırğız, rus və ingilis dillərinə tərcümə olunub.

Şəbi-hicran (hekayə)

Pianomuzu mebel ustası olan dostuna bağışladığımı atamın gecəyarı telefonundan qırıq-qırıq və fasilələrlə gələn hüznü səsinə eşidən kimi Bakıda, xəttin o başında onu necə yaş boğduğunu göz önünə gətirmək mənimçün elə də çətin olmadı. Onsuz da əziyyət çəkməyə dəyə anamla məni rayona yola salıb təmirə görə özü evdə tək qalması istəyəndə bildirdim ki, şəhərdən gələcək ürəkəçməyən xəbərlərə hər dəqiqə hazır olmalıyıq. Son zamanlar qəlbi elə yuxalmışdı, deyirdin, bəs günbəgün, saatbasaat dəyişilir. Gəlişimizin elə üçüncü günü zəng vurub ki, təklif amanını kəsib, ya biz geri qayıdaq, ya da iş-gücünü qoyub o özü ardımızca gələcək.

– Başa düşün, – deyir, – isti bir yandan, əlifin, rəngin iyi o biri yandan, biş-düşə həvəs yox, axşamacan toz uduram. Təzyiq də o tərəfdən axırıma çıxıb, məqam gözləyir ki, canımı alsın. Özünüz baxın.

Ona elə gəlirdi, nə var, səhhətindəki nasazlıqla, əsəblə bağlıdı, tezliklə hər şey keçib gedəcək, daha fikirləşmirdi, yaş öz işini görür: səbəb oldu-olmadı, kədərlənir, xüsusilə cəbhə yeniliklərini göz yaşı içində dinləyir, dünyanın o başından gələn hər hansı ölüm xəbərindən də dərhal mütəəssir olurdu.

– Qocalırsan ha, xəbərin var? Bir az laqeyd ol! – tanımadığı adamların acı taleyi üçün vaxt-bivaxt kədərlənməyi, axır ki, günün birində anamı da dilə gətirdi. Günahkar halda baxan atam özünü o yerə qoymasa da, hər şey göz önündə idi. Xeyli müddət sussa da, sonda bircə bunu dedi: “Axı niyə öldürürlər?” Anamın: “Yaz getməsə, yay gəlməz” deyib filosofluğa başlaması lap yerinə düşdü, kişi gülümsəyib başını yırğaladı:

– Orası elədi, gərək biri gedə ki, başqası da gələ.

Bilirdim, atam daha o gücdə, o həvəsdə deyil ki, gənclik illərində olduğu kimi, beş-üç nəfər tay-tuşunu da başına yığıb deyə-gülə o cür ələngəni böyür-başını zədələmədən altıncı mərtəbədən həyətə endirə...

Axır ki, uzun, yorucu və bürkülü avqust ayını başa vurub anamla birlikdə şəhərə qayıdanda atam o “eşşək ölüsündən” ötrü hər mərtəbəyə görə fəhlələrə köz kimi on beş manat tərlədiyini deyəndə qətiyyətlə təəccüblənmədim. O, hər dəfə biz kirayədən-kirayəyə köçəndə yalnız pianoya görə başına qiyamət qopduğunu və onunla bağlı əhvalatları o qədər təkrarlamışdı ki, bunun necə uzundərə məsələ olduğunu artıq hamımız bilirdik. Bir dəfə arxasına düşən saati götürməkdən ötrü qonşudan köməyə adam çağırmağımız da o qədər uzaq vaxtın söhbəti deyildi. Atamı dəfələrlə dilə gətirən qüvvənin nə olduğunu da elə o gün, qardaşımın bərabər çiyinlərinə bürməlməmiş döşəkağı keçirib o buğa kimi cavanların bu qara zindanı döşəmədə şırım aç-aça necə zülmə ora-bura çəkdiklərini gözümlə görəndən sonra başa düşdüm.

Atam onu doxsanıncı illərin lap əvvəlində Bakıdan İsrailə köçən bir yəhudi ailəsindən o vaxtlar üçün baha hesab olunan qiymətə almışdı. O, uzun barmaqları olan oğlunu musiqiçi, daha dəqiqi, pianoçu görmək istəyirmiş. Onda bu arzunu doğuran həm də qardaşımın yaxşı səsinin olması idi. Qonşumuz Rahib əmi, – konservatoriyada müəllim işləyir, – ilk dəfə Rüstəmin avazını eşidəndə atamın qulağına pıçıldayıbmış ki, uşaqdan göz-qulaq olsun, ondan yaxşı vokalist ola bilər, belə səs hamıya qismət olan şey deyil. O bunu bir mütəxəssis kimi deyir, bu, Allah vergisidi.

Bunu atam bizə sonralar, ağılımız kəsəndə danışır. Aşkar deməsə də, bunu da hiss edirdik ki, muğamın xəstəsi olması piano almaqda onu az həvəsə salmayıb. İllər ötəndən, qardaşım müəllim yanında o sənətin sirlərinə az-çox yiyələndən sonra atamın muğam parçaları çaldırır, kefinin lap o kök vaxtlarında bəm və şirin səslə bizi feyziyab etməyi hesab-kitaba vurulsaydı, ömrümüzün, bəlkə də, ən yaxşı günlərindən sayılmalıydı. Çoxları, illah da qonşularımız ailəlikcə səsimiz olduğuna görə elə indinin özündə də bizi istedadlı ailəsi kimi tanıyırlar. Atam muğamla təsnif, anam hind və xalq, Rüstəmlə mən isə estrada və bəstəkar mahnılarının həvəskarı olmaqla yanaşı, deyilənlərə görə, həm də onun gözəl ifaçılarından sayılırdıq. Rahib əmi də dəfələrlə məsləhət görüb ki, atam yüz yerə pul xərcləyə bilər, amma ailəmiz

barədə beş-on dəqiqəlik çəkilişə görə kiməsə ağız açmağa tənbellik eləyir. Bir ziyalı kimi onu tanıyanlar çoxdu, bəlkə heç təmənna da güdməzdilər. Qoy musiqi ictimaiyyəti bilsin ki, bizdə belə istedadlı, amma abır-həyasını ondan da üstün tutan ailələr var. Hamı özünü artistliyə qoymayıb ki!

– Guya mənim istədiyim budu?

Atam o cavabı verməsəydi belə, Rahib əmi də bilirdi ki, onun ürəyindən keçən qardaşımı kamil bir sənətin yiyəsi görməkdi. Amma o, Allahın yetirdiyi çörək ağacına vur-tut on dörd yaşı olanda öz əli ilə balta çalmışdı. Şəhərə ilk payız yağışı yağdığından o günün soyuğu baş verənlərlə birgə sazaq kimi hələ də canımda dolaşır. Sentyabrın son çərşənbəsində o, dostları ilə stadionda milli futbol komandamızın yarıtmaz oyununa tamaşa edəndən sonra özünü cumculuq halda evə ancaq yetirmişdi. Amma kaş hər şey elə bununla bitmiş olaydı. Kaş atamın bütün tənbehləri onun qolsuz köynəkdə saat yarım yağışın altında qalmasına görə olaydı...

Bəlkə də, Rüstəmin alakönül danışığına, hər şeyə qısaca “hə-yox”la cavab verməyinə görə o gün anamla mən nə baş verdiyini dərhal anlaya bilmədik. Hər şeydə olduğu kimi, onda da işin nə yerdə olduğunu atam əlüstü hiss elədi, o saat da hədəqəsindən çıxmış gözlərində sanki şimşək çaxdı, başını ikiəlli tutub:

– Sən nə eləmişən? – soruşdu, – bu yaşda da belə şey eləyərlər? Tüpürüm sənin futboluna. Kişinin oğlu azarkeş olub. Axı demişdim, muğayat ol boğazından. Adama bir sözü neçə dəfə deyərlər?

Onun belə qəfildən alovlanmasının səbəbini üzünü bizə tutub otaqdan çıxan qardaşımın qarasınca:

– Hazır çörək ağacından oldu, qədrini bilmədi onun, qoy getsin işinin dalınca, o nə qanır səs nədi, sənət nədi? – deyəndə başa düşdük.

Atam gələcəyin böyük bir istedadının məhz bizim ailədə böyüdüyü ilə həmişə fəxr edər, Rüstəmi dostlarının yanında oxudub zövq aldığını da kimsədən gizlətməzdi. İndi artıq yox idi o, bəlkə də, həmişəlik batmışdı o səs... O üzdən anamın:

– Özün həmişə demirsən nə çoxdu Allahın möcüzələri? Nə oldu indi? Adını da yazıçı qoymusan, təmkinli ol, – deyib təsəlli vermək istəyi də qəfil zərbədən çəşmiş atamı sakitləşdirmədi. O, “Sən umudlu ol, möcüzə baş verəcək, o da gəlib mütləq bizim qismətimizə çıxacaq” deyib başılovlu balkona çıxdı, təzədən içəri qayıtdı, Rüstəmi çağırıb səsini bir daha yoxladı və başını bulaya-bulaya:

– Hayıf, – dedi, – arzumu gözümdə qoydun.

Bizə, anamla mənə hesabat verirmiş kimi, gedib-gəlib qarşımızda dayanır, səsini həmişəlik itirən böyük sənətkarlardan misal çəkir, o yaş dövrünün səs üçün təhlükəsindən söz açır, bu günəcən Rüstəmi möhtəşəm sarayların səhnəsində görmək istəyi ilə yaşadığını ağrı ilə dilə gətirirdi. Sonra onu mətbəxdə nəyisə taqqıldadan gördük, bir azdan kitab ş kafında qurdalanmağa başladı, amma o da dərindən çarə olmadı. Axırda da çəkiclə barmağını əzib deyində-deyində təcili yardım stansiyasına yollandı.

Bir oğul kimi Rüstəm onu heç nədə yarıtmadı: güləşin daşını uşaqkən atdı, ingilis dili kursunu yarımçıq qoydu, futbola görə ürək və diz ağrılarını bəhanə elədi... Hələ onda hardan biləydik ki, hamını istedadına heyran qoyduğu “şahmat” işini də orta məktəblə bir yerdə qurtaracaq. Vaxt gələcək, ən böyük uğuru, olsa-olsa, parkda gün keçirən təqaüdcüləri udmaqla bitmiş hesab olunacaq. O vaxt Rüstəmin haralarda gırləndiyini atam ilk dəfə eşidəndə rişxəndlə:

– Gərək pul basıb səni də təqaüdə çıxaraq, – dedi, – onda işlərin lap yağ kimi gedər. Sırğa elə as qulağından, hər şeydə sənin axırına iradəsizlik çıxacaq.

...Atamın pianonu satmaq fikrinə düşdüyü təzə söhbət deyildi. Baxmayaraq ki, son illərin ad günləri, qonaq-qaralı hər hansı tədbirimiz, bir qayda olaraq, “Cavan olmam bir də mən” mahnısı ilə bitərdi. Artıq bu, dəb halını almışdı. Hamımız ayaq üstə pianonun ətrafına yığılar, Rüstəmin müsəyiəti ilə o kədərli melodiyanı gah solo, gah da xorla ifa edər, günlərlə bu hadisənin təsirindən çıxıb bilməzdik. Amma nəvələrinin pianonun başına oyun açmaqları azmış kimi, hələ bir üstünə çıxıb şirməyi dilləri ayaqları ilə necə döyəclədiyini də bir neçə dəfə görəndən sonra atamın qərarı lap qətiləşdi. Onu daha çox həmin mənəzərinin qardaşımın gözləri önündə baş verməyi buna məcbur eləmişdi.

– Axı sən bilirsən, onu gətirib bura çıxaranacan neçə qapı dəyişmişəm. Bunu bilirsən, ya yox?

Mübahisə uzanmasın deyər Rüstəm gülə-gülə: “Şəhər yeridi, dar otaqlar, tərənəməyə imkan yox, bəs uşaq hardasa oynamaıdı?” cavabını verəndə elə bil yarasına duz basdılar onun:

– Ay mənim yox ağlım! Deyən gərək, lazım idi sənə bu?

Bununla belə, bilirdim ki, Rüstəmin heç olmasa xala-xətrin etirazını eşitməyi onu bircə anda fikrindən daşındıra bilər. O, sadəcə bu qədərbilməzliyi bağışlaya bilmirdi. O da var ki, pianonun çox ucuz bir qiymətə olduğunu öyrənməyi də, bildiyim qədər, az-çox atamın qarşısını kəsən maneələrdən idi.

Tez-tez:

– Əlli manat? Yox bir, əlli qəpik, – deyirdi, – nadan nə bilir piano nədi ki, ona da qiymət verə.

Onsuz da gecənin o nagahan vaxtı zəng edib pianonu dostuna bağışladığını deyəndə hiss eləmişdim ki, o, özündə daha qüvvə tapmadığına, dərini bölüşməyə adam axtardığına görə telefona əl atıb. Yoxsa nə olmuşdu, o gecənin bir səhəri yox idi? Ya sözünü bizə deməyin ən münasib məqamı onda, gecənin ilanvuranın da yatan vaxtında idi? Zənnimcə, onun məqsədi bu yox, dola-dola dediyi:

– Elə bil canımın bir parçasını aparıblar. Neçə saatdı balkondan baxa-baxa qalmışam. Adam da bir quru taxta parçasını bu qədər istəyə bilərmiş?! – fikrini çatdırmaq olmuşdu.

Xəbəri aldığımız həmin dəqiqələrdə anamla bərabər mənə də yaş boğanda ağlımdan keçən ilk fikir o oldu ki, əgər pianonu altıncı mərtəbəyə qaldırmağın dərdi olmasaydı, atam onu yenidən qaytarıb yerinə qoydurar, bu ömürlük

peşmançılıqdan canını birdəfəlik qurtarardı. Hələ üstəlik, zənginə cavab olaraq biz də üz vurduq ki, daşı ətəyindən töksün, onu kiməsə bağışlamağı heç birimizin ürəyindən deyil, nə anamın, nə də mənim...

Bir il sonra, atamın anım günündə Rahib əminin məhz o vida dəmləri ilə bağlı xatirələrini televiziya tamaşaçıları ilə bölüşdüyünü eşidəndə o gecə bizdən çox-çox uzaqlarda baş verənlərin ağılımdan keçənlərlə hədsiz oxşarlığına özüm də mat qaldım:

– Dedi, vaxtım olsa, axşam bir baş çəkim ona. Bilirdim, evdə ayaq qoymağa yer yoxdu, təmir gedir. Amma sözünü yerə salmadım. Ona görə yox ki, uzun illərin qonşusu idik, ona görə ki, Əli müəllim həm çox sevdiyim yazıçı, həm də son dərəcə həssas insan idi. Nə isə... Girirəm içəri, baxıram ki, biri-birindən yekəpər beş nəfər dayanıb. Belə yerdə gəl özünü itirmə. Nə məsələdi, görəsən? Deyir, səndən son iltimasım var. Nə iltimas, Əli müəllim, sizə əmr etmək yaraşır. Buyurun, eşidirəm. Başıyla işarə eləyən kimi uşaqlar ehmalca sellofan örtüyü pianonun üstündən götürdülər. Doluxsuna-doluxsuna olsa da, dönüb ərklə:

– “Şəbi-hicran” çal, – dedi, – bilirsən də, bu gecə ayrı bir gecədi...

Hiss elədim ki, amana bənddi. Səsi elə titrəyirdi, zarafatla “Zər burda, zərgər burda, ondan asan nə var” dedim. Tozdan onsuz da oturmağa yer yox idi, elə ayaq üstə akkord götürməyimi gördüm. Uşaq kimi hönkürdü. Onu heç vaxt belə kövrək görməmişdim. “Nə olub, Əli müəllim, özünüzü ələ alın”. “Mənə fikir vermə, sən işində ol” deyir, o tərəfdən də kirmək bilmir ki, bilmir. Gördüm alınmayacaq, yarımçıq saxladım. Söz versə də ki təmkinli olacaq, yenə dediyinə əməl eləmədi. Dəsmalı suya dönmüşdü. Dönüb dodaqları əsə-əsə, uşaqlara qəhərlə “İndi götürün!” deyəndə bildim ki, cavanları niyə çağırıb. “Nə məsələdi belə?” “Onu soruşma, dedi, iyirmi beş ilə yaxın məndən ötrü o bu evdə bir insanı əvəz eləyib. Dərdimi sirdaş kimi ovudub. Niyə oyuncağa döndərim onu? Qoy hörmətnən ayrılacaq. Dili-ağzı olmayanda nə olar?”

“Amma iş bununla da bitmədi. Obaşdan sübh namazına durub Əli müəllimi həyətdə, pianonun yanında görəndə gözlərimə inanmadım. Azacıq da yağış çisələyirdi. Yer islanmışdı. Havadan torpaq ətri gəlirdi. Elə balkondan soruşdum ki, xəbəri var saat neçədi, neyləyir bu vaxt orda? Bütün şəhər yuxudadı”.

Başını qaldırdı, qəmli-qəmli aşağıdan yuxarı mənə baxdı, handan-hana verdiyi cavabdan hiss elədim ki, yatmaq nədi, səhərəcən gözünü də yummayıb:

– Saat onda gəlib aparacaqlar. Dedim, yağış isladar, üstünü örtüm, hayıfı...

Zahid Sarıtorpağın təqdimatında: Artur Rembonun sonetləri

Böyük fransız şairi Artur Rembo 37 il (1854-1891) ömür sürsə də, özündən sonra qoyub getdiyi bədii irsi ilə dünya ədəbiyyatını zənginləşdirmiş şairlərdəndir. Rembo poeziyada simvolizmin əsasını qoyanlardan sayılır. Yalnız yeniyetməlik çağlarında – 16 yaşından 19 yaşına qədər, yəni cəmi üç il yaradıcılıqla məşğul olmasına baxmayaraq, Artur Rembo bütün parametrlərinə görə dünya ədəbiyyatında fenomen kimi qəbul edilir, təkcə fransız şeirinin yox, bütövlükdə dünya ədəbiyyatının parlaq ulduzlarından hesab olunur. Onun poetik külliyyatı arasında sonetləri xüsusi önəm daşıyır və ilk dəfədir ki, onlardan bir qismi Azərbaycan oxucusuna təqdim edilir. Şeirlər dilimizə fransız dilindən sətiri tərcümə əsasında çevrilib.

Qış xəyalları

Mavi ipəklə süslənib bizim çəhrayı vaqon,
Yerimiz rahat olacaq.
Bura öpüş ocağı, bura ehtiras yeri,
Eşq yuvasıdır ancaq.

Burda baxa bilməzsən pəncərədən gecəyə,
Qapayarsan gözlərini.
Bir canavar sürüsütək zülmətlərdə qorxudur
Sirli varlıqlar səni.

Sonra duyarsan qəfil, yanağın necə pörtmüş,
Xatırladar həmin an üzündə gəzən öpüş
Xırdaca hörümçəyi.

“Tut onu!” pıçıldarsan mənə sarı yavaşdan,
Dodaqlarım yansa da yanağında, təlaşdan
axtarar o böcəyi...

Tartüfdən qisas

Cübbəsini sıgallayıb o, əlcəkli əliylə,
Daş qəlbinin gözüylə baxıb lovğalanırdı.
Sanki cənnətdə idi, işıq saçırdı üzü,
Boşuna çərənləyir, ağzından su damırdı.

Özü belə deyir ki, bir gün dua edərkən
Bir quldur yaxınlaşıb yapışıb yaxasından.
Tərləmiş vücudundan çıxarıb cübbəsini,
Söyüb rüsvay eləyib bu nadanı o zaman.

Qisas! Cübbəsi getdi. Ah çəksə – itər mehdə,
Dənəsi günahından az olmayan təsbeh də
Qırılıb tökülüncə rəngi ağarır necə!

Fısıldayıb saçını qarışdırır riyakar.
Bəs bizim quldur hanı? Qaçdı əlində paltar!
Budur, müqəddəs Tartüf lüt-üryandı eləcə...

Yaşıl kabaredə

Səkkiz gün getdim piyada, daşlar yırtdı çəkməmi,
Yortdum yollarda – tək Şarleruaya çatım.
Çatınca baş vurub girdim “Yaşıl kabare”yə ki,
Bir az qaxac donuz əti, bir az yağ-çörək dadım.

Doluydu dörd bir yanımda cansıxıcı adamlar,
Uzatmışdım ayağımı yaşıl masanın altına.
Darıxıb gözləyirdim ki, birdən sataşdı gözlərim
Gülümsəyən xidmətçiyə – dik sinəli qadına;

Sırtıqasına öpsən də, utanmazdı o, mənəcə...
İştahımı coşdurmağa nə varsa yetərinəcə
Güllü boşqabın içinə düzmüşdü qırçın-qırçın.

Gülüb verdi ət qaxacı yağlı çörəklə birgə,
İçində qürub şəfəqi çaldı qızılı rəngə
Köpükləri oynaşan pivə dolusu parçın.

Hiyləgər qadın

Alatoran içindəki yeməkkhana zalında
Yeməyin və meyvələrin ətri canıma sindi.
Dolu boşqabı önümə çəkdim süfrə başında,
Kiçik masam mənimçün kef məclisinə döndü.

Saat vurur... dinlədikcə mən ləzzətlə yeyirəm;
Qəfildən qapı açılır... oturmuşam hələ ki...
Qulluqçu qız heç bilmirəm nədən təşrif buyurur,
Saçları çox səliqəsiz, yaylıgısa çəpəki...

Gəzir çeçələ barmağı çəhrayı yanağında,
Yəqin, təzə günah hissi baş qaldırıbdı onda,
Dodaqları şişib pörtüb, sanki alışıb yanır.

Yüngül toxundu çiynimə... bəlkə də sınaırdı,
Yəqin, öpüş istəyirdi. Sakit pıçıldayırdı:
“Bir sən də bax, gör bir nədən yanağım belə donur...”

Yamanlıq

Mərmilər qıpqırmızı qanlı tüpürçəkdimi
Masmavi göy üzündən ötüşürkən bir ucdan,
Krala oyun kimi tabe olan alaylar
Dirigözlü ölümə atılırlar bu zaman.

Bu dəhşətli qırğınsa bir dəyirman daşıdır,
Üyüdüb toz eyləyir insan bədənlərini.
(Ah, Təbiət, sənintək rahat baxmaq olarmı
Güllər altı çürüyən o cəsədlərə yəni?).

Bəzəkli taxtörtüyü, buxurdanın tüstüsü,
Ruhunu məst eləyən hər cürə tərif sözü
Və qızıl hərisliyi... Tanrı göz qoyur buna...

Gəlir dərdli bir ana boğa-boğa ahını,
Qoy kral görsün: necə o qadın yaylığının
Düyününü açaraq mis pul uzadır ona...

Hökmdarın qəzəbi

Çiçəklikdə dolaşır solğun bənizli kişi –
Əynində qara frak, damağındasa siqar.
İçində – Tuilriyə bağlı xatirələri,
Gözlərində – elə bil şimşək yatan göylər var.

Hə, kef çəkib durmadan iyirmi il boyunca,
İmperator üfürüb Azadlığı: “Qoy sönsün!”
Azadlıqsa sönməyib... zəif işıq saçsa da,
Şam deyil ki, üfürsən, zülmətlərə bürünsün.

O, girovdu. Qəzəblə hazırkı ki püskürə,
Lal dodaqları altda hansı sözlərdi görən?
Nə bilək? Süslük yağır üzündən başdan-başa...

Eynəkli xaç atası bəlkə düşüb yadına...
O, siqar tüstüsünün baxır bulud qatına –
Elə bil Sen-Kluda göyə edir tamaşa.

Dərədə yuxulayan

Yaşıl tala boyunca gümüşmək parlayan çay
Çırpır öz nəğməsini sahilə çəmənliyə.
Sıldırımli dağ yanır günəşin tonqalında,
Sular tökülən yerdən bir bürkü qalxır göyə.

Cavan bir əsgər yatıb yumşaq otların üstə,
Torpaq adlı yataqdan rahatı yoxdu axı...
Ağzı azca aralı, saçları buruq-buruq,
Soluxmuş bənizindən ilıq bir işıq axır...

Möhkəm yatıb... Gül ətri onu oyadan deyil...
Xəstə bir uşaq kimi yüngülcə gülümsəyir.
Kaş isinə biləydi – torpaq yaman soyuqdu...

Qıcıqlandırmır onu meşənin rayihəsi,
Sıxıbdı bir əliylə – qalxıb-enmir sinəsi,
Sağ döşündə görünən bir cüt qanlı oyuqdu.

Dolab

Qara palıddan olan oyma bəzəkli dolab
Getdikcə çox mehriban bir qocaya oxşayır.
Qapılar xırıltılı... içindəki qaranlıq
Uzaq illərdən qalma şərab qoxusu yayır.

Canına doldurubdu elə bil o hər nə var –
Saralmış parçalardan nənə tikməsinəcən.
Qrifonla bəzənmiş çeşid-çeşid yaylıqlar,
Kişi paltarlarından qadın çəkməsinəcən.

Burada həm medalyon, həm süni saçlar da var,
Portret, solğun güllər, uşaqlar üçün paltar...
Quru meyvə qoxusu qarışıbdı onlara.

Bətnində nələr yatır sənin, ey dolab, nələr!
Arzun budur içində illərlə bəslənənlər
Qapın açılan kimi faş olsun insanlara!

Mənim bohem həyatım

(Fantaziya)

Köhnə, xovsuz paltomun yırtılmış ciblərində
gizlədirəm əllərimi, hey süzürəm dörd yanı.
Göy qübbəsi altında mən öz İlham Pərimlə
Uçub seyr eləyirəm könlüm sevən dünyanı.

Lap balaca uşaq kimi həyəcanla, tələsik
Şeir toxumu səpirəm şan-şöhrətin şumuna.
Böyük Ayı bürcü baxır, açır mənə ovcunu,
Əynim-başım köhnə-kürüş, sığınıram mən ona...

Yolların qalın tozunda xışıldayır ulduzlar,
Sentyabr şərabinin yaman məst etməyi var,
Bu ovqat damır şəh kimi, alnımda gilələdir.

Gözüm süzdükcə hey süzür yırtıq çəkmələrimi,
Əlim corab rezinimi dartıb çalır lira kimi,
Qafiyələrin alovu içimdə şölələdir.

Redaksiyadan

Şair, nasir və tərcüməçi Zahid Sarıtorpaq 1957-ci il mayın 11-də Şamaxıda doğulub. 1981-87-ci illərdə Moskvada M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda təhsil alıb. "Üfürülmüş çırağın ruhu", "Tək işığın haləsi" şeirlər kitabının, "Əlifba bayramında qətl", "Dərdin sarı çəpkəni", "Kül", "Qarğa marşrutu" romanlarının müəllifidir. Klassik ingilis şairi Con Miltonun "İtirilmiş cənnət" və "Qaytarılmış cənnət" poemaları, Fransua Moriakin "Keçmiş zamanların yeniyetməsi" və "Sevgi səhrası" romanları, Yuri Trifonovun "Qoca" romanı və hekayələri, Aleksandr Soljenitsinin "Arxipelaq QULAQ" trilogiyası, Mixail Prişvinin, Sergey Mixalkovun, Aqnya Bartonun yeniyetmələr üçün əsərləri, İ.V.Höte, V.Skott, C.Coys, M.Prust, E.İonesko, B.Pasternak və bir sıra dünya klassiklərinin əsərlərindən nümunələr onun tərcüməsində Azərbaycan dilində işıq üzü görüb. "Xəzər" dünya ədəbiyyatı dərgisinin redaktorudur.

MM - MULTİKULTURALİZM MOZAİKASI

Aprel

Bern şəhərindəki İsveçrə Dinlər Evinə Azərbaycanın İsveçrədəki səfirliyinin təşəbbüsü və "Dinlər Evi – Mədəniyyətlərin Dialoqu" qurumunun birgə təşkilatçılığı ilə "Multikulturalizm və mədəniyyətlərarası dialoq: İsveçrə və Azərbaycan modelləri" mövzusunda konfrans keçirilib. Konfransda Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin birinci müavini Səyyad Salahlının rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətinin tərkibində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin şöbə müdiri Rəşad İlyasov da təmsil olunub.

***

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində "İslam Həmrəyliyi İli" çərçivəsində "İslam. Tarix, Fəlsəfə və Hüquq. Ensiklopedik lüğət" kitabının təqdimatı keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun, Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin əməkdaşlarının, "Multikulturalizm" və "Türkologiya" jurnallarının redaksiya kollektivinin də iştirak etdiyi tədbiri BBMM-in icraçı direktoru Azad Məmmədov açaraq təqdim edilən ensiklopedik lüğəti keçmişlə günümüzü birləşdirən körpü kimi səciyyələndirib. Nətiq gənc nəslin keçmiş dəyərləri unutmaması və öyrənməsi istiqamətində nəşri dəyərli mənbə kimi qiymətləndirib.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində "İslam. Tarix, Fəlsəfə və Hüquq. Ensiklopedik lüğəti"n təqdimat mərasimi

Azərbaycan Respublikası millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin aparıcı məsləhətçisi Ceyhun Məmmədovun moderatorluğu ilə keçirilən təqdimat tədbirində sözügedən Xidmətin baş məsləhətçisi Etibar Nəcəfov, professor İmamverdi Həmidov, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Şərqsünəsləşmə İnstitutunun ərəb ölkələri tarixi şöbəsinin müdiri Fərda Əsədov, professor

Habil Qurbanov, fəlsəfə doktoru Aqil Şirinov, BBMM-in şöbə müdiri Rəşad İlyasov, AMEA-nın elmi işçisi Əli Fərhədov çıxış ediblər.

Sonda ensiklopedik lüğətin tərtibçiləri – fəlsəfə elmləri doktoru Aydın Əlizadə və fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Elsevər Səmədov çıxış edərək kitabın İslam elmləri haqqında ümumi təsəvvürün formalaşması üçün geniş məlumat vasitəsi kimi nəzərdə tutulduğunu diqqətə çatdırıblar.

***

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində “Müasir Azərbaycan cəmiyyətində multikultural ənənələrin inkişafında Ulu Öndər Heydər Əliyevin rolu” mövzusu çərçivəsində «Multikulturalizmə giriş» və «Azərbaycan multikulturalizmi» fənlərinin tədrisi məsələlərinə həsr olunmuş növbəti metodik seminar keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri xidmətinin baş məsləhətçisi Seyfəl Həsənov tədbiri açaraq öncə Ulu Öndər Heydər Əliyevin müasir Azərbaycan cəmiyyətində multikultural ənənələrin inkişafı istiqamətində həyata keçirdiyi əvəzsiz işlərdən söz açıb.

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin baş məsləhətçisi, professor Etibar Nəcəfov “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin hazırda dünyanın 15, ölkəmizin 40 aparıcı universitetində tədris olunduğunu xatırladaraq artıq fənnin tədrisi istiqamətində müsbət təcrübə və nailiyyətlərin əldə olunduğunu diqqətə çatdırıb, Ulu Öndərin Azərbaycan multikulturalizminin qorunması və inkişafı sahəsində əsasını qoyduğu işlərdən söz açıb. Nətiq eləcə də tədrisin keyfiyyətinin daha da artırılmasını, gələcəkdə layihənin miqyasının daha da genişləndirilməsi perspektivlərinin nəzərdən keçirilməsini, irəli sürülən təkliflərin müzakirə edilməsini arzuladığını bildirib.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində “Müasir Azərbaycan cəmiyyətində multikultural ənənələrin inkişafında Ulu Öndər Heydər Əliyevin rolu” mövzusunda keçirilən metodik seminar.

Çıxış edir Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşaviri Xidmətinin baş məsləhətçisi Seyfəl Həsənov

***

Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədr müavini Səyavuş Heydərovun Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyasının şəxsi heyəti və kursantları ilə görüşü keçirilib. Görüşdə "Fitnə" sənədli filmi nümayiş olunub. Filmin nümayişindən sonra çıxış edən komitə sədrinin müavini S. Heydərov dini radikalizm və ekstremizmin yaranma səbəbləri, təzahür formaları və onunla mübarizə yolları haqqında çıxış edib. Komitə sədrinin müavini gələcək polis əməkdaşları tərəfindən dini radikalizmlə mübarizə istiqamətində peşəkar mübarizə metodologiyasının mənimsənilməsinin vacibliyini vurğulayıb.

***

Azərbaycan Respublikası Hərbi Dəniz Qüvvələri və Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin birgə hazırladığı tədbirlər planına əsasən Hərbi Dəniz Qüvvələrinin N saylı hərbi hissəsində zabit və əsgər heyətinin vicdan və dini etiqad azadlığının təmin edilməsi məqsədilə dini maarifləndirmə tədbiri keçirilib.

"Multikulturalizm, tolerantlıq və İslam həmrəyliyi dini ekstremizm və radikalizmə alternativ kimi" mövzusunda keçirilən tədbirdə DQİDK-nın Dinşünaslıq ekspertizası şöbəsinin müdir müavini Cahandar Əlifzadə, Hərbi Dəniz Qüvvələri Komandanlığının əməkdaşı Natiq Məlikov və hərbi hissənin şəxsi heyəti iştirak edib.

Tədbirdə çıxış edən Cahandar Əlifzadə ölkəmizdəki dini durumla bağlı məlumat verib. O, dini ekstremizm və radikalizmin təzahür formaları və onlara qarşı mübarizə metodologiyası haqqında mülahizələrini diqqətə çatdırıb.

Hərbi Dəniz Qüvvələri Komandanlığının əməkdaşı Natiq Məlikov isə tədbirin keçirilməsinin əhəmiyyətindən danışib. O, hərbiçilərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsində milli-mənəvi dəyərlərin təbliğinin rolu barədə fikirlərini dinləyicilərlə bölüşüb.

Azərbaycan Respublikası Hərbi Dəniz Qüvvələrinin N saylı hərbi hissəsində dini maarifləndirmə tədbiri

***

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədr müavini Səyavuş Heydərov "Yehovanın Xristian Şahidləri" Avropa Assosiasiyasının sədri Toni Breys və qurumun nümayəndəsi Mariyano Makiyas Quzman ilə görüşüb.

Görüşdə dövlət komitəsinin sədr müavini Səyavuş Heydərov qeyd edib ki, Azərbaycan ənənəvi İslam ölkəsi olmaqla yanaşı, dünyəvi dövlətdir, dini və milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq ölkəmizdə bütün vətəndaşlar qanun qarşısında bərabərdir. Azərbaycanı mövcud qanunvericilik bazası da vətəndaşların bu sahədə hüquqlarını tam şəkildə qoruyur. O, ölkəmizdə dini icmaların qanun çərçivəsində azad fəaliyyəti üçün zəruri şəraitin yaradıldığını, eləcə də onlara dövlətimiz tərəfindən maddi və mənəvi dəstək göstərildiyini bildirib.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsində "Yehovanın Xristian Şahidləri" Avropa Assosiasiyasının nümayəndə heyəti ilə görüş

May

2017-ci il mayın 10-11-də Almaniyanın Auqsburq şəhərində Ulu Öndər Heydər Əliyevin xatirəsinə həsr olunmuş "Heydər Əliyev-gənclik-multikulturalizm" mövzusunda beynəlxalq nəzəri-praktik konfransın yekun nəticələri ilə bağlı Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində toplantı keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, BBMM-in Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev konfransın yüksək səviyyədə keçirilməsində əməyi olan qurumlara minnətdarlığını bildirib. Dövlət müşaviri deyib: "Ulu Öndərin xatirəsinə gözəl bir hədiyyə kimi təqdim etdiyimiz bu konfrans ölkə rəhbərliyi tərəfindən də son dərəcə müsbət qarşılanıb. Mən elə güman edirəm ki, bu konfransı reallaşdırmaqla biz Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi olan Ulu Öndərin ruhuna mənəvi borcumuzun kiçik bir hissəsini ödəmiş olduq.

Bizim əsas məqsədimiz ondan ibarətdir ki, Azərbaycanla bağlı bizdən əvvəl dostlarımız öz səsinə ucalsın, bizim dərdlərimizdən, problemlərimizdən, layihələrimizdən dostlarımız söz açsın. Biz artıq bunun elementlərini görürük. Auqsburqda keçirilən bu konfrans faktiki olaraq həmin insanların formalaşmasında çox ciddi bir addım oldu. Sabah bu gənclər Azərbaycanla bağlı hər hansı bir istiqamətdə, hər hansı bir təxribata cavab verməyə hazır olan insanlardır".

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində Almaniyanın Auqsburq şəhərində Ulu Öndər Heydər Əliyevin xatirəsinə həsr olunmuş "Heydər Əliyev–gənclik–multikulturalizm" mövzusunda beynəlxalq nəzəri-praktik konfransın yekun nəticələri ilə bağlı keçirilən toplantı. Çıxış edir Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev

AMEA-nın Folklor İnstitutunun direktoru, akademik Muxtar İmanov formatına, məzmununa və təşkilati səviyyəsinə görə konfransı yüksək qiymətləndirib: "Ən maraqlısı o idi ki, konfransda Azərbaycanın gənc dostları müxtəlif xalqların və fərqli dinlərin daşıyıcıları olmalarına baxmayaraq, hamısı bir ailənin övladları kimi son dərəcə səmimi münasibətdə idilər. Bu səmimiyyət konfransın təməl daşı idi. Mən orada bir daha şahid oldum ki, onların Azərbaycan multikulturalizmi fənnindən öyrəndikləri çox şey var".

Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru professor Kərim Tahirov tədbirdən zəngin təəssüratlarla ayrıldığını deyib: "Dünyanın müxtəlif ölkələrindən gələn gənclər Azərbaycan, onun multikulturalizm modeli haqqında sevgi ilə, maraqla, çox ürəkdən çıxış edirdilər. O gənclər yaşa dolanda, ən müxtəlif dairələrdə təmsil olunanda belə Azərbaycan sevgisi onların ürəyində qalacaq".

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədr müavini Gündüz İsmayilov bu konfransı Azərbaycanın gələcəyinə qoyulmuş sərmayə kimi dəyərləndirib: "Məşhur bir ifadə var: əgər uzaq gələcəyə sərmayə qoymaq istəyirsinizsə, insan yetişdirin. Düşünürəm ki, biz azərbaycanpərəst insan yetişdirməklə düz yoldayıq. Auqsburqda keçirilən konfrans yay və qış multikulturalizm məktəblərindən başlayan böyük bir prosesin tərkib hissəsidir".

Telekərpü vasitəsilə tədbirə bağlanan Auqsburq Universitetinin Filologiya və tarix fakültəsinin professoru Klaus Vulf və BBMM-in Drezden filialının icraçı direktoru Bircit Vaysgerber konfransla bağlı təəssüratlarını tədbir iştirakçıları ilə bölüşüblər.

Diqqətə çatdırılıb ki, Almaniyanın qədim multikultural şəhərlərindən olan, katolik, protestant, lüteran, yəhudi və müsəlmanların əsrlərdir bir arada yaşadığı Auqsburqda bu konfransın təşkil olunması əlamətdar hadisədir. Bu konfrans Azərbaycan və Auqsburqda multikultural mühitə daha yaxından bələd olmaq, onları müqayisə etmək, ortaq dəyərlərimizi qiymətləndirmək baxımından qiymətli bir təcrübədir.

***

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən nəşr olunmuş "Azərbaycanda multikulturalizm. Bibliografiya" kitabının təqdimat mərasimi keçirilib.

Tədbiri BBMM-in icraçı direktoru professor Azad Məmmədov açaraq qonaqları salamlayıb və Prezident İlham Əliyevin sərəncamına müvafiq olaraq Milli Kitabxana tərəfindən tərtib edilmiş nəşrin əhəmiyyətini vurğulayıb.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində "Azərbaycanda multikulturalizm. Bibliografiya" kitabının təqdimat mərasimi. Çıxış edir Milli Kitabxananın direktoru professor Kərim Tahirov

Milli Kitabxananın direktoru professor Kərim Tahirovun moderatorluğu ilə keçən tədbirdə AMEA-nın alimləri, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun, Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun, "Multikulturalizm" jurnalının, "Samur" Ləzgi Milli Mərkəzinin, "Ronahi" Kürd Mədəniyyət Mərkəzinin, Azərbaycanda yaşayan Axıska türklərinin "Vətən" İctimai Birliyinin, Avar–Azərbaycan İctimai Birliyinin, "Azəri" Tat Mədəniyyət Mərkəzinin rəhbərliyi və əməkdaşları iştirak ediblər.

***

IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu çərçivəsində Azərbaycana səfərə gələn ABŞ rəsmilərindən ibarət nümayəndə heyəti Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində olub.

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, BBMM-in Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev Los-Anceles Xristian Dini Mərkəzinin rəhbəri yepiskop Xuan Karlos Mendez, Aydaho Ştatının senatoru Marv Hagedorn, Los Ancelesdəki Kral Fahad Məscidinin dinlərarası proqramının direktoru Mahomed Xan, ABŞ-ın Kolumbiya Ştatının Vaşinqton Hüquq Assosiasiyasında məsləhətçi Janna Skot, ABŞ Prezidentinin təyin etdiyi Milli və Yerli Könüllü Cəmiyyətlər Xidmətinin səlahiyyətli Hyepin İm, Arizona ştatının keçmiş senatoru Karlayl Beqay, Pakistan–Amerika Məsələləri Şurasının nümayəndəsi Adnan Xanın təmsil olunduğu nümayəndə heyətini salamlayaraq onları Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində görməkdən məmnunluğunu ifadə edib.

Qonaqlara BBMM-in yeni nəşrləri, o cümlədən "Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları" kitabının ingilis dilində nəşri hədiyyə edilib.

ABŞ nümayəndə heyəti Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində. Çıxış edir BBMM-in Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev

***

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 94-cü ildönümü münasibətilə Rusiya Təbiətsünaslıq Elmləri Akademiyasının akademiki, Rusiya Federasiyası Qloballaşma və Dayanıqlı İnkişaf İnstitutunun direktoru, fəlsəfə elmləri doktoru Nizami Məmmədovun "Qloballaşma, dayanıqlı inkişaf və müxtəlifmədəniyyətlik" mövzusunda mühazirə-təqdimatı olub.

BBMM-in icraçı direktoru Azad Məmmədov qonaqları salamlayıb və Azərbaycanın dayanıqlı inkişafında Ulu Öndər Heydər Əliyevin əvəzsiz rolundan söz açıb.

Tədbirdə AMEA Fəlsəfə İnstitutunun direktoru İlham Məmmədzadə, AMEA Dilçilik İnstitutunun direktoru Möhsün Nağısoylu, Bilik Fondunun aparat rəhbəri professor İsxan Vəliyev, professor İmamverdi Həmidov, AMEA-nın Elm Tarixi İnstitutunun elmi katibi Zaur Əliyev və digərləri çıxış edərək dünyada sülhün və əmin-amanlığın təmin edilməsində, xalqlar arasında dialoqun və etimadın möhkəmləndirilməsində müxtəlif mədəniyyətlər arasında əməkdaşlığın vacibliyini vurğulayıblar.

***

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində Azərbaycana səfərə gələn italyan-polyak əsilli tanınmış araşdırmaçı-jurnalist, dünya şöhrətli səyyah Yasek Edvard Palkeviçlə görüş olub.

BBMM-in aparat rəhbəri professor Aytən Qəhrəman qonağı salamlayaraq tanınmış araşdırmaçının ölkəmizə səfərindən məmnun olduğunu bildirib, bu səfərin yeni araşdırmaların qələmə alınması üçün zəngin mənbə olacağına ümidvar olduğunu qeyd edib. Aytən Qəhrəman Mərkəzin layihələri, eləcə də işıq üzü görən nəşrlər barəsində qonağa məlumat verib, qonağı maraqlandıran sualları cavablandırıb. Söhbət zamanı Yasek Edvard Palkeviç "Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları" kitabının Azərbaycan, rus və ingilis dillərində nəşrlərini yüksək qiymətləndirdiyini diqqətə çatdırıb.

Yasek Edvard Palkeviç həmçinin taleyin hökmü ilə Azərbaycanı özünə vətən seçmiş polyaklar, eləcə də məşhur memarlar İ.Qoslavski, Y.Skibinski və L.Plaşko ilə bağlı müəyyən mətnlər oxuduğunu, ölkəmizlə bağlı dərin təəssürat aldığını vurğulayıb.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində italyan-polyak əsilli tanınmış araşdırmaçı-jurnalist Yasek Edvard Palkeviçlə görüş

***

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsində (DQİDK) maliyyə yardımı ayrılmış 16 dini icma sədrinin iştirakı ilə tədbir keçirilib. Tədbirdə dövlət komitəsi sədrinin birinci müavini, aparat rəhbəri, şöbə müdirləri və dini icmaların rəhbərləri iştirak ediblər.

Dövlət komitəsi sədrinin birinci müavini Səyyad Salahlı bildirib ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin xalqımızın dini dəyərlərinə, müxtəlif dinlərə və sivilizasiyalara hörmətlə yanaşması, milli-mənəvi dəyərlərə həssas münasibəti nəticəsində dinə dövlət qayğısı Azərbaycanda dövlət siyasətinin prioritetlərindən birinə çevrilib.

Prezident İlham Əliyevin 27 noyabr 2014-cü ildə imzaladığı sərəncama uyğun olaraq Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən 196 dini icmaya maliyyə yardımı ayrılıb ki, bunlardan 19-u qeyri-islam, 177-si isə İslam dini icmasıdır. DQİDK-ya təqdim etdikləri layihələri maliyyələşdirilmiş icmalar bu vəsait hesabına dini maarifləndirmə və milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliği, gənclərin dini radikal təsirlərdən qorunması istiqamətində Bakı şəhərində və respublikanın regionlarında müxtəlif tədbirlər həyata keçirir, kitablar nəşr edir.

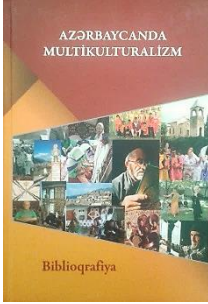

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsində maliyyə yardımı ayrılmış 16 dini icma sədrinin iştirakı ilə keçirilən tədbirdən görüntü

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində 15 iyun – Milli Qurtuluş Gününə həsr olunmuş “Dəyirmi masa” keçirilib.

Dəyirmi masanı BBMM-in icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov açaraq 15 iyun Milli Qurtuluş Gününü Azərbaycan dövlətçilik tarixinin ən şanlı səhifələrindən biri kimi səciyyələndirib. Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə şöbəsinin baş məsləhətçisi Etibar Nəcəfov 1990-cı illərdə Azərbaycandakı çətin siyasi şəraiti xatırladaraq məhz Ulu Öndər Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə gəlişindən sonra ölkədə siyasi-iqtisadi vəziyyətin stabilləşdiyini qeyd edib. Azərbaycandakı talış icmasının rəhbəri professor İmamverdi Həmidov çıxış edərək Heydər Əliyevin yüksək erudisiya, fenomenal yaddaş, zəngin bilik ehtiyatı, heyrətamiz təhlil qabiliyyətinə malik bir şəxsiyyət olduğunu vurğulayıb.

“Dəyirmi masa”da Roma Katolik Kilsəsinin nümayəndəsi Cozef Marik, “Ronahi” Kürd Mədəniyyət Mərkəzinin rəhbəri Fəxrəddin Paşayev, “Azəri” Tat Mədəniyyət Mərkəzinin sədri Elman Əhmədov, AMEA-nın elmi işçisi Radif Mustafayev, Azərbaycanda yaşayan Axıska türklərinin “Vətən” İctimai Birliyinin sədri İbrahim Məmmədov, AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun əməkdaşı Moisey Bekker və başqaları çıxış edərək Milli Qurtuluş Gününü müasir Azərbaycanın inkişafının başlandığı tarix kimi dəyərləndiriblər və artıq 20 ildir ki, xalqımızın bu günü böyük bayram əhvali-ruhiyyəsi ilə qeyd etdiyini vurğulayıblar.

“Azərbaycanda multikulturalizm. Bibliografiya”

(Bakı, Apostrof mətbəəsi. 504 səhifə)

Kitab Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən hazırlanıb. Layihənin rəhbəri Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət və turizm naziri, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Əbülfəs Qarayev, kitabın elmi redaktoru və ön sözün müəllifi Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev, ixtisas redaktoru və buraxılışa məsul Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru professor Kərim Tahirov, rəyçilər professor Etibar Nəcəfov və professor Azad Məmmədov, kitabın redaktoru isə əməkdar mədəniyyət işçisi Gülbəniz Səfərəliyevadır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamına müvafiq olaraq Milli Kitabxana tərəfindən tərtib edilmiş “Azərbaycanda multikulturalizm” adlı bibliografik göstəriciyə il ərzində bu istiqamətdə keçirilən tədbirlər haqqında dövrü mətbuatda çap olunmuş materiallar və mövzuya uyğun kitablar daxil edilib.

Bibliografiya 5 hissədən ibarətdir. Mövzulara uyğun olaraq ədəbiyyat bu hissələr çərçivəsində bölmələr və yarımbölmələr altında qruplaşdırılıb. Kitab tədqiqatçı-alimlər, kitabxanaçı-bibliograflar və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

“İslam. Tarix, Fəlsəfə və Hüquq. Ensiklopedik lüğət”

(Bakı, 3 saylı Bakı mətbəəsi. 308 səhifə)

Kitabın tərtibçiləri fəlsəfə üzrə elmlər doktoru Aydın Əlizadə, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Elsevər Səmədov, elmi redaktoru fəlsəfə üzrə elmlər doktoru İlham Məmmədzadə, rəyçilər – akademik Vasim Məmmədəliyev, fəlsəfə üzrə elmlər doktoru Lalə Mövsümova, fəlsəfə üzrə elmlər doktoru Roida Rzayeva, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Şölət Zeynalov, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Gündüz Süleymanov, ilahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru Aqıl Şirinov və hüquq üzrə elmlər doktoru Həbil Qurbanovdur.

Kitab gənc nəslin keçmiş dəyərləri unutmaması naminə onlara bu dəyərləri yeni metodlarla ötürmək məqsədilə hazırlanıb. Ensiklopedik lüğətdə kəlam, fəlsəfə, hədis, təfsir və islami elmlərə aid digər anlayışlar, kateqoriyalar,

hadisələr və şəxsiyyətlər şərh və izahlarla verilib. Kitabdakı mövzular aşağıdakı şəkildə sıralanır:

- Məhəmməd peyğəmbər, onun əhli-beyti və səhabələrin həyat yolları;
- İslamda əqidə, hüquq və mənəviyyat məktəbləri;
- Təriqətlər və dini cərəyanlar;
- İslamın tarixi, kəlamı və fəlsəfəsi.

Ensiklopedik lüğət həm mütəxəssislər, həm də geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

“Azərbaycan multikulturalizmi” (Ali məktəblər üçün dərslik)

(Bakı, Mütərcim, 2017, 416 səh.)

Azərbaycan və dünyanın bir sıra universitetlərində tədris edilən “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin elmi-tədris vəsaitləri ilə zəngin bazasını formalaşdırmaq işini davam etdirən Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin növbəti fundamental nəşri olan “Azərbaycan multikulturalizmi” kitabı bu fənnin ilk dərsliyidir. BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri, Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru akademik Kamal Abdullayevin ideya müəllifi olduğu bu dərslik Azərbaycan Dillər Universiteti Elmi Şurasının tövsiyəsi ilə nəşr olunub. Dərsliyin müəllifləri sırasına Azərbaycan elminin, mədəniyyətinin, incəsənətinin ən parlaq simaları (Ömər Eldarov, Firəngiz Əlizadə, Muxtar İmanov, Aydın Talıbzadə) ilə yanaşı beynəlxalq aləmdə tanınmış imzalar da (Aurelia Qriqoriu, Sandro Tetti, İrina Kunina) daxildir. Azərbaycanın brendi olan multikulturalizm modelini dünyaya akademik səviyyədə təqdim etmək kimi ali missiyası olan belə bir dərsliyin ilk nəşri mədəni həyatımızda böyük və əlamətdar hadisədir.

Qırx dörd yerli və əcnəbi müəllifin hazırladığı, səkkiz fəsildən ibarət dərslik Azərbaycan multikulturalizminin ayrı-ayrı istiqamətlərinin dərin tarixi, mədəni, fəlsəfi, sosial qaynaqlarını, ölkəmizin multikultural təhlükəsizlik konsepsiyasını, Ulu Öndər Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan multikulturalizminin formalaşmasına verdikləri əvəzsiz töhfələri fərqli aspektlərdən işıqlandırır, eləcə də dünyada mövcud olan mütərəqqi multikulturalizm modellərini müqayisəli şəkildə tələbələrə təqdim edir.

Kitabın elmi redaktorları – Kamal Abdullayev (AMEA-nın həqiqi üzvü, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Himayəçilik Şurasının sədri) və Etibar Nəcəfovdu (fəlsəfə elmləri doktoru, professor).

“Azərbaycanda yaşayan xalqların atalar sözləri və deyimləri”

(Bakı, “Ecoprint” nəşriyyatı, 168 səh.)

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yeni nəşri olan “Azərbaycan xalqlarının folkloru” seriyasından ilk kitab işıq üzü görüb. “Azərbaycanda yaşayan xalqların atalar sözləri və deyimləri” adlı kitabın tərtibçisi İradə Məlikovadır. Kitabda Azərbaycanca yaşayan on bir azsaylı xalqın məişətini, dünyagörüşünü, həyat tərzini əhatə edən 1300-ə yaxın atalar sözü və deyim toplanıb.

Həmin deyimlərdən bəzi nümunələri təqdim edirik:

Avar atalar sözləri və deyimləri

* Гонклол кьинчид мошокл багыана, бацилл кинчид гли ганкьна.
Siçanın balası kisəni deşər, canavar balası qoyunu boğar.

* Кида гьоцло глемерльрилъи кьуглаб бена.
Bal çox olsa, acı gələr.

* Гъидил бакл долъул сисийса батана.
Qarğanın yuvası qarılısı ilə tanınar.

* Дур бунахл шеб дуа лъабишина батну гьеалъи,
мун бунахлу хьалуру.
Nə günah etdiyini bilmirsənsə, demək, günahkar deyilsən.

* Къад верасул рокъ, росу лъуаразухъ бо'на.
Kənardan gələnin evi kəndin qırağında olar.

Buduq atalar sözləri və deyimləri

* Ağacı şirin, t'ombuli aci?
Ağacı şirindir, meyvəsi aci.

* Ç'el yuvəna mez godok yuxhora.
Söz verənin dili qısa olar.

* Ç'innu idmi dıx q'us yıxhəra.
Hirsli adam tez qocalar.

* Cibir qapucə arəcəvi.
Quyruğu qapı arasındadır.

* Cünahca xab ‘apxu yixhâri.
Oğrunun əli uzun olar.

Xınalıq atalar sözləri və deyimləri

* Kulakışkili kaği kulakışkilim xi.
Kələklə gələn küləklə gedər.

* Kok aţföndə vişə latkırmə.
Köksüz ağac tez yıxılar.

* Mızındə þarınzışilli bijə kəarimə.
Döyülməmiş düyüdən aş olmaz.

* Taza mukuri ksan yoktarmə.
Təzə süpürgə yaxşı süpürər.

* Çinə kutaş ku qarqız çipxinkəarimə.
Bir əldə iki qarqız tutmaq olmaz.

İngiloy atalar sözləri və deyimləri

* Did mudam dovcer, xeyir ipovni.
Böyüklərə həmişə qulaq as, xeyir taparsan.

* Tetri mova, şçağa, insnoba qi darçeva.
Pul gəldi-gedərdi, insanlıq isə qalandı.

* Mamalma tu ar iqvla, mitam ar tendeba.
Xoruz banlamasa, səhər açılmaz?

* Xari tavi buz ver inevda, sxos buz inevda.
Öküz öz milçəyini qova bilmir, başqasının milçəyini qovur.

* Xevi ver dovnaxav, pexze ixdida.
Çayı görməmiş ayaqqabını çıxarır.

Kürd atalar sözləri və deyimləri

* Aqilê sivik, barê giran e.
Ağıldan yüngül olanın yuxusu ağır olur.

* Du barane ga çıkna bı
Yağışdan sonra öküz çullanmaz.

* Behr bı devê kûçka heram nabe.

Dəniz itin ağzıyla haram olmaz.

* Bı dınyê bışêwır bı aqlê xwe bık.

Dünyaya görê danış, ağına görê iş gör.

* Bıra hespê çê be bıla bê nal be.

Yaxşı atım olsun, nalı olmasa da olar.

Ləzgi atalar sözləri və deyimləri

* «Вирт-вирт» лугъуналди сив верци жадач.

Halva-halva deməklə ağız şirin olmaz.

* Агъадин мал фида, муздурдин – чан.

Ağanın malı gedər, nökarin canı.

* Ажалдиз мажал авач.

Əcələ macal yoxdur.

* Акъвазай ци ни къачуда.

Dayanan su tez iyələnər.

* Аламаз чехир хъвайди къведра пиян жада.

Borc ilə çaxır içən iki dəfə keflənər.

Rutul atalar sözləri və deyimləri

* Sa yeylaxa lıxımıd yə tük yə xasiyət kiykas i.

Eyni yaylaqda otlayanların ya tükləri, ya da xasiyyətləri oxşar olar.

* Mık q`ıldığı t`ulq`at` i.

Buz nazik yerindən çatlar.

* Tanbaldı yımıləs palan ki sa xəl i.

Tənbəl eşşəyə palan da ağır yükdür.

* Xılıra xıl silq`ar, uqlukur xılıra qhuş silq`ar.

Əl əli yuyar, əl qayıdıb üzü .

* Suvq`udu aslanala vuvzudu çaq`al diri vii.

Yatmış aslandansa, ayıq çaqqal qorxuludur.

Saxur atalar sözləri və deyimləri

- * Ğu süva vuxhee, zı yığın bı't vodun.
Sən tülküsen, mən də sənün quyruğun.
- * Ats`ıyng`uk`le missına g`ecena deş.
Ac toxu görmür.
- * Astar aq`vale gıranda vod giy`ar.
Astarı üzündən baha oturur.
- * Yızın kar zakva aldaxhvan ha`a.
Mənim əşyamı mənimlə döyüşdürürlər.
- * Gidtootuni şaltukuke birinz vooxhena deş.
Döyülməmiş çəltikdən düyü olmaz.

Talış atalar sözləri və deyimləri

- * Amburə do bəştə mambur pebəpuşte.
Dəmirağacı özünə mamır dolaşdırar.
- * Ağdəqule, Bağdəqule, boştə xıvandi ğəbule.
Ağdagüldü, Bağdagüldü, yiyəsinə qəbuldu.
- * Arışiyə kəşi əzyəti qiy bəkəşe.
Sınan qolun əziyyətini boyun çəkər.
- * Aspi ko karde, həy harde.
At işlədi, eşşək yedi.
- * Bə ha sıxani quş bıdoş, sığ bəsə sıği əmandını.
Hər sözə qulaq assan, daş daş üstə qalmaz.

Tat atalar sözləri və deyimləri

- * Afta dürma, a`ləm di.
Gün çıxdı, aləm gördü.
- * Ama əcəl, nəda məcal.
Gəldi əcəl, vermədi macal.
- * Amruə xubirə bə öşə xürs muxarü.
Armudun yaxşısını meşədə ayı yeyər.

* Bey gij haruz ı`dü.
Dəliyə hər gün bayramdır.

* Bə paristə dar təvər zərəqar bul umbu.
Yıxılan ağaca balta vuran çox olar.

Udi atalar sözləri və deyimləri

* Pis ğaraxunsa k`ač`i xuyər şaat`e.
Pis oğuldansa, kor qız yaxşıdır.

* Nana lağala xoda iz xuyər tay-tay taranek`on.
Anası çıxan ağacı qızı budaq-budaq gəzər.

* Çuğö ümüxlaxa tərsinəba.
Arvada qulaq as, dediyini tərsinə et.

* Nanay ərkəsöyün ğar hambale bakon.
Ananın ərköyün oğlu hambal olar.

* Sa kərəm duğsunen xoda sakes batenkon.
Bir dəfə vurmaqla ağacı yıxmazsan.

“Gəl bizim yerlərə”

(Bakı, Mütərcim, 136 səh.)

Kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə yardımı ilə nəşr edilib. İdeya müəllifi və layihə rəhbəri Hacı Nərimanoğlu, məsləhətçisi Şakir Paşayev, redaktoru Mehman Qaraxanoğlu, tərtibçisi Allahverdi Bayramidir. Kitabda respublikamızın cənub bölgəsindən olan 129 yazıçı və şairin Azərbaycan və talış dillərində qələmə aldığı şeir və hekayələr toplanıb.

“Bir yanı Şah dağı, bir yanı Xəzər”

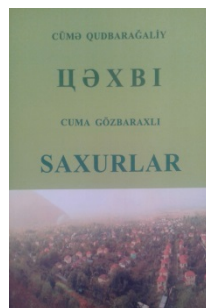
(Bakı, Mütərcim, 76 səh.)

Kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə yardımı ilə nəşr edilib. Tərtibçiləri və redaktorları Ramiz Qusarçaylı və Zakir Məmməddir. Kitabda respublikamızın şimal bölgəsində yaşayan şair və yazıçıların Azərbaycan, ləzgi, xınalıq, buduq və əlik dillərində qələmə aldıkları ədəbi nümunələr toplanıb.

Cuma Gözbaraxlı. “Saxurlar”

(Bakı, Xəzər Universitetinin nəşriyyatı, 176 səh.)

Kitaba şairin saxur dilində qələmə aldığı şeirlər daxil edilib. Bunlarla yanaşı, topluda Azərbaycanda yaşayan saxurların folklorunu və etnoqrafiyasını əks etdirən nümunələrə də yer verilib.

Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun kitabxanası

Kənan Hacı. "Fironun dəftəri"

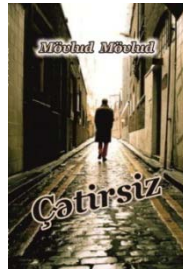
Kitabın əsas qəhrəmanı olan firon zədələnmiş mənini, tapdalanmış qürurunu bərpa etmək istəyir. Ancaq bunun üçün vasitəni düzgün seçməyib.

Mövlud Mövlud. "Çətirsiz"

Kitabda 2017-ci ilin mart ayının 16-da faciəli şəkildə dünyadan köçmüş gənc yazar Mövlud Mövludun hekayələri toplanıb.

Aqşin Evren. "Mənfi sənətsiz dərəcə"

Müəllifin ilk şeirlər kitabıdır. Kitabda şairin müxtəlif illərdə yazdığı və fərqli mövzuları əhatə edən əlli altı şeiri yer alıb.

Fərhad Amur. "Yelkənsiz qadınlar"

Gənc yazıçının ilk kitabında eyni adlı romanı yer alıb.

Rövşən Yerfi. "Müqəssir"

Müəllifin on birinci kitabında yer almış romanda cəmiyyətimizin ictimai bəlasına çevrilmiş, ailə faciələrinə səbəb olan həyat hadisələrindən bəhs olunur.

Hikmət Orhun. "Qadın qolları dövrü"

Gənc müəllifin ilk şeirlər kitabıdır. Kitabdakı şeirlər "Əlli ikinci şeir", "Həyatın çarpaz üzü", "Qul hikmətin şeirləri" adlı başlıqlar altında toplanıb.

Vladimir Nabokov. "Rus ədəbiyyatından mühazirələr"

Kitabda dünya şöhrətli müəllifin məşhur rus yazıçıları Qoqol, Çexov, Turgenev, Tolstoy, Dostoyevski və Qorkinin bədii yaradıcılığı ilə bağlı mühazirələri toplanıb. Bu kitab Amerikanın "Houghton Mifflin Harcourt" nəşriyyatının 1981-ci il, Rusiyanın "Nezavisimaya qazeta" nəşriyyatının 1998-ci il və Türkiyənin "İletişim" yayınlarının 2013-cü il nəşrlərinə əsasən şair-tərcüməçi Qismət Rüstəmov tərəfindən dilimizə çevrilib.

Mələk Heydərova. "Bizdə qadın"

Kitabda ayrı-ayrı vaxtlarda yazılmış publisistik məqalələr toplanıb. Qadının güclü bir varlıq olduğunu vurğulayan bu yazılarda ailə və cəmiyyət problemlərinə, mental məsələlərə orijinal münasibət sərgilənir.

Rövşən Asifoğlu Nurani. "Danışan Quran"

Kitabda Quran ayələri 700-ə qədər mövzu üzrə qruplaşdırılıb. Tərtibat zamanı müəllif Müqəddəs Kitabımızın akademik nəşrindən yararlanıb.

Azərbaycanın multikultural mənzərəsi
Мультикультуральный портрет Азербайджана
The multicultural view of Azerbaijan

Naxçıvan Muxtar Respublikası, Culfa rayonu, Xanəgah kəndi, Əlinəcə qalası, VII-XII əsrlər

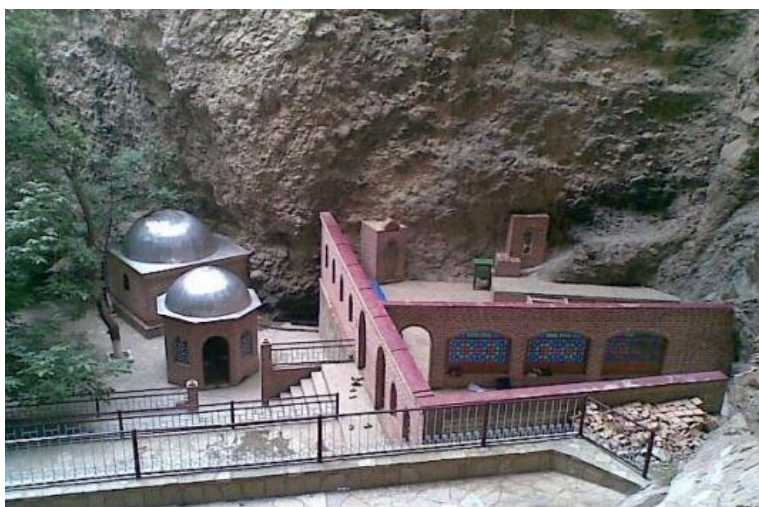

Naxçıvan Muxtar Respublikası, Naxçıvan şəhəri, Möminə Xatun türbəsi, XII əsr

Azərbaycanın multikultural mənzərəsi
Мультикультуральный портрет Азербайджана
The multicultural view of Azerbaijan

Naxçıvan Muxtar Respublikası, Naxçıvan şəhəri, Hüseyn Cavid məqbərəsi, 1996-cı il

Naxçıvan Muxtar Respublikası, Babək rayonu, Əshabi-kəhf ziyarətgahı

"Multikulturalizm" təqdim edir:
NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI
BÖLGƏLƏRİNİN RƏNGİ

Naxçıvan ədəbi mühiti: dünən və bu gün (<i>Asim YADİGAR</i>).....	107
Asim YADİGAR	
Bir nurlu heykəl yarat	109
Gəldi, Ulu Heydər in İlham dühası gəldi!	110
Adilə NƏZƏR	
Mən və sonrası.....	113
Çətindir, ya Hu.....	114
Dərdi var	114
Əbülfəz ÜLVİ	
Günəş Naxçıvanın gözmuncuğudur	115
Ana sevgisi.....	116
Elbəyi SADIQ	
Vətəndir	117
Canım Naxçıvan.....	118
Ələsgər TALİBOĞLU	
Azərbaycan övladıyam.....	119
Sən varsan, Vətən.....	120
Mən şair deyiləm.....	120
Elxan YURDOĞLU	
Atamla səssiz dərdləşmə	121
Bu gün sənə doluyam.....	121
Həsənəli EYVAZLI	
Qalıbdı	122
Ana.....	122
Payız duyğuları	123
İbrahim YUSİFOĞLU	
Şərurun.....	124
Əlinə.....	125
İnqilab ORXAN	
Bal arısı kimi	126

Kəmaləddin QƏDİM	
Allahına nə deyim ki.....	128
Ürəyimi çıxardıram aradan.....	129
Ömür boyu gözləyəsən.....	129
Məhərrəm HÜSEYNOV	
Dostluq.....	130
Yağış yağır.....	131
Muxtar QASIMZADƏ	
Naxçıvanım.....	132
Nazlı HACILI	
Olmaz.....	133
Qalıbdır.....	134
Nizami MURADOĞLU	
Bu dünya da gözəldi.....	135
Qafar QƏRİB	
Yağ, yağışım.....	136
Tələsmə, adam.....	137
Qanun Ümman QAHAĞLI	
Gər keçsə də yüz il, yenə dövrən səni istər.....	138
Naxçıvan.....	139
Sədaqət NEMƏT	
Heydərim.....	140
Cavidim.....	140
Vəli QARAXAN	
Qəlbimizdə yaşayırsan, Heydər ata!.....	142
Naxçıvan.....	143
Xanəli KƏRİMLİ	
Yazıram.....	144
Naxçıvanım mənim.....	145
Zaur VEDİLİ	
Azərbaycan bayrağı.....	147
Yaşa, Azərbaycan, yaşa, Türkiyə!.....	148
Zeyqəm VÜQAR	
Dönürəm əvvəlki özüm oluram.....	149
Vətəndi.....	150

Naxçıvan ədəbi mühiti: dünən və bu gün

Azərbaycan ədəbiyyatına Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Məmməd Səid Ordubadi, Əliqulu Qəmküsar, Hüseyn İbrahimov, Məmməd Araz, Adil Babayev, İslam Səfərli, Hüseyn Razi, Əliyar Yusifli kimi görkəmli ədiblər bəxş etmiş Naxçıvan zaman-zaman ədəbiyyatımızın inkişafında mühüm yol oynayıb.

1970-80-ci illərdə SSRİ Yazıçılar İttifaqının Naxçıvanda cəmi 13 üzvü var idi. 1998-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Yazıçılar Birliyi müstəqil təşkilat kimi fəaliyyətə başladı. Birliyə yeni üzvlər qəbul olundu. Hal-hazırda Naxçıvan Yazıçılar Birliyinin 80 üzvü Azərbaycan ədəbi prosesinin yaranmasında iştirak edir.

70 illik sovet dönəmində Naxçıvanda yaşayıb-yaradan şair və yazıçılarımızın 150-yə qədər kitabı çap olunduğu halda, son 15-20 ildə üzvlərimizin 800-ə qədər kitabı işıq üzü görüb.

Son 20 il ərzində Azərbaycan dövləti və rəhbərliyinin ədiblərimizə göstərdiyi diqqət və qayğı da yüksək səviyyədə olub. Bu zaman kəsimində iki üzvümüz Azərbaycan Prezidentinin fərdi təqaüdünə, 13 üzvümüz Prezident mükafatına layiq görülüb. Xalq yazıçısı Hüseyn İbrahimov “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunub. Bundan başqa, akademik İsa Həbibbəyli “Şöhrət” və “Şərəf” ordenlərinə, Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi, şair Elman Həbib isə “Şöhrət” ordeninə layiq görülüb. Birlik üzvlərindən 8 nəfəri “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunub. İki yazığımız Azərbaycanın “Əməkdar elm xadimi”, bir nəfər “Əməkdar incəsənət xadimi”, üç nəfər “Əməkdar müəllim” adına layiq görülüb.

Bunlarla yanaşı, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vasif Talıbovun diqqət və qayğısı sayəsində Birlik üzvlərindən 3 nəfər MR-in “Əməkdar jurnalist”, 3 nəfər “ Əməkdar mədəniyyət işçisi”, 6 nəfər” Əməkdar müəllim” adlarına layiq görülüb.

Bu gün muxtar respublikamızda bədii yaradıcılıqla məşğul olan onlarla istedadlı gənc var ki, bunlardan bir çoxunun kitabları artıq oxuculara təqdim olunub. Qafar Qərib, Zaur Vedili, Elxan Yurdoğlu, Rahil Tahirli, Qanun Ümman, Gülsadə İbrahimli kimi gənc şairlərimizin əsərləri artıq bütövlükdə ölkə oxucusuna da tanışdır.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaradılmasının 85 illiyi münasibətilə “Dünyanın bəzəyi” adlı ədəbi antologiya çap olunub. Balaca oxucular üçün “Uşaqlar və günəş” adlı almanax və daha üç kitab nəşr edilib. Bunlardan başqa, son illər dörd tərcümə kitabımız da işıq üzü görüb. Naxçıvanda yaşayıb-yaradan 53 şairimizin şeirlərindən ibarət ədəbi almanax fransız dilində çapdan çıxıb. Ötən il Naxçıvana həsr olunmuş əsərlərdən ibarət “Xoş baharlı Naxçıvanım” və “Naxçıvanqala” adlı almanaxlarımız da nəşr edilib. 77 üzvümüzün şeirlərindən ibarət poeziya almanaxı isə qardaş Türkiyədə işıq üzü görüb. “Naxçıvan” jurnalının bir nömrəsi də Naxçıvana həsr edilmiş şeirlərdən ibarət olub.

Bu gün Naxçıvanda yaşayıb-yaradan şair və yazıçılarımız, filoloq alimlərimiz dövlət tərəfindən onlara göstərilən yüksək diqqət və qayğıya cavab olaraq yeni əsərlərlə oxucuları sevindirməyə çalışırlar.

Asim YADİGAR,
Naxçıvan MR Yazıçılar Birliyinin sədri,
Naxçıvan MR Ali Məclisinin deputatı

Asim YADIGAR
(*Naxçıvan*)

Bir nurlu heykəl yarat

Heykəltəraş qardaşım, qəlbinin atəsinə
O insanın qəlbinin alovundan alov qat.
O insanın adına, əməlinə yaraşan
Əzəmətli, möhtəşəm, bir nurlu heykəl yarat.

Bilmirəm qranitdən, tuncdan, qızıldan olsun...
Nədən yaradırsansa, ürəkdən, candan yarat.
Can ver daşa, qızıla, yorulmasın əllərin,
Sabahıma boylanan bir nurlu insan yarat.

O, adi insan deyil, insanlığın tacıydı,
Ürəyi bir millətin yoluna məşəl oldu.
Əməliylə, işiylə xariqələr yaratdı,
Adilikdən çıxaraq o, fəvqəlbəşər oldu.

Necə yaradacaqsan bilmirəm o heykəli,
Gəz, dolan qarış-qarış bütün ərzi, cahanı.
Bax gör bir heykəltəraş, bax gör bir memar kimi
O necə yaradıbdı anam Azərbaycanı!

Xəzər vuran ürəyi, Kür, Araz coşan qanı,
Qoşqar, Şahdağ, Savalan əyilməyən başıdır.
Əlli milyon insanın ən xoş sözü, kəlməsi,
Əlli milyon ürəyin fəxri vətəndaşıdır.

Qarış-qarış dolaşıb obaları, elləri,
Hər ölkədə, qitədə "Azərbaycan" söyləyib.
Yurdumun ağsaqqalı, ağbirçəyi, uşağı
Onun hər kəlməsinə "can" deyib, "can" söyləyib.

O, heykəllər yaradıb əzəmətli, möhtəşəm,
O, binalar ucaldıb, başı göylərə dəyir.
Bu yurdda ən möhtəşəm sarayları, evləri
Xalqım: "Heydər ucaldıb, Heydər qurub", – söyləyir.

Heykəltəraş qardaşım, bir nurlu heykəl yarat,
Heydərimin adına yaraşan heykəl olsun.
O, heykəltək ucaldı anam Azərbaycanı,
Qoy sənin yaratdığın ondan da gözəl olsun!

Gəldi, Ulu Heydər in İlham dühası gəldi!

Tufanlar, qasırgılar tüğyan edən zamanda
Gəldi Ulu Öndərim Simurqun qanadında,
Sönmüş, donmuş çöhrələr gül açdı Naxçıvanda.
Gözümüzün işığı, nuru, ziyası gəldi,
Anam Azərbaycanın Heydər dühası gəldi!

Gəldi işıq selitək, gəldi odlu Günəştək
İşığını, nurunu hər ürəyə səpərək,
Sönmüş ümidlər belə açıldı çiçək-çiçək.
Ağrıların, dərdlərin min bir çarası gəldi,
Anam Azərbaycanın Heydər dühası gəldi!

Yandı sönmüş ocaqlar, külümüz köz-köz oldu,
Zülmət gecələrimiz işıqlı gündüz oldu,
Məsləkimiz tərtəmiz, amalımız düz oldu.
Gəldi, ulu yurdumun ciyərparası gəldi,
Anam Azərbaycanın Heydər dühası gəldi!

İşıq oldu, nur oldu Vətənin başı üstə,
Qoydu yenə birbəbir düşən daşı daş üstə.
Ucaldı millətimin səsi hey pərdə-pərdə,
Dünyanın hər yerindən ən xoş sədasi gəldi,
Anam Azərbaycanın Heydər dühası gəldi!

Gün doğdu millətimin taleyinə, baxtına,
Döndü Ulu Öndərim xoşbəxtlər xoşbəxtinə.
Tanrı qaldırdı onu göyün yeddi qatına,
“Mən yenə sizinləyəm!” – müdrik sədasi gəldi,
Anam Azərbaycanın Heydər dühası gəldi!

Deyirdi: “Azərbaycan ürəyim, nəfəsimdi,
Xalqım xoşbəxt yaşasın, bax bu mənim bəsimdi.
Xalqın ucalan səsi elə mənim səsimdi,
Görmədiyim işləri İlham vuracaq başa,
Yaşa, Azərbaycanım! Yaşa, min illər yaşa!”

Millətinin önündə durub bu gün dağ kimi,
Xalqına yol göstərir yanan bir mayak kimi,
Ucaldır öz yurdunu göylərə bayraq kimi.
Əyilməzlik simvolu, bürcü, qalası gəldi,
Gəldi, Ulu Heydər in İlham dühası gəldi!

Yolu Heydər yoludur, yolu millət yoludur,
Xalqa, elə, Vətənə bir sədaqət yoludur,
Hər işi, hər əməli hünər, qeyrət yoludur.
Gəldi, sönməz Günəşin nuru, şüası gəldi,
Gəldi, Ulu Heydər in İlham dühası gəldi!

Dünyanın dodağında Azərbaycan sözü var,
Dünyanın ocağında Azərbaycan közü var.
Hələ də torpağında neçə düşmən gözü var,
Kor olacaq o gözlər, haqqın davası gəldi,
Gəldi, Ulu Heydər in İlham dühası gəldi!

Naxçıvan hər sınaqdan çıxıb üzüağ, mətin,
Düşmən görüb bu yurdun cəsarətin, qeyrətin.
Bu məğrur, zəhmətsevər, əyilməyən millətin
İmzaların içində adı, imzası gəldi,
Gəldi, Ulu Heydər in İlham dühası gəldi!

Cənnət olub Vətənim, köksümə sığmır ürək,
İnanıram, bir gün də Naxçıvanım gülən tək
Qarabağım gülərək zil səsiylə deyəcək:
– Şuşaya, Xocalıya eli, obası gəldi!
Gəldi, Ulu Heydər in İlham balası gəldi!
Gəldi, Ulu Öndər in İlham dühası gəldi!

Adilə NƏZƏR
(*Şərrur*)

Mən və sonrası...

Beləcə
mən susduqca şeirlərim danışır,
monoton həyatımın mənasını dəyişir...
Şeirsiz zamanlarım ömrümdən ömür alır,
yağışlar yağmayanda torpaq da yetim qalır.

Beləcə
mən susduqca qulağıma səs gəlir,
gələn Tanrı Sözüdür, İlahi Nəfəsidir,
buz bağlamış könlümü nöqtə-nöqtə isidir.
Sanki qeybdən enən bütün sözlər, kəlmələr
könlümə dolan yeni sevgi həvəsləridir.
Dəyişməyən varsa da, tək əzan səsləridir, –
o da Eşqi söyləyir...
İnsan olan gündən ta ölən gününədək
azad olmaq istəyir,
azad olan anda da sahibini səsləyir...

Beləcə
mən susduqca danışır tər şeirlər,
tək məni anlatmağa səmadan enməyirlər.
Yazdıqca insanların hüznünü, sevgisini,
eşqini rəsm kimi sözlərimlə çəkirəm,
Ondan başlayıb gələn,
Ona gedən yolların söküyünü tikirəm.
Şeirlər həyat adlı bir ağrının çarəsi,
şeirlər Tanrı, sevgi, həyat, mən və sonrası...

Çətindir, ya Hu

Lütf eylə, söylə, Ya Hu,
Kimə yanım-yaxılım?
Kimdən qaçım, İlahi,
Qaçım, kimə sığınım?

Ya rəhm eylə bu cana,
Ya ətəyin silkələ.
Qanad çalır quş kimi
Ürəyimdə bəlkələr.

Sudan yaranır insan,
Yuxuları kəşf olur.
Niyə əli dəyən yer
Yanır, od-atəş olur?

Qeyridir dinlər, irqlər,
Nəfs şərə meyl edir.
Ağlayan gözlər fərqli,
Göz yaşları eynidir.

Adilə, haqq arama, –
Gecədə yox, gündə yox.
Səndə olmayan nəşə,
Deməli, heç kimdə yox.

Saraylar günah yeri,
Günahsız küçə, tindir.
İlahi, bu dünyada
Adam doğulmaq asan,
Adam ölmək çətindir...

Dərdi var

Adamın adam dərdi,
Quşun da quş dərdi var,
Gəlməsin kimsə dərdə,
Gələrsə tuş, dərdi var.

Bəndəlik eləməkçün
Tövbəylə yu hər suçun.
Dərdi unutmaq üçün
Mey olsa nuş, dərdi var.

Gözün giryan yerində,
Ruhun üryan yerində,
Yurdun viran yerində
Gəzər bayquş, dərdi var.

Meydi, içib gedirlər,
Yoldu, keçib gedirlər...
Bir-bir köçüb gedirlər –
Bir az tay-tuş dərdi var.

Tanrının quşu varsa,
Quşun da huşu varsa,
Sevginin xoşu varsa,
Xoşun da xoş dərdi var...

Əbülfəz ÜLVİ
(Naxçıvan)

Günəş Naxçıvanın gözmuncuğudur

Hər daşı, qayası, dağı pirdi, pir,
Eşqi, məhəbbəti ümmantək daşır.
Dünyanın nə qədər gözəlliyi var,
Sanki burda gülür, burda paklaşır.

Hər gün bir gözəllik bitirir bu yer,
Adını tarixə şərəflə yazdı.
Nə naxış vurursan götürür bu yer,
Bəzəklə-düzəklə arası sazdı.

Ulduzlar, sanarsan, köz muncuğudur,
Ay keşik çəkir ki, xətər dəyməsin.
Günəş Naxçıvanın gözmuncuğudur,
Bəd gözü yumur ki, nəzər dəyməsin.

Gün deyil, anbaan dəyişir donu,
Dediyim nə nağıl, nə də məsəldi.
Elə bil dünyamız sərgi salonu,
Naxçıvan dəyərlə, ən şah əsərdi.

Qayğısız qalmayıb bir qarış yeri,
Yaşasın yaradan, quran əl deyə.
Rəbbin dərgahına çatmaqdan ötrü
Elə bil binalar can atır göyə.

Hər anı, hər günü yalnız iftixar,
Gecəsi gündüztək qərq olur nura.
O qədər çox ömür sürür adamlar,
Can atır yer üzü axışsın bura.

Ana sevgisi

Deyirlər mən nadinc olmuşam yaman,
Bəzən avandı da tərsə çəkmişəm.
Həm ömür bəxş edib mənə mərd anam,
Həm də yuxusunu ərsə çəkmişəm.

Yatmayıb, tutsa da hərdən mürgülər,
Beşiyim önündə bərk dayanıbdır.
Keşikdə növbəylə dayanır əsgər,
Anamsa keşikdə tək dayanıbdır.

Ana yer üzündə Tanrı elçisi,
Nəfəsi ətirli dağçiçəyidir.
Ana məhəbbəti, ana sevgisi
Bütün istəklərin ağbirçəyidir.

Dəyişdi dünyasın saçlarında dən,
Anam aramızda görünmür daha.
Bəlkə cana doyub nadincliyimdən,
Məndən şikayətə gedib Allaha.

Yox, ana ümiddir, ümid ölməyir,
Köçüb məzarında çox həzin yatır.
Ölübdür deməyə dilim gəlməyir,
Yuxusuz günlərin əvəzin yatır.

Elbəyi SADIQ
(*Naxçıvan*)

Vətəndir

Sevdim ümmanların dərinliklərin,
Sonsuz səmaların ənginliklərin,
Vəsf etdim dünyanın gözəlliklərin...
Özüm də bilmədim axı nədəndir,
Hər gözəl şerimin sətri Vətəndir.

Əzablı yolları keçənlər bilər,
Köhnə yurdun qədrin köçənlər bilər.
Ayrılıq dərini çəkənlər bilər,
Bülbüllər gül üçün necə ötəndir,
Qürbətdə bir gülün ətri Vətəndir.

Aldanma heç zaman mala-dövlətə,
Nə quru bir ada, şana-şöhrətə...
Ömrünü bağışla elə, millətə –
Dünyanın hər işi gəlib-gedəndir,
Sərvət də, qeyrət də, şan da Vətəndir.

Məni o torpaqlar yandırır yaxır,
Alışan qəlbimdə şimşəklər çaxır,
İçimdən şəhidlik qanları axır...
Sevgisiz bir ürək ruhsuz bədəndir,
Sevgim də, ruhum da ancaq Vətəndir.

Canım Naxçıvan

Mən səni sevmişəm canda can kimi,
Əlçatmaz Tanrıya bir iman kimi.
İstərəm dünyada öz anam kimi
Hər zaman adını anım, Naxçıvan,
Müqəddəs Nuh yurdum, canım Naxçıvan.

Daş üstdə gül-çiçək bitirən vətən,
Cavidi, Cəlili yetirən vətən,
Dünyaya dahilər gətirən vətən,
Qürurum, sultanım, xanım Naxçıvan,
Döyünən ürəyim, canım Naxçıvan.

Biz səndən öyrəndik eşqi, qüdrəti,
Düşməne nifrəti, dosta hörməti,
Mərdliyi, sərtliyi, həm cəsarəti...
Varlığım, həyatım, qanım Naxçıvan,
Yenilməz məkanım, canım Naxçıvan.

Səni yağılardan qorumaq üçün,
Alçaq niyyətləri qovurmaq üçün,
Məhv edib, yandırır, od vurmaq üçün
Gərək sə alışıq, yanım, Naxçıvan,
Ey Odlar diyarım, canım Naxçıvan.

Cahanın içində sən bir cahansan,
Bizlər övladın q, sən bizə cansan.
Əzəli, əbədi Azərbaycansan –
Şöhrətim, qüdrətim, şanıq Naxçıvan,
Sənə canım qurban, canım, Naxçıvan!

Ələsgər TALİBOĞLU
(Şərur)

Azərbaycan övladiyam

Sormayın siz kimliyimi –
Kiməm, nəyəm, nəkarəyəm?
Arxalıyam, arxam varmı,
Yainki bir biçarəyəm?
Kimə lazım, nəyə lazım.

Mən insanam, pak əməllər,
Xeyirxahlıq yolçusuyam.
Məğrurluğun, dəyanətin,
Mətanətin timsalıyam,
Mən azadlıq aşiqiyəm,
Onun üçün doğulmuşam.
Bu torpağın nər oğluyam,
Bu torpaqdan yoğrulmuşam –
Bu vətəndir anam mənim.

Mənsə onun vuran əli,
Quran əli, dayağıyam.
İstəyirəm, bilsin bunu
Yer də, göy də, bütün dünya –
Azərbaycan övladiyam,
Azərbaycan övladiyam!

Sən varsan, Vətən

İstərsə yüz yerə parçalasınlar,
İstərsə min rəngdə fırçalasınlar,
İstər zərrə-zərrə xıncalasınlar –
Nə qədər könlümdə Vətən sevgisi,
Nə qədər qanımda yurd həsrəti var,
Demək ki, sən varsan, sən varsan, Vətən!

Göydə Günəş varsa, göydə Ay varsa,
Yerdə sənə layiq oxşar, tay varsa,
Tanrıdan sənin tək inci pay varsa –
Nə qədər könlümdə Vətən sevgisi,
Nə qədər qanımda yurd həsrəti var,
Demək ki, sən varsan, sən varsan, Vətən!

Mən şair deyiləm

Mən şair deyiləm, şeir acıyam,
Bir elin, obanın ozan oğluyam.
Bu xalqın, bu yurdun ağrı-acısın
Onun öz dilində yazan oğluyam.

Ən ağır dərđini öz dərđi bilən,
Onunla ağlayan, onunla gülən,
Axan göz yaşını qəlbiylə silən,
İlmətək naxışa düzən oğluyam.

Mən şair deyiləm, sısqə bulağam,
Qəlblərə su səpib soyuda billəm.
Həzin pıçılıtlı nəğmələrimlə
Bir az ürəkləri ovuda billəm.

Mən şair deyiləm, dəli aşiqəm,
Hər qarış torpaqçün candan keçərəm.
Vətən bayrağını ucaltmaq üçün
Ölümü şərəfli völtək seçərəm.

Elxan YURDOĞLU
(*Kəngərli*)

Atamla səssiz dərdləşmə

Bezdim dünyadan, atam,
Yaşamaq həvəsim ölür.
Nə qədər yaşayar adam,
Bəsimdi bu qədər ömür.

Bir az quş olub uçmaq,
Bir az daş olub daşlaşmaq.
Bir az göyləri qucmaq,
Bir az səntək yaşlaşmaq...

Baxdığın yöndü qibləm,
Baxşılardan iz – gedirəm.
Atam, dönən deyiləm,
Səssiz-səmirsiz gedirəm.

Bir az Tanrı təkliyi,
Bir az ulduz uzaqlığı.
Bir az kəklik səkliyi,
Bir az qurd yalquzaqlığı.

Bir ömür itdi tamam
Sərçə lələkləriylə cəngdə.
Oğlun dəlidi, atam,
Ruhu göyqurşağı rəngdə.

Bu gün sənə doluyam

Mənim xoş baxtım yoxdu,
Dərdlə, qəmlə doluyam.
Bu gün boş vaxtım yoxdu,
Bu gün sənə doluyam.

Gəzdikcə məndən uzaq,
Ruhumda çatdın ocaq.
Sinəm çalın-çarpaz dağ,
Sislə, çənlə doluyam.

Yerlər və göylər mənə
Hey səndən söylər mənə.
Sənsizlik neylər mənə,
Xatirənlə doluyam.

Həsənəli EYVAZLI
(*Naxçıvan*)

Qalıbdı

Çən yatıb, qayalar görünməz olub,
Gədikdə təkənin izi qalıbdı.
Yurd yerində ocaq daşı qaralır,
Qəlbimdə həsrətin közü qalıbdı.

Papaq salan qayalarda izim var,
Dış göynədən bulaqlarda gözüm var.
Vətən, sənə deyilməyən sözüm var –
Demə ki, ömrümün azı qalıbdı.

“Dilqəmi”dən alov aldım, od aldım,
Öz şeirimlə, öz sözümü ucaldım.
Zaman-zaman saç ağardı, qocaldım,
İllər indi məndən razı qalıbdı.

Ana

İsməti tac edib, həyanı qalxan,
Övladı yolunda yanandı ana.
Vüsal zərrəsindən nura boyanıb,
Həsrət ağuşunda donandı ana.

Ömrü ilmə-ilmə sökülüb gedər,
Təsbəh dənəsi tək tökülüb gedər.

Mərdanə qaməti bükülüb gedər,
Dünyanın dərdini qanandı ana.

Sevinci pay verər, kədəri yığar.
Bəzən leysan olub yağıştək yağar.
Sirrini-sözünü içində boğar,
Ömrünü qurbanlıq sanandı ana.

Taleyi yolunda şam tək əriyər,
Dərdini gizlicə çəkər, kiriyər.
Ahını dumana, çənə bürüyər,
Ürəyi şüşətək sınandı ana.

Dünya bürünübdü ətrinə onun,
Aləm yığışıbdı çətrinə onun.
Eyvazlı, dəyməyin xətrinə onun,
Bir acı kəlmədən sönəndi ana.

Payız duyğuları

Ömrümə bir payız qonağı gəlib,
Saralan yarpaqlar üşüdür məni.
Ömrümə bir payız sınağı gəlib,
Yaratmaq ümidi yaşadır məni.

Dolanır qəlbimdə qərib arzular,
Fikrim yarpaq-yarpaq tökülür yerə.
Ömrümün baharı gəlməyəcəkdir
“Həyatı sevirəm” desəm min kərə.

Əsən xəzan yeli ömürdən keçir,
Şah budaq başından salır yarpağı.
Göydən ləpə-ləpə tökülən yarpaq
Yazda dirildəcək ana torpağı.

İbrahim YUSİFOĞLU
(*Şərur*)

Şərurun

Dədə Qorqud gəzən Oğuz elimdi,
Uludu torpağı, daşı Şərurun.
Dili türkün dili – ana dilimdi,
Qədimdən qədimdi yaşı Şərurun.

Burda arxalanıb dağlara dağlar,
Dərin dərələrdə çayları çağlar.
Torpağı göynəsə göyləri ağlar,
Arpaçay sayılır qaşı Şərurun.

Tanrı özü bilən dərd göndəribdi,
Neçə fəlakəti sərt göndəribdi,
Namərdin önünə mərd göndəribdi,
Bəlalar çəkibdi başı Şərurun.

Ürək ovsunludu baharı, yayı,
Mavi səmasında ulduzu, ayı.
Yoxsa da sərvətdə payızın tayı,
Zərgər naxışlıdı qışı Şərurun.

Gəzdikcə görərsən barlı düzləri,
Zəhmətlə nurlanan gülər üzləri.
Tanrı yaradandan ta üzü bəri
Yeyilir ellərdə aşı Şərurun.

Yeraltı, yerüstü varı tükənməz,
Zirvədən qartalı, qarı tükənməz,
Çiçəyin üstündən arı tükənməz,
Ətrindən tanınır balı Şərurun.

Min büsat qurulur hər bucağnda,
Güllər ətir saçır tər qucağnda,
Ömrünün gəncləşən səhər çağında
Qəlblər ovsunlayır halı Şərurun.

Dədə Qorqud gəzən Oğuz elidi,
Dili ana dili – türkün dilidi.
Məğrur Naxçıvanın durna telidi,
Qədimdi, uludu yaşı Şərurun.

Əlincə

Ürəkdə qan coşar, ilham çağlayar
Bu qədim qalanı seyrə gəlincə.
Hər kəsi özünə qəlbən bağlayar
Qürur mənbəyimiz – məğrur Əlincə.

O, adi dağ deyil, Nəqşicahanın
Bütövlük, mətinlik, güc simvoludu.
Namərdlər önündə dik tutub başın,
Əyilməzlik rəmzi, haqqın yoludu.

Əlincə ən acgöz, zalım şahları
Tanrıdan güc alıb, bələyib qana.
Bədniyyət, qanıçən Miranşahları
Qoymayıb illərlə girə qoynuna.

Qalada igidlər döyüş anında
Cəngi səsləndirib, söz söyləyiblər.
Kimin gücü olub hələ canında
Düşmənin üstünə od ələyiblər.

Burda sipər olub hər daş, hər qaya,
Düşmənin yolunu bağlayıbdılar.
Barıt qarışsa da torpağa, çaya,
Güllər öz ətrini saxlayıbdılar.

Daha qorxusu yox yad qüvvələrdən,
Bu yurda göz dikmək çətinləşibdi.
Bugünkü qayğıdan, saf məhəbbətdən
Əlincə daha da mətinləşibdi!

İnkilab ORXAN
(*Şərur*)

Bal arısı kimi...

Mən bir işlək
bal arısı kimi
dağda, bağda, çəməndə
gülə, çiçəyə qonmuram:
qonuram adamlara.
Adamların
hissinə, duyğusuna.
Amma adamların
hissinə, duyğusuna
toxunmuram əsla.
Salsam da ürəklərinə
şirə çəkən xortumumu,
hətta özləri belə duymur
mənim onlara qonduğumu.

Qonub bir bal arısı kimi
hər adamdan
şirə çəkirəm, bal yığıram.
Gecə-gündüz işləyirəm,
ruzumu halal yığıram.

Bir gün də beləcə
uçub, uçub
iki sevən gəncə qondum.
Bütün günü işləmişdim,
bir şey yığa bilməmişdim.

İki sevən gəncə isə
lap gün əylincə qondum.
Bu iki sevən gəncin, Allah,
nə gözəl halı varmış.
Necə də ətirli, dadlı,
necə də çox balı varmış...
...Bir müddət
işləməsəm də, bəsimdi,
xeyli bal topladım onlardan.

Çox rahat yatdım o gecə...
Sübh oldu,
qalxdım, oyandım.
Uçub getdim, neçə-neçə
şəhəri, kəndi dolandım.
Bir küçənin tinində
enli bir çiyyə qondum.
Duymasın deyə məni
qanadlarımla ustufca
ürəyinə toxundum.
Ürəyi kinlə, nifrətlə dolu
bir Adəm oğluydu bu.
Bir damcı da şirə çəkə bilmədim –
zəhər tuluğuydu bu.

Elə o dəqiqə, o an
uçub getdim oralardan.
Qanad çaldım, dolaşdım
tərtəmiz göy üzünü.
Birdən gördüm bir uşaq
zilləyib mavi gözünü
maraqla mənə baxır.
Uça-uça hiss etdim ki,
içimə bal axır.

Kəmaləddin QƏDİM
(*Sədərək*)

Allahına nə deyim ki...

Savabıyla əkiz qardaş kimisə,
Günahına nə deyim ki dünyanın?
Hava kimi, su kimi də nəfsi var,
Tamahına nə deyim ki dünyanın?

Yatmışları oyağından çoxdu ki,
Sifətləri boyağından çoxdu ki...
Söykəyindən, dayağından çoxdu ki,
Yamağına nə deyim ki dünyanın?

Ha sayıram, kəm gəlirəm sayımdan,
Əlim çıxır qismətimdən, payımdan.
Diksinirmi harayımdan, hayımdan,
Qulağına nə deyim ki dünyanın?

Hər oynanan oyundan mat çıxırsam,
Başlovlu, ürəyi çat çıxırsam,
Gecəsindən sağ-salamat çıxırsam,
Sabahına nə deyim ki dünyanın?

Qurtulursam vəzirindən, şahından,
Yol tapırsam naləsindən, ahından;
İşdi, bir gün görə bilsəm yaxından,
Allahına nə deyim ki dünyanın?..

Ürəyimi çıxardıram aradan

Bundan belə nə istəyim, nə umum,
Bumu canım, ömür bumu, gün bumu?
Gündə yüz yol daşa dəyən arzumu,
Diləyimi çıxardıram aradan.

Dərdim vardı, tapılmadı dərmanı,
Çətin daha qəbul ola qurbanım.
Yol üstdədi, köç üstdədi karvanım,
Gərəyimi çıxardıram aradan.

Sıcaq-sıcaq azalmaqda sıcaqlar,
Soyuq-soyuq kəsilməkdə qucaqlar.
Veyil-veyil dolaşmaqda bıçaqlar,
Kürəyimi çıxardıram aradan.

O yan yoxdu, bəri yoxdu, görürəm,
Biri varsa, biri yoxdu, görürəm.
Nə vaxt, harda yeri yoxdu görürəm,
Ürəyimi çıxardıram aradan...

Ömür boyu gözləyəsən...

Baxt üzünü, vaxt üzünü döndərə,
Yönün, səmtin üzü bəri dönməyə.
Adam gedə, dərdin-sərin göndərə,
Güc tapmaya dərdi-səri dönməyə.

Bir odanın bir küncünə yaslanıb,
Yaşayasan bir ümiddən aslanıb.
Aşiq qardaş yarım qoya dastanı,
Abbas dönə, Gülgəz Pəri dönməyə.

Dilindəcə ötüb dura bir isim,
Ha dilə tut, dəli könlün kirisin.
Ömür boyu gözləyəsən birisin,
Ömür boyu elə biri dönməyə...

Məhərrəm HÜSEYNOV
(*Ordubad*)

Dostluq

(*Azərbaycan–Türkiyə dostluğuna ithaf*)

Ən çətin günündə uzatdı əlin,
Sınanmış bir yarıq dedi Türkiyə.
Azərbaycan adlı mahalın, elin
Yanında biz varıq dedi Türkiyə.

Ulu torpağına göz dikən yağı
Sonda qarşımızda diz çökəcəkdir.
Şərin bağlandıqca dili, qulağı
Çirkin niyyətindən vaz keçəcəkdir.

Amalı müqəddəs, yolu uludur,
Hər iki dövlətin diləyi birdir.
Tarixi zəfərlə zəngin, doludur,
Bölünməz millətin sevgisi pirdir.

“Dost” sözü Qurana taydı bu yerdə,
Dostu olmayana kasıb deyirlər.
Sədaqət Tanrıdan paydı bu yerdə,
Qəlblərə möhürün basıb deyirlər.

Dostluq adlı peyki uçurtduq göyə,
And içdik, söz verdik, qərara aldığımız.
Dostluğumuz olsun əbədi deyə,
Biz “Dostluq” adlanan körpü də saldıq.

Yağış yağır

Yağış yağır, ağacların
Toz-torpağı təmizlənir.
Yağış yağır, öz dilində
Təbiət də əzizlənir.

Havaya da bir yenilik,
Bir özəllik gəlir bu gün.
Yağış yağır, diləklərə
Pir, gözəllik gəlir bu gün.

Bu yağışdan duyğusuzlar
Hikmət, məna duya bilmir.
Yağış əlin tozun yuyur,
Həsrət tozun yuya bilmir.

Muxtar QASIMZADƏ
(*Naxçıvan*)

Naxçıvanım

Mənim könlüm pərvanədir doğulduğum bu torpağa,
Mənim gözümlə heyran qalıb bu vüsətə, bu növrəyə.
Mənim sözümlə çiçək kimi səpildikcə ağ varaya,
Misra-misra dalğalanır, qanadlanır həyəcanım,
Ata yurdum, ana yurdum, könül dostu Naxçıvanım.

Keçmişindən çox demişik, qatar-qatar qaladan da,
Qəhrəmanlıq tarixindən, müsibətdən, bələdan da...
Sən Arazın sahilində göz oxşayan əlvan buta,
Bu gün başqa gözəllikdə yolum, izim, xanimanım –
Ata yurdum, ana yurdum, könül dostu Naxçıvanım.

Yaxın, uzaq heyran qalır, alqışlayır bu hünəri,
Nəsillərə yadigardır bu günlərin hər əsəri.
Heç dilə də gətirməyir qazandığı bir zəfəri
Belə rəhbər, belə mərddir əməl dostu qəhrəmanım,
Ata yurdum, ana yurdum, könül dostu Naxçıvanım.

Qürur duyduq Əcəmidən, müdrik öndər Əlisoydan,
Dədəm Qorqud dastanından – məhəbbətlə dolu boydan.
Əlincədən, Arpaçaydan, Qazangöldən, Ulu çaydan...
Atabəyim, Hinduşahım, dahi Tusim – kəhkəşanım,
Ata yurdum, ana yurdum, könül dostu Naxçıvanım.

Bu çeşmədən su içənlər qovuşandır fəzilətə,
Həzrəti Nuh məqbərəsi ehtişamdır hər millətə.
Gəmiqaya kürsüsündən bəyan edib neçə qitə,
Eraların qarısıdır Azərbaycan – öz ünvanım,
Ata yurdum, ana yurdum, könül dostu Naxçıvanım.

Nazlı HACILI
(*Naxçıvan*)

Olmaz

Qardaş, yer üzünü gəzib dolansan,
İnan, vətənimə tay tapmaq olmaz.
Cilvəli dağı tək lal durub susan,
Mirvari çayı tək çay tapmaq olmaz.

Ağacı barlıdır, kolu barlıdır,
Kişili-qadınli dağ vüqarlıdır,
İstili, soyuqlu, qışı qarlıdır,
Səmada ayına ay tapmaq olmaz.

Hüsnünə kəm baxan gözlər dərdlidir,
Cüyürü şivərək, kəli ətlidir.
Torpağı o qədər bərəkətlidir,
Zəmidə bir dənə zay tapmaq olmaz.

Burda yüz il vursa, gənc qalar ürək,
Yalnız çiçək açır saf arzu, dilək,
Şəhər qızlarının gözəlliyi tək,
Kəndinin toyu tək toy tapmaq olmaz.

Şimşəyi az qalır zirvəni yona,
Bulaqdan su içsən, dişlərin donar,
Nazlı qurban edər canını ona,
Nazlının payı tək pay tapmaq olmaz.

Qalıbdır

Qurtar eşqi bu küsüdən,
Umud üzülü qalıbdır.
Dağındır məni üşüdən,
Arzum pozulu qalıbdır.

Zülmün qatil imiş demə,
Əqli verdin yalnız qəmə,
Mirvarilər kirpiyimə
İndi düzülü qalıbdır.

Nə görmüsən söz pirimdə,
Əzmə məni öz şərində,
Namus, qeyrət dəftərində
İsmim yazılı qalıbdır.

Nadanlıqda nə var ki, nə,
Aqilliyi gətir önə.
Qismətimin taleyinə
Zülmün qazılı qalıbdır.

Az Nazlını namərd tanı,
Şərəfləndir qalan anı.
Həsərət elə üzüb canı,
Təkcə özülü qalıbdır.

Nizami MURADOĞLU
(*Ordubad*)

Bu dünya da gözəldi

O dünyada nələrimi var – bilmirəm,
Yerlərimi var, göylərimi var – bilmirəm.
Çaylarmı var, sularımı var – bilmirəm,
Ya Rəbb, elə bu dünya da gözəldi!

Mələklər var – gözəllərə taydısı,
Səhər günəş, gecə doğan aydısı,
Dar günümü xoş ömrümə saydısı,
Ya Rəbb, elə bu dünya da gözəldi!

Qışı gözəl, yayı gözəl, yaz gözəl,
Bal arıda, gözəllərdə naz gözəl.
Nə yazırsan taleyimə yaz, gözəl,
Ya Rəbb, elə bu dünya da gözəldi!

Muradoğlu dərğahına duaçı,
Yaratdığın tikanlar da gül açır.
Şükür, verdin əyal, övlad, alaçıq,
Ya Rəbb, elə bu dünya da gözəldi!

Qafar QƏRİB
(Naxçıvan)

Yağ, yağışım

*Yağ, yağışım, yağ, sel ol, yağ!
Sırma-sırma, tel-tel ol, yağ!*

Mikayıl Müşfiq

Yağ, yağışım!
Ümidimə, arzuma yox,
İçimdəki yangına yağ!
Söndür mənim atəşimi,
Heç səngimə, dayanma, yağ!

Yağ, yağışım!
Qəlbimizdən hisi-pası
Yuyub apar Araza sən.
Bu dünyadan bu pisləri
Oyub apar Araza sən.

Yağ, yağışım!
Tankı, topu kir aparsın,
Çiçəklərə, güllərə yağ!
«Savaş», «ölüm», «zülm» deyər
Od püskürən dillərə yağ!

Yağ, yağışım!
Anaların dağ çəkilməş
Sinəsinə, qəlbinə yağ!
Hiddətindən çat-çat olmuş
Şəhidlərin qəbrinə yağ!

Yağ, yağışım!
Yağ, varlığın bəlli olsun,
Görsünlər ki, sən də varsan.
Qəlbimdəki qəm ağacın
Öz suyunla yağ, suvar sən.

Tələsmə, adam

Bu yol hara gedir belə,
Ayaq tutan gedir elə...
Sən mənzili bilə-bilə
Tələsmə, adam, tələsmə.

Bu dünyanın özü hədə,ər,
Məni gələ,ər, məni gedə,ər...
Bu karvana hamı yetə,ər,
Tələsmə, adam, tələsmə.

Bir dünyanın işinə bax –
Kimisi ac, kimisi tox.
Axirətdə yerimiz yox,
Tələsmə, adam, tələsmə.

Ocağında odunu çat,
Kədərinə gəl sevinc qat.
Sən əcəlin başını qat,
Tələsmə, adam, tələsmə.

Hər istəyə yetmək olmaz,
İstəyincə getmək olmaz.
Bu zamandı, ötmək olmaz,
Tələsmə, adam, tələsmə.

Bu dünyanın yönü bəlli,
Hər insanın donu bəlli.
Ömrümüzün sonu bəlli,
Tələsmə, adam, tələsmə.

Qanun Ümman QAHABLI
(Babək)

Gər keçsə də yüz il, yenə dövrən səni istər,
Öz mənzilinə yer üzü mehman səni istər.

Min dürlü cəfa çəksə də eşqin sınağında,
Gözlər yolunu, bağçada bağban səni istər.

Hər cür açıla gül, yenə aşiq ona baxmaz,
Sadiq olan aşiq, gülü-xəndan, səni istər.

Kəbə evitək hüsnü-camalın ki gözəldir,
Məcnun kimi zəvvar ola, sarvan səni istər.

Sən ki, gözəlim, bir mələk oldun göy üzündə,
Nazil olasan, and ola, Quran səni istər.

Həsərət yolunun ayrıcı oldu mənə məskən,
Hər yerdə gəzər göz səni, hər an səni istər.

Gün gözlərinin, ay qaşının parçasıdır, bil,
Hər nurlu səhər, aylı gecə, can, səni istər.

Göylərdəki ulduz qədər afət ola, amma
Ey sülsü pəri, bax yenə Ümman səni istər.

Naxçıvan

Şəninə nə desəm, nə yazsam azdı,
Sən cənnət bağışan, canım Naxçıvan.
Qoynun gülüstandı, ətirli yazdı,
Ana qucağısan, canım Naxçıvan.

Qapıcıq, Salvartı vüqarlı dağın,
Min cürə nemətin, meyvəli bağın.
Ulduzlar həmdəmin, Günəş ortağın,
Şərqin ocağısan, canım Naxçıvan.

Sözümə mənasan, sazıma telsən,
Şeirimə ilhamsan, nəğməli dilsən.
Sən qədim torpaqsan, sən qədim elsən,
Tarix mayağısan, canım Naxçıvan.

Keçmişdən nişandı daş üstə daşın,
Nuh olub könlünə layıq sirdaşın.
Onunçün yüksəlib göylərə başın,
Sən qeyrət dağısan, canım Naxçıvan.

Sən ki qorxmamısan zülümdən, şərdən,
Adın ad alıbdır hər bir zəfərdən.
Bu gün seçilməyir kəndin şəhərdən,
Ömrün növrağısan, canım Naxçıvan.

Anaya dayaqsan bir bala kimi,
Balaya güvəncsən bir qala kimi.
Millətin yolunda bir cila kimi
Sönməz çırağısan, canım Naxçıvan.

Heyranı olmuşam parlaq izinin,
Oduna yanmışam ocaq közünün.
Sən şair Ümmanın iki gözünün
Qarası, ağışan, canım Naxçıvan.

Sədaqət NEMƏT
(*Naxçıvan*)

Heydərim

Qorxunc tufanların, qasırğaların
Önündə dağ kimi durdu Heydərim.
Zülmətin bağrını sökdü günəştək
Əbədi işıqdı, nurdu Heydərim.

Gördü yollarında ölüm var, qan var,
Dedi: Yaşamalı Azərbaycan var!
Ona qurban olsun nə qədər can var,
Bu yurdu təzədən qurdu Heydərim.

Sönməyən günəşdi – nuru bizimdi,
Cığırı cığırım, izi izimdi,
Alovu, atəşi sönməz közümdü,
Tanrı elçisiydi, pirdi Heydərim.

Cavidim

Ədalətin bükülməyən qoludur,
Yolu haqqın, həqiqətin yoludur,
Bu yurd kimi əbədidir, uludur,
Dəyanətim, vüqarımdı Cavidim.

Şərdən qaçdı, şərə düşdü o mələk,
Güldü İblis min qəhqəhə çəkərək.
Bağçasında nə gül soldu, nə çiçək,
Bir əbədi baharımdı Cavidim.

Dilə qıfıl, sözə zəncir vuranlar
Şair qəlbli insanları nə anlar?
Nə apardı əsən yellər, tufanlar,
Əyilməyən çinarımdı Cavidim.

Söz ölməzdir, vursalar da yüz güllə,
Qarşıladiq tər çiçəklə, tər güllə.
Bu torpaqla, bu vətənlə, bu ellə
Ülfətimdi, ilqarımdı Cavidim.

Vəli QARAXAN
(Naxçıvan)

Qəlbimizdə yaşayırsan, Heydər ata!

Məğrurluğun əzəmətdir bu dağlara,
Nur çöhrəndən işiq verdin çıraqlara,
Sən nəğməsən, nəqarətsən bulaqlara,
Gah cəngisən, gah da dönüb muğamata,
Qəlbimizdə yaşayırsan, Heydər ata!

Torpağımız başdan-başa şəhid qanı,
Taleyimiz, tariximiz qəm tufanı,
Biz yaratdıq min salnamə, min dastanı,
Kimliyimiz şölələnən, yanan buta,
Qəlbimizdə yaşayırsan, Heydər ata!

Üfüqümdə qatbaqatdır Şurla Cəngi,
Xan çinarlar qeyzlənmiş Ərəbzəngi,
Ey siyasət dünyasının ən nəhəngi,
Qarışmısan təmtərağa, toy-büsata,
Qəlbimizdə yaşayırsan, Heydər ata!

Şad günləri yaşamaqda bu gün ölkəm,
Özü güclü, cəsarətli, sözü ötkəm.
Dədə Qorqud qarşısında oğuzlar cəm,
Duaçıyıq bu yazılan tale, baxta,
Qəlbimizdə yaşayırsan, Heydər ata!

Sızıldamır daha məsum qərənfillər,
Nə göz yaşı, nə təəssüf, nə də qəhər.
Ey xoşbəxtlik, ey azadlıq, şanlı zəfər,
Əbədisən, qoşulmusan kainata,
Qəlbimizdə yaşayısan, Heydər ata!

Naxçıvan

Çiçək açıb ana yurdum,
Bir cənnətdir Naxçıvan.
Şimşəkləri dəliqanlı,
Cəsarətdir Naxçıvan.
Səhər mehi nazlı sənəm,
Sığallayır saçını.
Xoşbəxt, şirin gələcəklə
Həmsöhbətdir Naxçıvan.
Başı üstə göyqurşağı
Başdan-başa zər tana,
Ehtiramla əyilərək
Salam deyın siz ona.
Haça dağla Möminə Xatun
Sığmır şeirə, dastana.
Qoy var olsun tikən, quran,
Səxavətdir Naxçıvan.
Cilvələnen binaların
Naz-qəmzəsi can yaxır.
Küçələri çilçıraqlı
Aşib-daşır çal-çağır.
Ey Qaraxan, səmalardan
Ulduz yağır, Ay yağır.
Ulu Öndər yadigarı
Sədaqətdir Naxçıvan.

Xanəli KƏRİMLİ
(*Naxçıvan*)

Yazıram

Yunis Əmrə eşqinə

Mən bir Allah quluyam ki,
Gələn vəhyləri yazıram.
Bir hatifi-misal olub
Rəngdə rəngləri yazıram.

Hər bir sözüm başdaşım,di,
Hər misram can sirdaşım,di,
Qələm yolçu yoldaşım,di,
Lövhə-Qələmdən yazıram.

Ayəti bilinməz şandan,
Haqqa aşiq olan candan,
Cəsədin özü yuyandan,
Sahib-Nişandan yazıram.

Əlifi-lama bağlanan,
Kafu-nun ilə dağlanan,
Mim, hey, dal ilə çağlanan
Sahib-Zamandan yazıram.

Hər varlığın sirri olan,
Hər sirri eyləyən bəyan,
Haqqı nahaqdan ayıran
Adili-Haqdan yazıram.

Ərş ilə fərşin qatından,
Hər zərrənin öz zatından,
Çərxi-fələk ovqatından,
Qeybi-lisandan yazıram.

Həm dərd olan, həm də dərman,
Həm haqq olan, həm də iman,
Zatına şübhə qalmayan
Dərdə dəvadan yazıram.

Nəfsinə cihad edəndən,
Haqq üçün qurban gedəndən,
Dinlər dini olan dindən,
Dini-Adəmdən yazıram.

Mən də sirrəm sirr içində,
Bir cövhərəm dürr içində.
Astar üzü bir biçimdə
Özüm özümdən yazıram.

Naxçıvanım mənim

Naxçıvanım – şanıım mənim,
Qəlbimin şah damarında
axan təmiz qanıım mənim.
İftixarım, şərəfətim,
Basılmaz ad-sanım mənim.
Sən ecazkar tariximin
möhtəşəm səhifəsisən.
Azadlığın bayraqdarı,
inqilablar müjdəsisən.

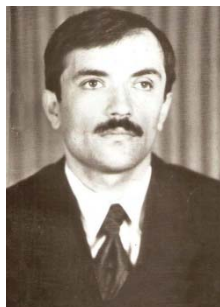
Dost üzünə gülər gözüüm,
düşməyə şax sözüüm mənim.
Lap ölüm ayağında da
birsifətli üzüm mənim.
Sən halallıq ocağısan,
onunçün də haqq sənindir.

Tanrının pak qucağı tək
Azərbaycan vətənidir.

Köküm, soyum, izim mənim,
Rəngim, ruhum, özüm mənim.
Aylı gecəm, səhər şafəqim,
günəşli gündüzüm mənim.
Min illərdir yol gəlirsən
zülmətləri yara-yara.
Sən tarixə bəyan etdin:
millət hara, kölə hara?!

Ey şəhidlər qanı ilə
yoğrulmuş torpağım mənim.
Fırtınalar qucağında
sönməyən çırağım mənim.
Sən cahana sığışmayan
özün boyda bir qüdrətsən.
Sən peyğəmbərlər vətəni,
bir müqəddəs məmləkətsən.

Bu dünya bir cənnətdirsə,
o cənnətin qapısı sən.
Varım-yoxum, nəyim varsa,
cümləsi sən, hamısı sən.
Yaşa, xoşbəxt anım mənim,
əbədi ünvanım mənim –
Doğma Naxçıvanım mənim!

Zaur VEDİLİ
(*Naxçıvan*)

Azərbaycan bayrağı

Dalğalan, xoş hüsnünü görən gəlsin ilhama,
Həm Vətənim, həm elim çatsın arzuya, kama,
Sevgin elə böyükdür, qoymaz qəlbə qəm dama,
Dostuna göz nurusan, düşməninə göz dağı –
Azərbaycan bayrağı!

Səninlə öyünürəm, fəxrimsən, vüqarımsan,
Qışın ortasında da çiçəkli baharımsan,
Həm mənim xəzinəmsən, həm xəzinədarımsan,
Qiyəmətlidir Yurdumun qara daşı, torpağı –
Azərbaycan bayrağı!

Çiçəklənən yurdumda ümidim, pənahımsan,
Məscid kimi, pır kimi mənim səcdəgahımsan,
Zülmət gecələrdə də işıqlı sabahımsan,
Sənsən Odlar yurdunun yanar odu, ocağı –
Azərbaycan bayrağı!

Sənə olan sevgimiz sığmır şeirə, dastana,
Gözəllik bəxş edirsən yerə, göyə, cahana,
And içirəm Müqəddəs Kitabımız QURANA,
Sənə bağlıdır, sənə, ömrümüzün xoş çağı –
Azərbaycan bayrağı!

Vətənimin tarixi, illərin naməsisən,
Müstəqillik carçısı, azadlıq nəğməsisən,
Dilimizin ən şirin olan xoş kəlməsisən,
Partladıqca partlasın qoy səni görən yağı –
Azərbaycan bayrağı!

Günəş qədər işıqlı, dünya qədər böyüksən,
Sənə qənim olanın çiyində ağır yüksən,
Dostun başına tumar, yad başına külüngsən,
Vüqarına qurbanam, ey xoşbəxtlik çırağı –
Azərbaycan bayrağı!

Anam Azərbaycanın başının örpəyisən,
Zaurun ruhu, canı, döyünən ürəyisən,
Səni sevən hər kəsin həmişə gərəyisən,
Ey sonsuz səmaların üçrəngli göy qurşağı –
Azərbaycan bayrağı

Yaşa, Azərbaycan, yaşa, Türkiyə!

Əzəldən bağlıyıq ana torpağa,
Vətən gözümüzdə dönüb çırağa.
Bizləri çəksə də tarix sınağa,
Heç vaxt bölünmərik qəlbən ikiyə,
Yaşa, Azərbaycan, yaşa, Türkiyə!

Hər cür çətinliyə gəribsən sinə,
Hər vaxt göz dağısan azğın düşməyə.
Əgər iki dünya bir olsa yenə
Ərlər cərgəsində durub cərgəyə,
Yaşa, Azərbaycan, yaşa, Türkiyə!

Bir cüt nurlu gözdü bu iki dövlət,
Biz eyni millətlik, biz eyni millət.
İstiqlal naminə çəksək də zillət,
Gərək hər türk oğlu, türk qızı deyə:
Yaşa, Azərbaycan, yaşa, Türkiyə!

Günəşdən parlaqdı azadlıq nuru,
Sınmaz övladının əzmi, qüruru.
Dövlətin uğuru, xalqın uğuru
Daim ucaldıbdı adını göyə,
Yaşa, Azərbaycan, yaşa, Türkiyə!

Zeyqəm VÜQAR
(*Babək*)

Dönürəm əvvəlki özüm oluram

Qəlbimdən keçəni yazdım, bil bunu,
Heç zaman qəlbimlə durmadım qəsdə.
Ürək qızdırdığı söz toxumunu
Qələmim göyərtədi varaqlar üstə.

Asıldım fikirdən, asıldım sözdən
Nəsə varlığını silkələyəndə.
Əlimə qələmi götürmədim mən
İlham gəlməyəndə, təb gəlməyəndə.

Bəzən köklənirəm ilahi səsə,
Canıma yanğılar sözümdən düşür.
Ürəkdən gəlməsə, candan gəlməsə,
Yazdığım şeir də gözümdən düşür.

Təb gəlir, tənhalıq baş alır məndə,
Yaman qapılıram özüm-özümə.
Bəlkə də görünür söz geyimində
Yaradan gözümə, Allah gözümə.

Sözü deyəni də Yaradan duyur,
Sözümlə uçuram söz qanadında.
Başımın üstündə bir pəri durur,
Şəriyyəət donunda, şeir adında.

Batabatı, Salvartısı yaylağım,
Göz işləyən ormanları oylağım.
Babaların od qoyduğu ocağım
Vətəndi.

İliyimə qış işlətdi ayazı,
Yüzcillərlə gözləmişəm bu yazı.
Oxunanda himnimin avazı –
Vətəndi.

Baş redaktordan:

*Təqdim etdiyimiz ədəbi nümunələrin bəyənildiyinə ümid edirik.
"Region" əlavəsinin növbəti səfəri isə Təbriz bölgəsinə olacaq.
Mətnlərinizi gözləyirik.*

«RS Poliqraf» MMC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.

Çapa imzalanıb: 28.08.2017. Ofset çap. Ofset kağızı.
Format: 70x100 1/16. Həcmi 9,5 ş.ç.v. Tiraj: 1000 nüsxə.
Qiyməti razılaşma yolu ilə.

"RS Poliqraf" MMC
Bakı şəh., A.Məmmədov küç., 113
Tel./faks (+994 12) 437 08 20